

Tilburg University

Goirle

Nijdam, A.B.J.A.

Publication date:
1950

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Nijdam, A. B. J. A. (1950). *Goirle: Een sociografische studie over de criminaliteit en de moraliteit van een grensgemeente rond de Tweede Wereldoorlog*. Veenman & Zonen.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

GOIRLE

EEN SOCIOGRAFISCHE STUDIE OVER DE CRIMINALITEIT
EN DE MORALITEIT VAN EEN GRENSGEMEENTE
ROND DE TWEEDE WERELDOORLOG

A. B. J. A. NIJDAM

57 E 8

Besproken in:

Sociaal maandblad; jrg. 8 nr. 5,
20 Mei '53, blz. 119-120.

GOIRLE

BIBLIOTHEEK KATHOLIEKE HOGESCHOOL
 Hogeschoollaan 225, Tilburg - Tel. 04250-70960

Dit werk terug te bezorgen uiterlijk op :

4/13/77 466 21 24

18 MEI 1987

18 AUG. 1989

24 JULI 1991

- 6 APR. 1999

BEPALING UIT HET REGLEMENT
 Een werk, dat iemand in bruikleen heeft, mag
 door hem in geen geval worden uitgeleend.

DES NAMIDDAGS TE 4 UUR

DOOR

ASSUERUS BERNARDUS JOHANNES ANTHONIUS NIJDAM

GEBOREN TE DORDRECHT

1950

H. VEENMAN & ZONEN • WAGENINGEN

PROMOTOR: PROFESSOR DR W. R. HEERE

42911

ERRATA

- bl. 137 Het nootteken in de 4e kolom van de tabel moet verplaatst worden naar de volgende kolom.
- bl. 143 16e regel van onderen: voor 'slechts' te lezen 'slecht'.
- bl. 147 15e regel van boven: voor 'in andere zin' te lezen 'in engere zin'.
- bl. 154 in voetnoot 2: voor 'zielszorg' te lezen 'zielzorg'.
- bl. 171 6e regel van de tekst van onderen: voor 'eenleg' te lezen 'aanleg'.

AAN MIJN VADER EN MOEDER

De voltooiing van deze dissertatie biedt mij een welkome gelegenheid U Hoogleraren en Lectoren der Katholieke Economische Hogeschool mijn grote erkentelijkheid te betuigen voor mijn wetenschappelijke vorming. Met name U Hooggeleerde HEERE wil ik op deze plaats dank brengen voor de steun en leiding, die ik bij de samenstelling van dit proefschrift heb gekregen.

U Zeergeleerde VAN LIESHOUT ben ik veel verschuldigd voor Uw waardevolle aanwijzingen en de voorlichting, die ik in zo ruime mate mocht ontvangen.

VERANTWOORDING

In de loop van 1947 werd door de Commissie voor Zuiver Wetenschappelijk Onderzoek, in 1946 door de Regering ingesteld, een stichting in het leven geroepen ter bestudering van de moraliteit en criminaliteit in Nederland tijdens en na de bezetting. Door deze Stichting voor Moraliteits- en Criminaliteitsonderzoek in Nederland werden uit alle delen des lands enkele representatieve gemeenten gekozen, waar een dergelijk onderzoek ter hand zou worden genomen. Voor Noord-Brabant liet zij het oog vallen op de gemeenten Uden en Goirle, waaraan later nog Deurne werd toegevoegd.

Nadat wij aangezocht waren als rapporteur voor Goirle, hebben wij de vragen der enquêtelijsten ter plaatse zo volledig en nauwkeurig mogelijk beantwoord. Ofschoon van meet af aan gestreefd werd naar uniformiteit in het onderzoek, zoals o.m. bleek uit het verstrekken van gelijkkluidende vragenlijsten, werd tevens een grote mate van vrijheid gelaten aan het eigen initiatief van de rapporteurs. Inderdaad werd ons bij de bewerking der gegevens steeds meer de noodzaak duidelijk om ons van de enquêtelijsten te distanciëren. Dit had tot gevolg, dat een deel van het verzamelde materiaal werd terzijde gelegd, hetzij omdat het ons als niet terzake voorkwam, hetzij omdat verschillende verschijnselen en feiten wegens hun geringe omvang ons onbelangrijk toeschenen. Daarnaast deed zich evenwel de wenselijkheid voor ons studieterrein uit te breiden tot gebieden, die niet door de enquêtelijsten werden bestreken.

Zo kwamen wij voor de taak te staan een eigen methode te volgen zonder de oorspronkelijke doelstelling uit het oog te verliezen. Eén ding was ons namelijk ondanks de veelheid der vragenlijsten duidelijk geworden: dat wij aandacht zouden moeten schenken, zowel aan de omvang en de veranderingen op het gebied van de moraliteit en de criminaliteit gedurende het laatste decennium als

aan de factoren, waardoor het een en ander in het leven kon zijn geroepen. Met dit houvast voor ogen is na veel wikken en wegen een indeling van dit werk tot stand gekomen, waardoor het onderzoek een eigen vorm kreeg, maar zijn vergelijkbaarheid met de resultaten der andere gemeenten vermoedelijk heeft ingeboet.

Een gemeente als bevolkingsagglomeratie opgevat kan door de beoefenaars der sociale wetenschappen in velerlei opzicht onder ogen worden gezien. Naarmate zulk een gezichtshoek scherper contouren aanneemt en naarmate de methode ter ontsluiting zich perfectionneert, wint de bestudering er van aan wetenschappelijkheid en volwaardigheid. Blijkens de titel, die wij aan dit werk gaven, willen wij de Goirlese gemeenschap vooral benaderen vanuit de gezichtshoek van haar maatschappelijk en zedelijk gedrag. De bestudering van één aspect van een bevolkingsagglomeratie is echter noodzakelijk onvolledig, wanneer niet tevens aandacht geschonken wordt aan de andere aspecten. Evenals bij de enkeling zijn ook bij de gemeenschap de levensuitingen als een totaliteit en niet als een conglomeraat te zien. Door deze eis van eenheid in verscheidenheid hebben wij ons laten leiden bij de keuze en de volgorde der verschillende hoofdstukken.

Het eerste hoofdstuk noemden wij Inleiding, omdat een monografie op maatschappelijk en tevens territoriaal begrensde terrein zich allereerst op de hoogte dient te stellen van de feitelijke data in haar gebied. Het wil dus niets meer zijn dan een algemene oriëntering. Zonder een duidelijk te constateren afhankelijkheid aan te nemen tussen de feitelijke data en de maatschappelijke verschijnselen in de ruimste zin van het woord, mag men toch de stelling plegen, dat er tussen beide enige samenhang bestaat. Of die samenhang sterker of zwakker, meer direct of indirect moet gezien worden, moet in veel gevallen worden overgelaten aan het oordeel van de lezer, aangezien persoonlijk inzicht en sociologische scholing de meningen daaromtrent grotelijks beïnvloeden. Waar het op aankomt, is, dat zonder zulk een inleiding het geheel zijn voetstuk zou missen.

Het feit, dat in het tweede en derde hoofdstuk gehandeld wordt over de materiële levensomstandigheden der bevolking, zal sommigen er misschien toe verleiden ons historisch-materialistisch

getinte opvattingen in de schoenen te schuiven. Hun zouden wij het volgende in overweging willen geven. Wij erkennen een, overigens niet strikt causaal verband tussen de criminaliteit en de moraliteit van een bevolkingsgroep en haar materiële levensomstandigheden op grond van de overtuiging, dat deze laatste een der oorzaken zijn, waardoor het geestelijk niveau der gemeenschap bepaald wordt. Op de vraag naar de omvang en de aard van die invloed kan a priori weinig met zekerheid worden gezegd, omdat dit nauw samenhangt met een heel complex andere factoren. Eerst bij de beschouwing van een concreet geval kan de werking der materiële levensomstandigheden met meer of minder waarschijnlijkheid worden vastgesteld. Wat men in het algemeen kan zeggen, is slechts dit, dat geen maatregel ter bestrijding van de criminaliteit en geen poging tot verheffing van het peil der moraliteit een duurzame verandering ten goede tengevolge zal hebben, indien de materiële levensomstandigheden geen bevredigingsmogelijkheid inhouden voor behoeften, die redelijk geacht kunnen worden in verband met de eisen van plaats en tijd. Schuilt in deze gedachte niet het motief voor de zich steeds meer in breedte en diepte uitbreidende sociale zorg? Zeker was zij een der beweegredenen van het criminaliteits- en moraliteits-onderzoek, dat niet enkel een diagnose wil stellen, doch tevens de weg ter verbetering wil gaan verkennen.

In het vierde hoofdstuk komen enkele aspecten ter sprake met betrekking tot het sociale en culturele leven. Wanneer de eisen, die wij stelden aan het stoffelijk bestaan als voorwaarde bij de bestrijding der criminaliteit en de opvoering der moraliteit verwezenlijkt zijn, zijn het vooral andere factoren, die het maatschappelijk en zedelijk gedrag bepalen of althans beïnvloeden.

Een er van is het complex van sociale verhoudingen, welker invloed het kenmerk draagt van een bindende functie aan de normen der gemeenschap. Als zodanig is haar werking veel meer positief en direct dan die der materiële levensomstandigheden, hoewel naargelang aard en sterkte der sociale bindingen verschillende graden van intensiteit zijn te onderscheiden. Naast dit verschil in beïnvloeding van criminaliteit en moraliteit tussen het stoffelijk bestaan en de sociale verhoudingen menen wij ook een overeenkomst

op te kunnen merken en wel deze, dat beide groepen factoren vooral van buiten af inwerken op het maatschappelijk en zedelijk gedrag.

Daarentegen zouden wij de culturele krachten als opvoeding en onderwijs in dit verband willen zien als factoren, die van het individu zelf uit werkzaam zijn. Een ander daaraan eigen kenmerk is, dat de werking, die er van uitgaat, van veel ingrijpendere aard is dan die van het materiële en sociale milieu. Door de krachten van het culturele milieu immers wordt het individu vooral persoonlijk en innerlijk gevormd, terwijl het door de krachten van het materiële en sociale milieu meer in een bepaalde richting wordt gestuwd, tengevolge waarvan het handelen overwegend door een soort maatschappelijke dwang of gewoonte bepaald kan worden. Bij zulk een handelen nu zal men zich bij gewijzigde omstandigheden of onvoorziene gebeurtenissen gemakkelijker uit het veld laten slaan dan bij een handelen, dat uit innerlijke motieven voortkomt. Zowel het maatschappelijk als het zedelijk gedrag veronderstellen bij het individu een zekere mate van volgzzaamheid ten opzichte van de geldende gedragsregels. Naarmate die volgzzaamheid steviger gefundeerd is, m.a.w. meer uit interne beweegredenen voortspuit, zal het maatschappelijk en zedelijk gedrag minder aan veranderingen blootstaan. Daarom bestaat er o.i. een innig verband tussen de culturele vorming enerzijds en het peil van criminaliteit en moraliteit anderzijds.

Bij het verzamelen van het eigenlijke sociografische materiaal hebben wij slechts in zeer beperkte mate gebruik kunnen maken van bestaande literatuur. Een biografie van een vooraanstaand plaatselijk industrieel door Mr J. Derks en een historisch werk van Dr B. Dijksterhuis was, naast hier en daar verspreid staande mededelingen, alles, wat ons op dit gebied ten dienste stond.

Voor de verkrijging van het statistisch materiaal vormden de publicaties van het C.B.S. een belangrijke bron van gegevens. Bovendien werd cijfermateriaal betrokken via de gemeente-secretarie en de sociale autoriteiten ter plaatse of te Tilburg. Een grote leemte vertoont in dit opzicht het laatste hoofdstuk. Bij de bestudering van de paragraaf over de criminaliteit zal het de lezer niet ontgaan, dat

de gegevens hieromtrent uitermate onvolledig zijn. Zoals daar gezegd wordt, stond ons met betrekking tot de niet-politieke misdadigheid geen ander cijfermateriaal ter beschikking dan de processen-verbaal der plaatselijke rijks politie. Waarom zij zo uiterst gering in aantal zijn, is voor ons volkomen een open vraag. Wij moesten genoegen nemen met de verzekering, dat ons alle gegevens werden verstrekt. De aangewezen bron in deze zou de arrondissementsrechtbank te Breda geweest zijn. Tot de daar berustende gegevens konden wij echter geen toegang krijgen.

Een veelvuldig bezoek aan de gemeente was nodig om zo goed mogelijk thuis te raken in de plaatselijke toestanden en verhoudingen. Bovendien werd de hulp ingeroepen van een in Tilburg werkzame sociale verzorgster, die door middel van huisbezoek gelegenheid had zich op de hoogte te stellen van het gezinsleven.

Voor een zeer belangrijk deel zijn de uitkomsten van ons onderzoek gebaseerd op vraaggesprekken met goede kenners der plaatselijke toestanden. De objectiviteit der aldus verkregen resultaten hangt goeddeels af van de keuze der zegslieden en de interpretatie van hun mededelingen. Zoveel mogelijk werd de betrouwbaarheid der gegevens geverifieerd door over eenzelfde onderwerp verschillende personen te raadplegen, die als terzake deskundig mogen worden beschouwd. Een bij wijze van steekproef ingesteld onderzoek door een ervaren sociograaf heeft onze bevindingen bevestigd. De discretie verbiedt ons in vele gevallen de bronnen met name te noemen of de feiten nauwkeurig aan te duiden. Diverse „belegstukken” zijn echter aanwezig ter staving der in het onderhavige werk neergelegde resultaten. Dat de aldus verkregen uitkomsten zich vaak niet laten kwantificeren, behoeft geen verder betoog. Voor zover een sociografisch onderzoek zich niet kan beroepen op statistisch materiaal, moet het zich beperken tot een afwegen van meningen en inzichten.

Overzien wij de resultaten van ons onderzoek, dan menen wij deze min of meer opvallende, doch niet onbelangrijke conclusie te mogen trekken, dat de gevolgen van de Tweede Wereldoorlog op bijna elk gebied van het maatschappelijk leven van veel minder

blijvende en dus ingrijpende aard zijn geweest dan wij oorspronkelijk verwacht hadden. Dat wij slechts in zeer bescheiden mate vingerwijzingen voor de toekomst konden geven, vloeit ten dele hieruit voort. Mochten de bevindingen in de andere te onderzoeken gemeenten min of meer gelijklopend zijn, dan is zulks voor het maatschappelijk bestel van het land in zijn geheel een geruststellend teken. Dit houdt dan echter in, dat het tijdrovend en vrij kostbaar onderzoek naar de criminaliteit en de moraliteit in Nederland tijdens en na de bezetting – gelukkig mag men wel zeggen – meer een wetenschappelijke dan een praktische betekenis zou hebben.

Vanzelfsprekend willen wij rekening houden met de mogelijkheid van onvoldoende distanciëring der bestudeerde verschijnselen. Ter verklaring of althans ter verduidelijking van de conclusie, waartoe wij zijn gekomen, kan echter gewezen worden op omstandigheden als geringe en zelfs lange tijd geen vijandelijke bezetting, gelegenheid voor de eigen onderduikers om zich ter plaatse zelf schuil te houden, geen grote voedselnood en een vaste traditionele gemeenschap, die Goirle wellicht in een min of meer bevoorrechte positie geplaatst hebben.

Wij willen deze „Verantwoording” beëindigen met een variant op de woorden, waarmee Dr van Lieshout zijn proefschrift over Uden besluit. Mogen degenen, die krachtens hun ambt nauwer dan wij betrokken zijn bij het leven en streven der Goirlese gemeenschap, door dit werk de sterke en zwakke zijden van hun mensen scherper leren zien. Dan heeft de spontane medewerking en de warme belangstelling, die wij bij ons onderzoek mochten ontdekken van de zijde van hen, die geroepen zijn de belangen der Goirlenaren naar best vermogen te dienen, aan de verwachtingen beantwoord.

KORTE INHOUDSOPGAVE

	HOOFDSTUK I	BL.
Inleiding		9
	HOOFDSTUK II	
Het welvaartsstreven		19
	HOOFDSTUK III	
De bevolking en haar materiële en sociale verzorging . . .		46
	HOOFDSTUK IV	
Het sociale en culturele leven		75
	HOOFDSTUK V	
Criminaliteit en moraliteit		101

HOOFDSTUK I

INLEIDING

Par. 1. Structuur en geografische ligging der gemeente

De gemeente Goirle wordt in het Noorden begrensd door het grondgebied van Tilburg, in het Oosten door dat van Hilvarenbeek, in het Zuiden door dat van het Belgische Poppel en in het Westen door de gemeente Alphen en Riel (Kaart I). Het oppervlak van haar territoire bedraagt 2544,26 ha¹⁾.

Naar de wijze van bebouwing kan men onderscheiden een kom, een viertal buurtschappen, een villawijk en drie landgoederen (Kaart II). Volgens de Woning- en Gezinstelling van 31 Mei 1947 telt de gemeente 1213 „bewoonde woningen” en 12 „andere bewoonde ruimten”. Van het aantal bewoonde woningen behoren er 1097 tot de kom, waar zich uiteraard ook de centra van de gemeentelijke diensten bevinden. In de vier buurtschappen is de bewoning als volgt:

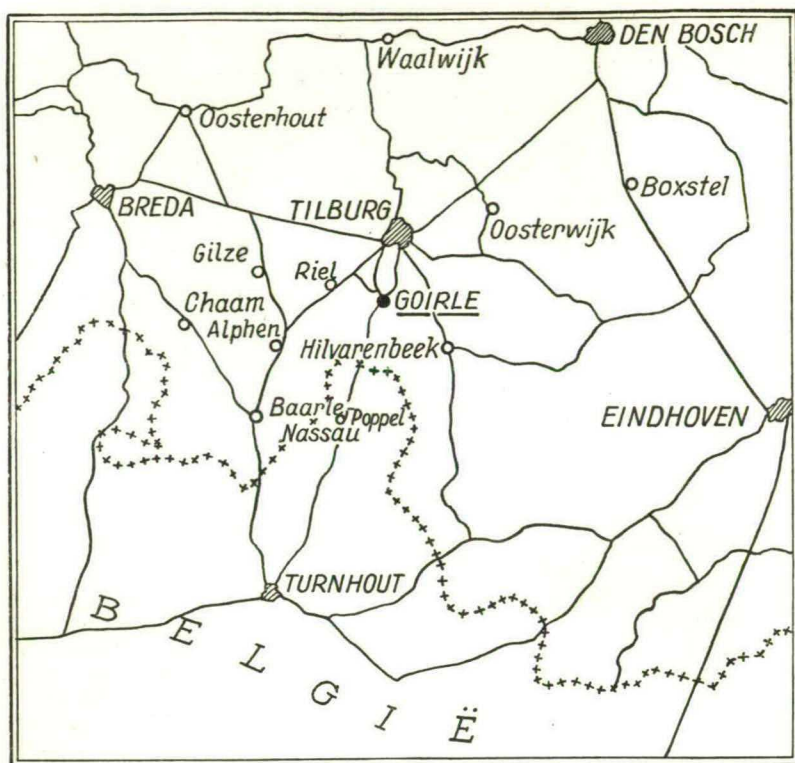
Abcoven	13	boerderijen	en	28	arbeiderswoningen
Ven en Brem	12	„	„	3	„
Bakertand	7	„	„	0	„
Hoogeind	5	„	„	12	„

De villawijk „De Boschkens” telt 24 woningen; zoals haar naam aangeeft, betreft het hier grotendeels villa's en woningen van goede middenstanders. Op de landgoederen „Gorp” en „De Rovert” bevinden zich binnen het grondgebied van de gemeente 1 zomerverblijf, 1 jachthuis, 2 jachtopzienerswoningen, 1 klein boerenbedrijf en 1 arbeiderswoning; op het landgoed „Nieuwkerk” ten slotte een klooster van de Paters van de Heilige Familie, 3 boerenbedrijven en 3 arbeiderswoningen²⁾.

De gemeente is gelegen aan de grote internationale verkeersweg Antwerpen-Turnhout-Tilburg-'s-Hertogenbosch. Daarnaast zijn er

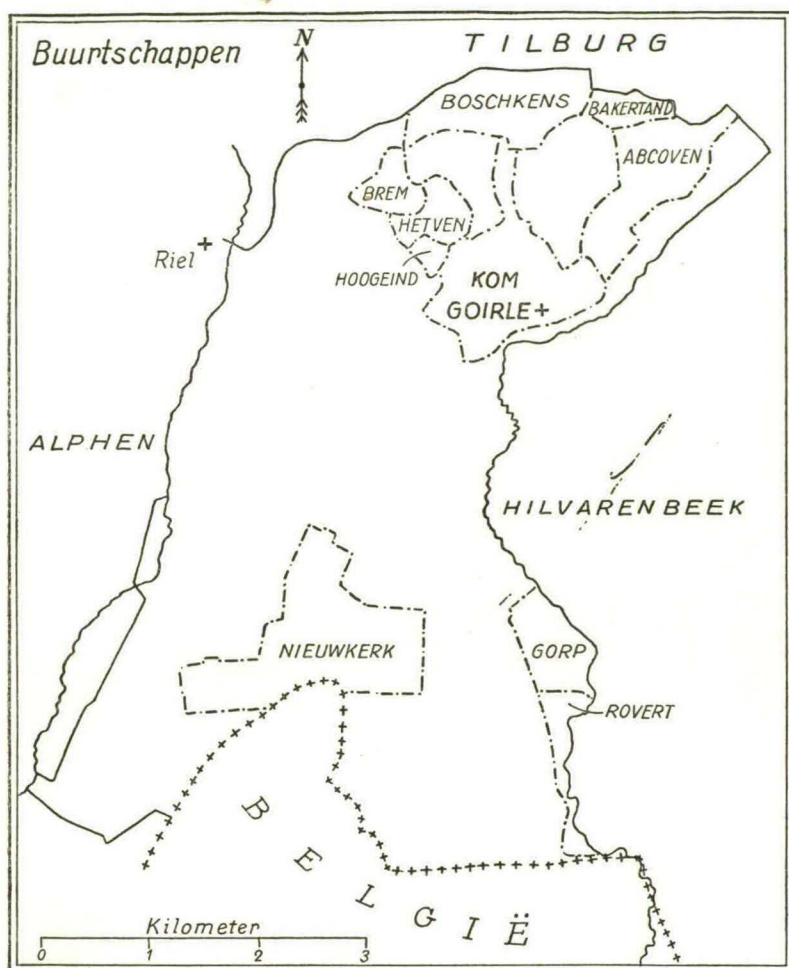
1) Ontleend aan gegevens uit het gemeente-archief.

2) Aldus volgens het C.B.S., de gemeente-secretarie en eigen waarneming.

KAART I

twee secundaire wegen, namelijk een tweede weg naar Tilburg en de weg naar Riel. Deze wegen zijn geplaveid met zware brokken natuursteen en derhalve voor het moderne verkeer minder geschikt. Wordt het dek van de secundaire weg naar Tilburg verbeterd, dan mag een aanmerkelijke verlichting van het verkeer over de rijksweg Goirle-Tilburg verwacht worden. De weg naar Riel is van weinig belang, omdat hij daar zijn eindpunt vindt. Mocht in de toekomst een verbinding van Riel met Gilze tot stand komen, dan zou daardoor een directe verkeersweg geschapen zijn tussen Goirle en Breda, waarvan het verkeer bij behoorlijk wegdek zeker een ruim gebruik zou maken. De rechtstreekse verbinding tussen Goirle en Hilvarenbeek bestaat nog uit een zandweg. Overwogen wordt om in het zuidelijk deel der gemeente een weg aan te leggen, welke het tot nu toe moeilijk bereikbare grensgebied moet ontsluiten en

KAART II

tevens de directe verbinding geven tussen Hilvarenbeek en Alphen.

Als gevolg van de opheffing van de spoorlijn Goirle-Tilburg, die alleen voor vrachtvervoer gebruikt werd, is men thans voor het goederenvervoer tussen beide plaatsen uitsluitend op de weg aangewezen. De spoorlijn werd tijdens de Duitse bezetting opgebroken, maar onlangs zijn onderhandelingen aangeknoopt om haar weer te herstellen en in gebruik te nemen. Goirle zelf heeft twee expediteurs, terwijl een vijftal landbouwers bij wijze van

nevenberoep met paard en wagen vrachtdiensten verrichten.

Het personenvervoer tussen Goirle en Tilburg wordt verzorgd door de N.V. Brabantsche Buurtspoorwegen en Autodiensten „B.B.A.”, vroeger door middel van een stoomtram, maar sedert 1930 hoofdzakelijk en sinds 1935 uitsluitend met behulp van autobussen. Het nam zowel in de jaren vóór als na de tweede wereldoorlog sterk toe. Ter illustratie dienen onderstaande cijfers betreffende de frequentie der busdiensten.

1936	23 × v.v.	1941	10 × v.v.	1946	16 × v.v.
1939	33 × v.v.	1944	7 × v.v.	1948	26 × v.v.

Naar ons op het kantoor van de B.B.A. te Tilburg werd medegedeeld, wordt van de verschillende diensten bijna doorlopend een ruim gebruik gemaakt. Volledigheidshalve vermelden wij nog, dat er in Goirle drie taxibedrijven zijn en dat men er voor gelegenhedsvervoer bovendien over een autobus beschikt.

Par. 2. Enkele geologische en agro-geologische aspecten

Een betrouwbaar en tevens enigszins volledig beeld van Goirle's ondergrond kan op het ogenblik nog niet gegeven worden, omdat er geen diepteboringen binnen dit gebied werden verricht. Toch meent men er het een en ander over te weten door het onderzoek van de bodem en de bestudering van de bovengrond in de omgeving.

Aan het einde van het Tertiair en wellicht ook nog bij het begin van het Kwartair, in het Pleistoceen of Diluvium, was een groot deel van Nederland een ondiepe zee, waarin door de rivieren lagen zand, klei en leem werden afgezet. Ten Westen van Gilze, Alphen en Poppel liggen deze lagen hoog, vrijwel aan de oppervlakte, maar in Goirle en verder naar het Oosten tot aan de Peel toe treft men ze op ongeveer 60 m diepte aan. Dit verschijnsel houdt verband met de aanwezigheid van de Centrale Slenk. De westelijke breukrand ervan loopt ten Noorden van Riel schuin over de Rechte Heide naar de Kempen¹⁾. Het in deze slenk door de rivieren gedeponeer-

¹⁾ Geologische kaart van Nederland 1 : 50.000; blad Breda, kwartblad II, 1933.

de grinddiluvium – grof zand met grind –, zoals we dat ten Westen en Zuiden van Riel, op de Rechte Heide en op het landgoed „De Rovert” aan de oppervlakte vinden, ligt in Goirle zelf op ± 15 m diepte.

Daarna hadden er geologische gebeurtenissen plaats, die voor ons territorium belangrijke gevolgen hadden. Het landijs uit Scandinavië schoof vooruit tengevolge van het kouder worden van het klimaat en bedekte uiteindelijk ons land tot aan de lijn Vogelenzang–Nijmegen. Rijn en Maas konden tengevolge van de ijsblokkade hun watermassa's niet meer naar het Noorden afvoeren en verlegden hun loop in westelijke richting. Tezamen met het smeltwater van het landijs zetten ze in het gebied ten Zuiden van genoemde lijn fijn zand af, dat met de door verstuiving en afglijding getransporteerde zanden deel uitmaakt van het zanddiluvium. Op de geologische kaart staat dit aangegeven als middenterraszand, een zeer onvruchtbare grondsoort, waarop in latere tijden zogenaamde dekzanden werden afgezet, een formatie bestaande uit een laag fijn zand van ongeveer 1 m dikte: het laagterraszand of het Jonge Diluvium¹). In deze tijd en in het daarop volgend Holoceen of Alluvium ontstonden de meeste heiplassen en vennen ²).

Over het ontstaan van deze vennen zijn verschillende theorieën opgesteld. Lorié meent, dat sommige hun aanwezigheid danken aan uitkolking door stromend water, andere echter, die ten dele door stuifzand omgeven zijn, aan uitwaaiing door de wind bij een lage grondwaterstand ³). Dubois veronderstelt, dat het water van Rijn en Maas in de IJstijd grote ijsmassa's heeft achtergelaten, zodat het ontstaan van vele vennen te herleiden zou zijn tot ijsrestmeren, de zogenaamde Sölle, waardoor plaatselijk sedimentatie verhinderd

¹) J. I. S. Zonneveld: Het Kwartair van het Peelgebied en de naaste omgeving; diss. Leiden, 1947.

J. F. Steenhuis: Geologische gesteldheid van Noord-Brabant; Natura 1937.

C. H. Edelman en R. D. Crommelin: Over de periglaciaire natuur van het Jong-Plistoceen in Nederland; T.A.G. 1939.

²) Met heiplassen worden hier zeer kleine vennen bedoeld.

³) J. Lorié: Hoe ontstonden de vennen van Oisterwijk? Jaarb. Ver. Beh. v. Natuurmon., 1918–1922.

werd ¹⁾. Anderen zijn de mening toegedaan, dat in de laatste IJstijd 's zomers alleen de bovenlaag van de bodem ontdooide, welke dan reeds bij een geringe helling over de nog bevroren onderlaag schoof, waardoor kommen, geulen en ruggen ontstonden. Toen later het bodemijs verdween en het grondwater steeg, werden die kommen tot vennen ²⁾.

Het Holocene, waarvan het begin thans ongeveer 20.000 jaren achter ons ligt, is een belangrijk tijdperk voor de veenvorming, de zandverstuivingen en de ontwikkeling van het bos ³⁾. De overgang van het Pleistoceen naar het Holocene was een gevolg van een verandering van het klimaat. De zogenaamde arctische periode werd vervangen door de subarctische en deze weer door de praeboreale. De eerste bomen in ons land tijdens het Holocene waren de berk en de den. De periode van ± 8000 tot ± 5000 vóór het begin van onze jaartelling, de zogenaamde boreale phase van het Holocene, was gekenmerkt door een weer iets warmer, maar nog droog klimaat. De boomvegetatie breidde zich uit met hazelaar en wilg, terwijl in de lagere streken de veenvorming begon ⁴⁾. Waar de voorwaarden voor plantengroei ongunstig waren, kreeg de wind vat op het zand; aan zulk een windwerking moet het ontstaan van de zacht golvende gedeelten van de Rechte Heide worden toegeschreven.

Wat de agrologische betekenis van bovengenoemde dekzanden betreft, moet opgemerkt worden, dat deze sinds de toepassing van kunstmest vooral beheerst wordt door de watervoorziening en dat wil op de eerste plaats zeggen door de grondwaterstand. De omgeving van de kom der gemeente ligt tussen 10 en 15 m + N.A.P.

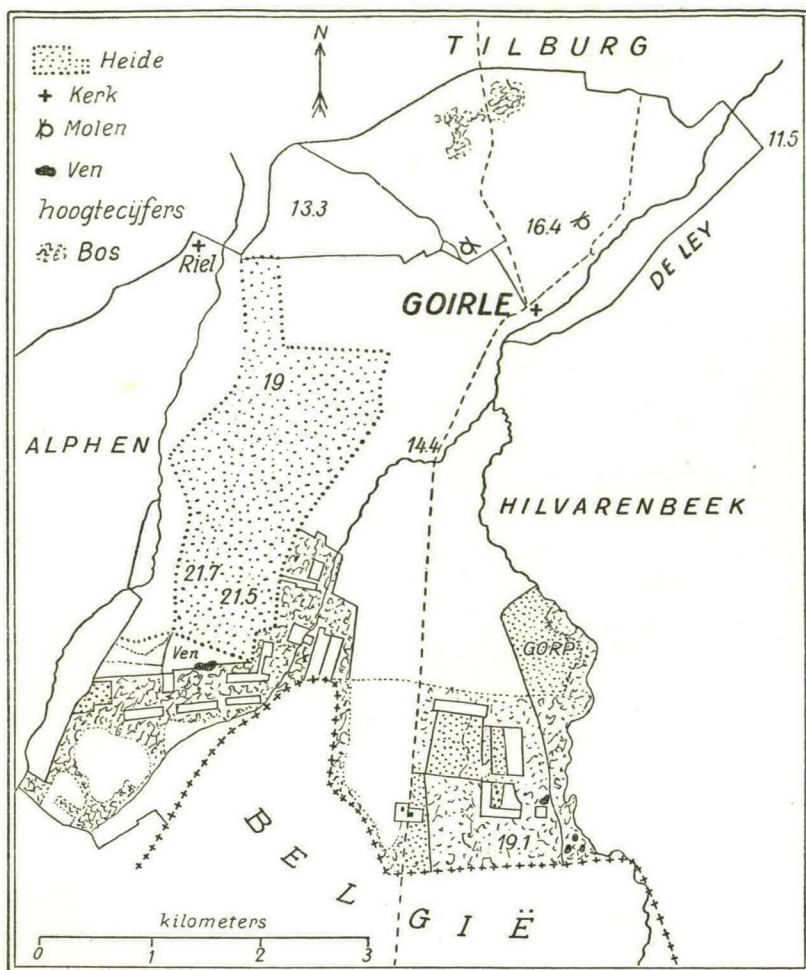
¹⁾ R. Schuiling: Handboek der Aardrijkskunde, DII, 1934, bl. 92, 655 en 656.

²⁾ Verg. W. A. J. Oosting: Bodemkunde en Bodemkartering, 1936.

C. H. Edelman: Das Jungpleistozän in den Niederlanden und seine Bedeutung für das Bild und die Entstehung der niederländischen Landschaft; C. R. Congrès Intern. Géogr. A'dam, 1938, Tome II, Section IIa, bl. 270 e.v.

³⁾ R. Schuiling: Nederland, 1e supplement, 1938, bl. 26.

⁴⁾ A. W. Bijvanck: De voorgeschiedenis van Nederland, 2e druk, 1942, bl. 24 en 25.

KAART III

Doordat er geen bodemkartering heeft plaats gehad, kunnen geen exacte gegevens verstrekt worden over de hoogte van de grondwaterstand. Dat hij in sommige delen zeker aan de lage kant is, mag men afleiden uit Kaart III, waarop men de hoogteligging vindt aangegeven. Het voorkomen van stuifzanden op de Rechte Heide is dan ook alleszins begrijpelijk. De beekdalen zijn, dank zij hun lagere ligging, uiteraard het meest geschikt voor grasland.

Par. 3. De eerste sporen van menselijke bewoning tegen de achtergrond van het physisch-geografisch milieu

In de zandverstuivingsterreinen bij Drunen zijn resten gevonden van zeer vroege menselijke bewoning in de vorm van stenen voorwerpen. Met betrekking tot de datering van deze vondsten spreekt Bijvanck zich niet duidelijk uit. Uit de desbetreffende beschouwingen moet men opmaken, dat het hier over voorwerpen gaat, die ten dele tot het jongere Palaeolithicum en ten dele tot het Mesolithicum behoren ¹⁾. Voor Drente heeft Beijerinck vastgesteld, dat de vondsten, die als mesolithisch moeten beschouwd worden, voorkomen in de naaste omgeving van wat lager gelegen gebieden, zoals het brongebied van beken en langs de oevers van plassen ²⁾. Wanneer dit ook voor Noord-Brabant kan gelden, mag rekening gehouden worden met de mogelijkheid, dat zich althans in het Mesolithicum niet alleen in Drunen, maar ook in de omgeving ervan, waar de omstandigheden daarvoor gunstig waren, zoals vermoedelijk in het gebied van het tegenwoordige Goirle langs de Ley, menselijke nederzettingen bevonden.

Het Palaeolithicum werd aan het begin van de boreale phase, ongeveer 10.000 jaar geleden, vervangen door het Mesolithicum. Zoals we in de vorige paragraaf zagen, werd deze phase van het Holoceen gekenmerkt door een enigszins warm, maar droog klimaat, waarin behalve berk en den nu ook hazelaar en wilg voorkwamen; terzelfdertijd begon in de lagere streken de veenvorming, terwijl in de hogere delen zandverstuivingen ontstonden. De mensen van het jongere Palaeolithicum vonden in de jacht hun middel van bestaan. Vondsten uit het mesolithische tijdperk daarentegen tonen aan, dat er in deze periode reeds enige vorm van landbouw bedreven werd. Op grond van het feit, dat Bijvanck de bij Drunen gevonden stenen werktuigjes zowel in het jongere Palaeolithicum als in het Mesolithicum plaatst, mag aangenomen worden, dat in deze streken gedurende lange tijd menselijke bewoning is geweest.

De boreale phase eindigt rond 5000 vóór het begin van onze jaartelling en wordt opgevolgd door de atlantische. De planten-

¹⁾ Bijvanck, l.c., bl. 61 en 69.

²⁾ W. Beijerinck: *Mensch en Maatschappij*, 1932, bl. 353-364.

groei nam toe als gevolg van het warmer en vrij vochtig worden van het klimaat. Er vormden zich min of meer gesloten bossen, waarin naast de vroeger reeds aanwezige boomsoorten eik, iep en linde aangetroffen werden. Bovendien trad in de lagere delen ook de els op en nam in de vochtigste gebieden de veenvorming sterk toe. Intussen was omstreeks 2000 vóór het begin van onze jaartelling het Mesolithicum overgegaan in het Neolithicum. In dit tijdperk zijn een viertal nieuwe stammen van het Oosten en Zuiden uit ons land binnengekomen. De twee oudste ervan, namelijk de stam met de bandceramiek en het hunebeddenvolk, kunnen met betrekking tot ons gebied buiten beschouwing blijven. De twee andere instromingen vallen in een wat later stadium. De vertegenwoordigers daarvan hadden reeds enige kennis van de metalen. Hiertoe behoort vooreerst de stam gekenmerkt door de individuele grafheuvels, de touwceramiek en de strijdhamers, die enkele eeuwen na de overgang van het Mesolithicum naar het Neolithicum ons land heeft bereikt en naar alle waarschijnlijkheid een Indo-Germaanse taal sprak; vervolgens ongeveer terzelfder tijd het volk met de klokbekers¹⁾.

Op de warme en vochtige atlantische phase volgde de koelere en drogere subboreale, even voor het begin van het Bronzen Tijdperk. Tengevolge van de klimaatsverandering nam de beuk, die reeds op het einde van de atlantische phase voorkwam, sterk in betekenis toe, hoewel het gesloten bos als zodanig een deel van het vroeger verworven terrein moest prijsgeven. De heide daarentegen breidde zich belangrijk uit; men meent dan ook te mogen aannemen, dat de uitgestrekte heidevelden en zandverstuivingen van Noord-Brabant uit deze tijd dateren. De veenvorming kwam tijdelijk tot stilstand en het elzenbos verdween zo goed als geheel. Gedurende het Bronstijdperk had een vermenging plaats van de volksstammen, die ons land in het Neolithicum waren binnengedrongen. Het was in dit tijdperk, liggend tussen 1500 en 700 vóór het begin van onze jaartelling, dat in Midden-Europa de grote stammen van Illyriërs, Kelten en Germanen ontstonden²⁾.

1) Bijvanck, l.c., Hoofdstuk II en bl. 207-209.

2) Id., l.c., *ibid.*

Voor de Bronstijd bezitten we ook met betrekking tot onze gemeente sporen van bewoning. Een volksstam, die een nieuwe dodenverzorging bracht in deze zin, dat het begraven der doden werd vervangen door lijkverbranding, heeft zich toentertijd hier neergezet. Dit leidt men af uit het bij het „Riels Hoefke” op de Rechte Heide te Goirle ontsloten grafveld. Het betreft hier volgens Van Giffen het voornaamste grafveld uit de Bronstijd, dat tot nu toe in Nederland gevonden werd. Het oudste deel ervan bestaat uit een ringwalheuvel, terwijl de palissade heuvels wat jonger zijn. Van Giffen merkt hierbij op: „De heuvels behooren, te oordeelen naar de plaggenstructuur, tot den na-aeneolithischen tijd, voor het overige tot den ouderen- en midden-bronstijd”¹⁾).

Ongeveer 2700 jaar geleden begint het IJzertijdperk. Een paar eeuwen later treedt opnieuw een klimaatswijziging op en vangt de zogenaamde subatlantische phase aan. Hoewel de temperatuur in dit thans nog heersende klimaat hoger was dan in de subboreale phase, was het minder warm, maar vochtiger dan in de atlantische periode. De veenvorming, die tijdelijk was teruggedrongen, zet opnieuw in.

De hierboven genoemde Illyriërs, Kelten en Germanen laten gedurende de IJzertijd geleidelijk hun invloed in ons land gelden. Die van de Illyriërs wordt vertegenwoordigd door het optreden van de urnenvelden tussen 800 en 600 vóór het begin van onze jaartelling. De Kelten moeten sedert het einde van de vijfde eeuw onze streken hebben bezocht, terwijl de Germanen er reeds vroeger zijn binnengedrongen. De nieuw gekomenen werden op den duur opgenomen onder de reeds gevestigde bevolking. Een bewijs hiervoor levert o.a. het urnenveld in Goirle, waar tussen IJzertijd-graven twee palissade heuvels van de latere Bronstijd voorkomen.

Toen de Romeinen hier kwamen, troffen zij in het noordelijk deel van Noord-Brabant de Keltische Menapiërs en gekeltiseerde Nerviërs aan, in het zuidelijk deel de Germaanse Eburonen en Tungriërs. De Volksverhuizing bracht de laatste invasie van nieuwe volksstammen; voor het Zuiden van ons land waren dat de Franken.

¹⁾ A. E. van Giffen; *Bouwsteen voor de Brabantsche Oergesch.*, 1937, bl. 41.

Onder na-aeneolithische tijd moet verstaan worden de overgangstijd tussen het Neolithicum en de Bronstijd.

HET WELVAARTSSTREVEN

Par. 1. Overzicht van de economische ontwikkeling

De naam Goirle ontmoeten we eerst laat in de historische tijd. Volgens Dijksterhuis dateert het oudst bekende document daaromtrent uit ongeveer 1200¹⁾. Wanneer rond genoemd jaar Brabant en Gelre een twist om de Veluwe bijleggen, bevindt zich onder de getuigen een zekere Gerhard van Gorle.

Mogelijk is, dat de naam zijn oorsprong dankt aan de natuurlijke gesteldheid van het terrein. Immers goor betekent modder of moeras, zodat Goirle afgeleid kan worden van Goorlo, hetgeen dan moet beduiden het bos in of bij het vaak met natuurweiden begroeid moeras. Het moeras bevond zich in het dal van de tegenwoordige Ley, het bos op de hogere gebieden in de omgeving daarvan.

Tot aan het einde van de achttiende eeuw vormden Goirle en Tilburg één Heerlijkheid. De geschiedenis ervan is beschreven door Dijksterhuis. Het ligt buiten ons bestek daarop uitvoerig in te gaan. Voor een goed begrip van de ontwikkeling der bestaansmiddelen moeten wij enkele grepen doen uit hetgeen in de literatuur over Goirle vermeld wordt met betrekking tot de vroegere welvaartstoestanden.

Het beeld, dat Dijksterhuis ons biedt, is voor het begin en het midden van de achttiende eeuw wel bijzonder triest. Aan de hand van fiscale gegevens stelt hij vast, dat er in het jaar 1753 van de 174 gezinnen niet meer dan 25 in staat waren hun belastingschuld te voldoen; 65 gezinnen konden slechts de helft ervan opbrengen, 68 droegen niets af en 16 waren armlastig. Verder concludeert hij uit het teruglopen van de veestapel van deze overwegend boerenbevolking tot een achteruitgang in welstand. Deze veestapel bestond in het begin van de achttiende eeuw uit 477 runderen en 900 schapen. In 1745 waren deze aantallen verminderd tot resp. 308

¹⁾ B. Dijksterhuis: Bijdragen tot de Geschiedenis der Heerlijkheid Tilburg en Goirle; diss. Leiden, 1899.

en 90, terwijl in 1753 nog slechts 270 runderen aanwezig heetten te zijn en van schapen in het geheel geen melding meer wordt gemaakt. Zoals we in het vorige hoofdstuk al zagen, had zich eertijds in de lager gelegen gedeelten veen gevormd. Dit veen kreeg later betekenis als brandstof. Elke boer had in de omgeving van de Ley of op een verveende heiplas zijn moergrond. Uit in het archief te Goirle aanwezige processtukken blijkt, dat het moersteken, ofschoon verboden, nog plaats vond in de negentiende eeuw. Ook dit typeert de armoede van deze bevolkingsgroep.

De geringe welstand in het algemeen illustreert Dijksterhuis bovendien aan de hand van enkele gegevens betreffende de woning toestanden uit die tijd. In 1745 bevonden zich 41 huizen, 1 oliemolen, 1 wolverterij en 3 brouwerijen in vervallen of gesloopte toestand, welk aantal in 1753 nog vermeerderd was met 6 huizen. In laatstgenoemd jaar telde Goirle in totaal 132 woningen, daaronder begrepen kleine hutten en keten. Landbouw en veeteelt konden, gezien de natuurlijke gesteldheid van de grond, toentertijd de bevolking slechts een armelijk bestaan opleveren. Maar ook met de nijverheid was het niet veel beter gesteld. Het ligt voor de hand, dat de bewoners onder deze omstandigheden naar een uitbreiding der bestaansmiddelen uitgagen.

Dit is hun blijkbaar enigmate gelukt. Bachiene weet ons namelijk in zijn beschrijving van verschillende plaatsen van Noord-Brabant met betrekking tot Goirle mee te delen, dat de vervaardiging van kaatsballen er een belangrijke bron van inkomsten vormde naast de landbouw¹⁾.

Ook Van de Graaff geeft ons een indruk van Goirle's economisch verleden²⁾. Het beeld is evenals dat van Dijksterhuis somber. In 1807 bedroeg het aantal inwoners 982 zielen. Opnieuw blijkt, dat de meeste ingezetenen niet in staat waren hun dorps- en landslasten te betalen. Met nadruk wijst Van de Graaff op het feit, dat de schrale grond niet voldoende kon voortbrengen om de bevolking in de gelegenheid te stellen in haar onderhoud te voorzien. Huis-

¹⁾ W. A. Bachiene: *Vaderlandsche geographie of nieuwe tegenwoordige staat en hedendaagsche Historie der Nederlanden*, 1791.

²⁾ S. v. d. Graaff: *Statistiek van Holland*, 1807.

nijverheid, geboren uit economische noodzaak, moest de gezinsinkomsten aanvullen. Men hield zich daarbij hoofdzakelijk bezig met het weven van zogenaamd werk- of groffinnen.

Van de vervaardiging van groffinnen maakt ook Van der Aa melding¹⁾. De kaatsballenfabricage schijnt rond 1840 van weinig betekenis meer te zijn. De huisnijverheid daarentegen moet in de loop der jaren steeds meer aan belangrijkheid gewonnen hebben. Het feit, dat de bevolking van Goirle in de eerste helft van de negentiende eeuw met ongeveer 200 zielen toenam, wijst in deze richting. Vermoedelijk was er ook in die tijd een woningtekort, want in 1843 werden de 172 woningen, waarover men de beschikking had, bewoond door 244 gezinnen.

De industriële ontwikkeling, die haar ontstaan dankt aan de huisnijverheid en zich als zodanig aan het begin van de negentiende eeuw gaat aftekenen, neemt in de tweede helft daarvan een hoge vlucht. Volgens een opgave van de gemeente-secretarie bevonden zich omstreeks 1860 in onze gemeente 61 linnenweverijen, 7 linnenfabrieken, 4 linnenblekerijen en 1 damastfabriek. De grondslag voor de opkomst der groot-industrie was toen reeds gelegd. De toenmalige linnenweverijen vertegenwoordigen echter nog het stadium der huisindustrie en de linnenfabrieken dat der manufactuur.

Laatstgenoemde bedrijven zijn gemeenschappelijke werkplaatsen, waarin de ondernemer voor eigen rekening en risico en met behulp van zijn gereedschap en materiaal de arbeiders liet werken. In het stadium der huisindustrie was de ondernemer de „baas”, die opdrachten gaf aan de thuiswerkers en hun de daarvoor benodigde grondstoffen leverde. Wanneer de zaken niet al te goed gingen, kwam het wel eens voor, dat de thuiswerkers slechts een beperkt aantal stukken binnen een bepaalde tijd mochten afleveren. Om dan het hoofd boven water te kunnen houden, namen ze er zo mogelijk opdrachten van anderen bij. In de nijverheid waren toentertijd in totaal 477 personen werkzaam, hetgeen 38 % uitmaakt van de hele bevolking van 1264 zielen.

¹⁾ Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden, 1843.

Aan de hand van een beschouwing, getiteld „Goirlese toestanden in de 19e eeuw”, van een vooraanstaand industrieel uit Goirle, die de ontwikkeling van huis- tot fabrieksnijverheid van nabij heeft gadegeslagen, kan de lezer zich een beeld vormen van het verloop van dit groeiproces. Daarin trekken twee feiten de aandacht: vooreerst dat zich onder de rook van het wolcentrum Tilburg in Goirle een linnen- en jute-industrie heeft gevestigd; op de tweede plaats de moeizame opgang van deze industrie als gevolg van gebrek aan kapitaal. We laten de industrieel thans aan het woord.

„De bevolking bestond hoofdzakelijk uit handwevers, die met het vervaardigen van linnen weefsels de kost trachtten te verdienen. Vóór de invoering van de stoommachine moest men zich behelpen met handgespin en handgeweef. De landbouwers van Goirle en omstreken hielden er allen een vlasakker op na, hoofdzakelijk voor eigen gebruik. Het spinklaar product werd gedurende de lange winteravonden door de vrouwen tot vlasgaren bewerkt met behulp van eenvoudige spinmolens, welke met de voet in beweging werden gebracht. Was het spinsel gereed, dan werd de handwever ontboden, die in overleg met de boerin van de garens diverse weefsels maakte voor de boerenfamilie. Hadden de handwevers geen opdrachten, dan hielden ze zich bezig met de vervaardiging van kaatsballen; deze bestonden uit een dun leren overtrek, opgevuld met koehaar. Het daarvoor benodigde materiaal betrok men van personen, die later de ballen in ontvangst namen en aan de man brachten. Aan de ballenfabricage danken de bewoners van Goirle de naam „Goolse ballenfrutters”, zoals ze spottenderwijs door de bevolking van de omliggende gemeenten worden genoemd. Deze vorm van huisindustrie is teniet gegaan door de uitvinding van elastieke ballen omstreeks 1860.

Na de oprichting van machinale linnen- en jutespinnerijen kregen de handwevers meer werk. Enkele ondernemende Goirlenaren kochten de garens en lieten daaruit weefkettingen maken. Deze werden de wevers ter hand gesteld met het inslaggaren. Na 8 à 14 dagen werd het geweven stuk bij de baas – zo noemde men destijds

de werkgever – afgeleverd. Met deze stukken trok hij naar de linnenmarkt te 's-Hertogenbosch.

Dikwijls moest het aangeboden wegens overmatige aanvoer met een geringe winst van de hand gedaan worden. Dit bracht zo'n baas ertoe een winkel van kruidenierswaren, levensmiddelen en textielgoederen op te richten. De wevers waren verplicht het noodzakelijke voor hun levensonderhoud te betrekken uit de winkel van de bazin en dit geschiedde natuurlijk niet tegen de laagste prijs. Er was immers geen concurrentie te duchten! De vrouw verdiende door deze gedwongen winkelnering soms meer dan de man door de verkoop van zijn weefsels. De wevers en hun vrouwen namen er genoeg mee; ze herinnerden zich nog al te goed de tijd, toen er geen bazen waren en er vaak veel werkloosheid voorkwam.

De Goirlese handwevers waren over het algemeen tobbers. Ze bezaten of pachtten in de nabijheid van hun armoedige woning een stuk land, waarop o.a. aardappelen, rogge en boekweit verbouwd werden. Geit en varken zorgden voor de benodigde mest. Bij mislukking van de oogst werd er, met name in de kinderrijke gezinnen, gedurende de wintermaanden honger en koude geleden, ook al omdat scheepvaart en wegverkeer nog onvoldoende ontwikkeld waren om het tekort bijtijds en op voordelige wijze aan te vullen. De verharde weg Tilburg–Turnhout via Goirle kwam eerst omstreeks 1853 tot stand, de spoorlijn Tilburg–Breda in 1863. Daarvóór was Goirle slechts door zandwegen met de buitenwereld verbonden, welke 's winters vaak zo goed als onbruikbaar waren. Onder deze omstandigheden heeft het Goirlese weverijbedrijf zich als het ware met allerlei lapmiddelen op moeten werken. Als een van deze lapmiddelen kan men de gedwongen winkelnering beschouwen. Dit middel is te Goirle oorspronkelijk door al degenen toegepast, die het later tot iets gebracht hebben. Het geld, dat op deze manier werd verdiend, werd gebruikt voor de bouw van fabrieken en de aankoop van machines. Het eerste door stoom gedreven machinale weefbedrijfje werd hier omstreeks 1872 opgericht”.

Een vooraanstaande figuur te Goirle uit de beginperiode van de Katholieke Arbeidersbeweging deelde ons het volgende mee. In 1898 telde Goirle nog ongeveer 120 thuiswevers, die zich voornamelijk bezig hielden met het maken van behangsellinnen en jute-doek voor emballage en zakken. Deze huisnijverheid is ondanks het verzet der betrokken arbeiders, die haar, omdat het in hoofdzaak oudere wevers betrof, geleidelijk wilden laten verdwijnen, door de machinale vervaardiging van behangsellinnen vrijwel plotseling verdrongen. Enkele kleine ondernemers, die uitsluitend met thuiswevers werkten, zijn toen „uitgekocht”. Een der grootste bezwaren der huisindustrie was, dat ook de vrouwen en kinderen moesten worden ingeschakeld voor het verrichten van de wat lichtere werkzaamheden, zoals het spoelen van de inslag en het naaien van zakken. Dat de wevers een stukje grond bewerken, een varken, een geit en enkele kippen houden, komt op het ogenblik nog slechts sporadisch voor. Over het algemeen is de toestand in dit opzicht nagenoeg gelijk aan die in Tilburg.

Vragen we ons af, of het loon van de arbeiders in de tweede helft van de vorige eeuw toereikend was voor het levensonderhoud van hun gezin, dan moet blijkens het voorafgaande het antwoord ontkenkend luiden. Maar behalve op de schaduwzijde van de economische ontwikkelingsgeschiedenis van Goirle moet ook gewezen worden op de lichtzijde ervan. We mogen namelijk niet over het hoofd zien, dat door de uiterst sobere levenswijze der arbeiders enkele ondernemers in staat gesteld werden kapitaal te vergaren en te investeren in industrieën, van welker aanwezigheid thans de gehele dorpsgemeenschap profijt trekt. Met de invoering van de stoommachine begon ook hier de ontwikkeling van kleinbedrijf tot grootbedrijf.

Par. 2. De beroepsstructuur

Na het overzicht van de economische ontwikkeling kunnen we overgaan tot een beschouwing van de huidige beroepsstructuur ¹⁾. Onderstaande tabel dient daarbij als uitgangspunt.

¹⁾ De gegevens hiervoor zijn ontleend aan de uitkomsten van de beroepstellingen van 1930 en 1947.

Groepen van bedrijven	Aantal werkzame personen		Indexcijfers (1930 = 100)	Verhoudingscijfers	
	1930	1947		1930	1947
Industrie.	1556	1647	105	72,1	62,-
Landbouw	231	258	112	10,7	9,8
Handel en verkeer	165	322	195	7,7	12,2
Overige beroepen	205	426	208	9,5	16,-
Totaal	2157	2643	123	100,-	100,-

Bij de beschouwing van bovenstaande cijfers valt voor beide jaren aanstonds de overheersende betekenis van de industrie op. Het beeld van de beroepsstructuur in 1947 blijkt echter belangrijk af te wijken van dat in 1930. De indexcijfers tonen aan, dat alle vier genoemde groepen in absolute zin zijn toegenomen, doch dat de toename het sterkst is in de groepen overige beroepen en handel en verkeer. Deze gang van zaken spreekt zich duidelijk uit in de verhoudingscijfers, waaruit we immers aflezen, dat de betekenis van de industrie als bestaansbron voor de Goirlese bevolking aanmerkelijk is achteruit gegaan en dat de overige beroepen alsmede handel en verkeer sterk aan belangrijkheid hebben gewonnen ¹⁾.

De verhouding tussen de totale bevolking, de beroepsbevolking en de bevolking in de zogenaamde productieve leeftijdsklassen (15-64-jarigen) komt in onderstaande cijfers tot uitdrukking.

	1930	1947
Productieve leeftijdsklassen in % van de totale bevolking	57,4	58,6
Beroepsbevolking in % van de totale bevolking . . .	41,2	38,5
Beroepsbevolking in % van de productieve leeftijds- klassen	70,3	66,9

Het aandeel der productieve leeftijdsklassen in de totale bevolking blijkt dus toegenomen te zijn. Op grond hiervan zouden we

¹⁾ Volgens de uitkomsten van de beroepstelling 1930 waren in volgorde van procentuele belangrijkheid de voornaamste industriële gemeenten in Noord-Brabant: Geldrop, Goirle, Helmond, Waalwijk, Eindhoven, Loon op Zand, Valkenswaard, Waalre, Tilburg, Oss.

eveneens een procentuele toeneming van de beroepsbevolking mogen verwachten. We constateren echter een daling van 2,7 % en wanneer we de beroepsbevolking betrekken op de productieve leeftijdsklassen, blijkt deze daling zelfs 3,4 % te bedragen. Ter verklaring van eerstgenoemd verschijnsel kan gewezen worden op de verlenging van de leerplichtige leeftijd en op het feit, dat de laatste jaren meer kinderen dan vroeger na het verlaten der lagere school voortgezet onderwijs volgen. Dat de beroepsbevolking zelfs binnen de productieve leeftijdsklassen relatief is afgenomen, moet voornamelijk worden toegeschreven aan de sterke daling van het vrouwelijk deel ervan. Splitsen we namelijk de beroepsbevolking binnen de productieve leeftijdsklassen in mannen en vrouwen, dan blijkt het aandeel der mannen gestegen te zijn van 97,7 tot 98,9 %, maar dat der vrouwen gedaald van 40,9 tot 34,4 %. Het zijn dus blijkbaar de vrouwen en dat wil vooral zeggen de niet meer leerplichtige meisjes, die minder dan voorheen een plaats zoeken in het bedrijfsleven.

Het aandeel der mannelijke beroepsbevolking in de totale bevolking was in 1930 procentueel 29,6 en dat der vrouwelijke 11,6; in 1947 zijn deze percentages resp. 28,7 en 9,8, met andere woorden de mannelijke beroepsbevolking is ten opzichte van de totale bevolking met 0,9 %, de vrouwelijke met 1,8 % afgenomen. Deze relatieve daling der mannelijke en vrouwelijke beroepsbevolking kan nader worden toegelicht aan de hand van de volgende tabel, waarin voor beide genoemde jaren de procentuele verdeling over de vier groepen van bedrijfsklassen wordt weergegeven.

	1930		1947		Toe- of afname sinds 1930	
	m	vr	m	vr	m	vr
Industrie	76,-	62,5	68,-	44,3	- 10,53	- 29,12
Landbouw . . .	10,5	11,3	9,5	10,9	- 9,52	- 3,54
Handel en verkeer	6,4	10,9	10,-	18,8	+56,25	+72,48
Overige beroepen	7,1	15,3	12,5	26,-	+76,06	+69,93
Totale beroepsbev.	71,8	28,2	74,6	25,4	+ 3,90	- 9,93

Hoewel bij de mannelijke en bij de vrouwelijke beroepsbevolking een achteruitgang valt te constateren in de groepen industrie en landbouw en een vooruitgang in de groepen handel en verkeer en overige beroepen, zien we uit bovenstaande cijfers, dat de verschuiving in de diverse groepen bij mannen en vrouwen niet van gelijke omvang is geweest. De daling in de industriële bedrijfsgroep is het sterkst bij de vrouwen, in de landbouw bij de mannen; omgekeerd is de stijging in de groep handel en verkeer het sterkst bij de vrouwen en in de overige beroepen bij de mannen. Ondanks de zo even geconstateerde daling van de mannelijke beroepsbevolking ten opzichte van de totale bevolking blijkt er ten aanzien van de totale mannelijke beroepsbevolking in 1930 toch nog een stijging van bijna 4 % aanwezig te zijn. Bij de vrouwen daarentegen zien we ook in verhouding tot de totale vrouwelijke beroepsbevolking in 1930 een daling van circa 10 %.

De verschuivingen binnen de groep industrie worden ons duidelijker, wanneer we de veranderingen in de afzonderlijke bedrijfsklassen onder het oog zien.

Bedrijfsklasse	1930			1947		
	m	vr	tot.	m	vr	tot.
Aardewerk, glas, kalk, stenen	4	—	4	1	—	1
Grafische nijverh., fotografie .	—	—	—	5	—	5
Bouwnijverheid	79	—	79	84	—	84
Chemische nijverheid	—	—	—	5	2	7
Bewerk. v. hout, kurk, stro .	8	—	8	18	—	18
Kleding en reiniging	17	18	35	61	141	202
Kunstnijverheid.	—	—	—	3	—	3
Leder, wasdoek, rubber . . .	24	1	25	23	1	24
Metaalnijv., scheepsb., enz. .	46	16	62	198	13	211
Papiernijverheid	—	—	—	1	—	1
Textielnijverheid	943	344	1287	869	138	1007
Gas-, electr., waterl.bedr. .	7	—	7	13	1	14
Voedings- en genotmiddelen .	48	1	49	59	1	60

In bovenstaande tabel komen de voornaamste bedrijfsklassen duidelijk naar voren. Het zijn in volgorde van belangrikheid: textielnijverheid, metaalnijverheid, kleding en reiniging, bouwnijverheid en voedings- en genotmiddelen. De veranderingen, die zich in de onderhavige periode hierin hebben voorgedaan, komen het markantst tot uiting, wanneer we de relatieve getalsterkte binnen de industriële bedrijfspgroep in beide jaren vergelijken.

Bedrijfsklasse	In % van de mannelijke, vrouwelijke en totale beroepsbevolking					
	1930			1947		
	m	vr	tot.	m	vr	tot.
Textielnijverheid . . .	60,88	56,58	59,67	44,12	20,67	38,10
Metaalnijverheid . . .	2,97	2,63	2,87	10,04	1,93	8,—
Kleding en reiniging .	1,09	2,96	1,62	3,09	21,02	7,64
Bouwnijverheid . . .	5,10	—	3,66	4,26	—	3,18
Voedings- en genotm. .	3,09	0,16	2,27	2,99	0,15	2,27

De grote verschuivingen in de industriële bedrijfspgroep hebben zich dus voltrokken in de bedrijfsklassen textielnijverheid, metaalnijverheid en kleding en reiniging. In de textielnijverheid is de achteruitgang bij de vrouwen het sterkst, terwijl de bedrijfsklasse kleding en reiniging een opvallende stijging der vrouwelijke beroepsbevolking vertoont. Deze verschuiving houdt verband met de opkomst van de confectie-industrie te Goirle sedert de dertiger jaren. Ook de mannelijke beroepsbevolking in de textielnijverheid werkzaam laat een afname zien. Deze afvloeiing heeft voornamelijk plaats gehad naar de metaalnijverheid, in geringere mate naar de bedrijfsklasse kleding en reiniging.

Ter verklaring van dit verschijnsel moet o.a. gewezen worden op de ontwikkeling van de gloeilampenindustrie in onze gemeente in de jaren na 1930. Daarnaast waren in 1947 van de mannelijke werkrachten in de metaalnijverheid 60 % werkzaam buiten de woongemeente, hetgeen blijkens informatie ter plaatse wil zeggen merendeels in Tilburg. Zo vonden in laatstgenoemd jaar een vijftigtal personen, d.i. bijna de helft van het aantal werkforensen in de metaalnijverheid, werk bij de N.V. Volt te Tilburg, een dochter-

maatschappij van Philips. Voorts is met betrekking tot de metaalnijverheid nog het volgende op te merken. Gedurende de laatste phase van de oorlog onttrokken verschillende personen zich door onderduiking of door middel van het volgen van voortgezet onderwijs aan het bedrijfsleven. Na de bevrijding konden zij niet direct in de textielnijverheid geplaatst worden, omdat deze industrie moeilijk op gang kon komen wegens gebrek aan grondstoffen en beschadiging van gebouwen. Dientengevolge waren bovenbedoelde personen, voor zover zij in het bedrijfsleven wensten te worden opgenomen, aangewezen op de werkgelegenheid in de overige industrieën en daaronder bleek de metaalnijverheid de grootste aantrekkingskracht uit te oefenen.

Hoewel de absolute cijfers voor de landbouw een geringe toename vertonen, laat deze bedrijfstak, zoals we boven vaststelden, een kleine procentuele daling zien zowel voor mannen als voor vrouwen. Wanneer we bedenken, dat de absolute toename over een periode van 17 jaren slechts 27 personen bedroeg, moeten we concluderen, dat de opnamecapaciteit in de agrarische sector uiterst gering is. Volgens gegevens, ons verstrekt door de Plaatselijke Bureauhouder, is de verdeling der landbouwbedrijven over de verschillende bedrijfsgrootten als volgt (1948):

1-2	2-5	5-10	10-15	15-20	20-30	30-40 ha
6	11	19	22	15	6	1

80

In aanmerking genomen, dat het hier uitsluitend gemengde bedrijven betreft, is dit beeld der bedrijfsgrootte tegen de achtergrond der Brabantse boerenbedrijven gezien niet bepaald ongunstig. Immers ruim 46 % van het totaal aantal agrarische bedrijven in onze gemeente valt binnen de grootteklasse van 10-20 ha. Dat de verhoudingen in Goirle gunstig zijn, blijkt duidelijk uit het volgende staatje, waarin de cijfers de procentsgewijze verdeling weergeven der landbouwbedrijven over 4 grootteklassen en de toestand in onze gemeente vergeleken wordt met die van de typische Brabantse plattelandsgemeente Uden en de Zandgronden van

Noord-Brabant¹⁾. Laten we de bedrijven kleiner dan 5 ha, die immers bij afwezigheid van tuinbouw geen redelijk bestaan kunnen opleveren en daarom slechts als nevenbedrijf geëxploiteerd worden, buiten beschouwing, dan blijkt in Goirle bijna 60 % tot genoemde grootteklasse te behoren en in Uden daarentegen maar ruim 19 %. Wat de toestand nog gunstiger maakt, is het feit dat 75 % der Goirlese boeren eigenaars van hun bedrijf zijn. Hierbij kan nog opgemerkt worden, dat het aantal eigenaars toeneemt, naarmate de bedrijven groter worden.

	Zandgronden van Noord-Brabant	Uden	Goirle
1-5 ha	35,84	36,27	21,25
5-10 ha	37,73	50,99	23,75
10-20 ha	22,76	12,29	46,25
20 e.m. ha	3,67	0,45	8,75

Met betrekking tot de groep handel en verkeer constateerden we een grote relatieve stijging en wel sterker bij de vrouwen dan bij de mannen. Overzichtelijkheidshalve splitsen we ook deze groep in haar samenstellende bedrijfsklassen.

Bedrijfsklasse	Absolute aantallen					
	1930			1947		
	m	vr	tot.	m	vr	tot.
Winkels en overige handel . .	63	52	115	125	75	200
Verkeer.	34	13	47	51	48	99
Crediet- en bankwezen. . . .	1	—	1	7	—	7
Verzekeringswezen	1	1	2	13	3	16

Reeds in bovenstaande absolute aantallen vallen de veranderingen op, die zich in deze groep hebben voorgedaan. Alle vier bedrijfsklassen vertonen in 1947 een sterkere bezetting dan in 1930.

¹⁾ Verg. A. J. v. Lieshout; Uden, diss. Amsterdam, 1948, bl. 163 e.v.
F. B. A. M. Verhagen: Geldrop, diss. Tilburg, 1946, bl. 261 e.v.

Om echter een duidelijk beeld te krijgen van de onderlinge verschuivingen binnen de groep handel en verkeer, moeten we de absolute aantallen in verhoudingscijfers omzetten.

Bedrijfsklass	In % der beroepsbevolking					
	1930			1947		
	m	vr	tot.	m	vr	tot.
Winkels en overige handel . .	4,07	8,55	5,33	6,34	11,18	7,56
Verkeer	2,19	2,12	2,18	2,59	7,15	3,75
Crediet- en bankwezen . . .	0,07	—	0,05	0,35	—	0,27
Verzekeringswezen	0,07	0,16	0,09	0,66	0,45	0,61

Hieruit blijkt dus, dat er in alle bedrijfsklassen een stijging is opgetreden ten opzichte van de totale beroepsbevolking en eveneens ten aanzien van de mannelijke en vrouwelijke beroepsbevolking. Voor de mannen is deze stijging het sterkst bij de bedrijfsklasse winkels en overige handel, voor de vrouwen in de bedrijfsklasse verkeer.

In verband met de toename bij winkels en overige handel werd ons ter plaatse het volgende meegedeeld. In de dertiger jaren heeft zich het aantal winkels aanmerkelijk uitgebreid. Wat de handel betreft, kan o.a. ook gedacht worden aan de smokkelaars en zwart-handelaars, die althans in de jaren vlak na de oorlog in groten getale in onze gemeente voorkwamen.

De opvallende stijging der vrouwelijke beroepsbevolking in de bedrijfsklasse verkeer kunnen we gevoegelijk toeschrijven aan de sterke toename van het hotel-, café- en restaurantpersoneel; van de 48 vrouwen, in 1947 bij het verkeer betrokken, komen er namelijk 31 voor rekening van genoemd personeel. De uitbreiding der mannelijke beroepsbevolking in deze bedrijfsklasse houdt volgens plaatselijk gewonnen inlichtingen voornamelijk verband met het toegenomen aantal werkers in het vrachtwagen- en autotransport.

Tenslotte werd boven ook nog een sterke stijging geconstateerd voor de mannelijke en vrouwelijke beroepsbevolking in de groep overige beroepen. Het loont de moeite de veranderingen, die zich

binnen deze groep hebben voorgedaan, eveneens nader onder het oog te zien. Daartoe beschouwen we ook hier de ontwikkeling in de bedrijfsklassen afzonderlijk.

Bedrijfsklasse	Absolute aantallen					
	1930			1947		
	m	vr	tot.	m	vr	tot.
Overheidsdienst, vrije beroepen	27	19	46	154	51	205
Onderwijs	40	21	61	49	16	65
Eredienst	30	—	30	14	—	14
Huiselijke diensten	13	53	66	7	108	115
Beroep onbekend	2	—	2	25	—	25

Om de veranderingen beter tot haar recht te doen komen, is het opnieuw nodig bovenstaande cijfers in verhoudingsgetallen weer te geven.

Bedrijfsklasse	In % der beroepsbevolking					
	1930			1947		
	m	vr	tot.	m	vr	tot.
Overheidsdienst, vrije beroepen	1,74	3,11	2,13	7,81	7,69	7,75
Onderwijs	2,58	3,45	2,83	2,48	2,38	2,45
Eredienst	1,93	—	1,39	0,71	—	0,54
Huiselijke diensten	1,84	8,71	3,06	0,35	16,09	4,35
Beroep onbekend	0,13	—	0,09	1,26	—	0,95

In de bedrijfsklasse overheidsdienst en vrije beroepen zien we een belangrijke toename in absolute en relatieve zin, zowel voor de mannen als voor de vrouwen. Ter verklaring van de toename der mannelijke beroepsbevolking in deze bedrijfsklasse kan het volgende worden aangevoerd. Het betreft hier voornamelijk een uitbreiding van bestaande overheidsdiensten, zoals Rijkspolitie en grensbeambten, en vestiging van nieuwe, waaronder de marechaussee. Bij de vrouwen is deze toename vooral een gevolg van de uitbreiding der vrije beroepen als gezins- en kraamverzorgsters.

Met betrekking tot het onderwijs dient te worden opgemerkt, dat het hier niet uitsluitend lager onderwijspersoneel betreft. In

Goirle zijn namelijk twee opleidingsinstituten voor de geestelijke stand. Het ene, dat van de Fraters van O.L. Vrouw, Moeder van Barmhartigheid, beoogt de aspirant-kloosterling te vormen tot broeder-onderwijzer; het andere is het noviciaat van de Missionarissen van de Heilige Familie. Wanneer we nog bedenken, dat zowel de lagere jongens- als meisjesscholen onder leiding van religieuzen staan, mogen de veranderingen in de bedrijfsklasse onderwijs althans ten dele in verband worden gebracht met de wisselende kloosterbevolking. Ook de verandering in het aantal personen betrokken bij de eredienst moet op rekening gesteld worden van deze min of meer vlottende kloosterbevolking.

Blijkens de bedrijfsklasse huiselijke diensten is het aantal mannelijke personen met ongeveer de helft verminderd, maar het aantal vrouwelijke met meer dan de helft toegenomen. In feite komt dit laatste neer op een aanzienlijke vermeerdering van het aantal dienstboden. De factoren, waardoor dit voor de tegenwoordige tijd ongewoon verschijnsel kan worden verklaard, komen in de volgende paragraaf ter sprake.

In verband met de categorie „beroep onbekend” willen wij aan het eind van onze beschouwingen over de beroepsstructuur nog het volgende onder de aandacht van de lezer brengen. Volgens de beroepstelling van 1947 was toentertijd 93 % der mannelijke beroepsbevolking van 1972 personen werkend en 7 % niet-werkend. Onder deze laatsten waren er 14 werkzoekend, d.w.z. 0,71 % van de mannelijke beroepsbevolking, en 124 in militaire dienst. Van 7 van de 14 werkzoekenden en van 18 van de 124 militairen is het beroep onbekend. Van de vrouwelijke beroepsbevolking van 671 personen zijn er slechts 3 of 0,15 % werkzoekend. Van de totale beroepsbevolking van 2643 personen is 5,33 % tijdelijk niet-werkend.

Par. 3. Arbeidsverhoudingen in het industriële bedrijfsleven

Het verschijnsel, dat een industrie erg gesteld is op jonge arbeidskrachten, die in het bedrijf hun scholing ontvangen, behoort niet tot de uitzonderingen. Zo kwam in de jaren vóór 1939 het

merendeel van de Goirlese jeugd uit arbeidersgezinnen, nadat zij de lagere school had verlaten, in de fabriek terecht. In feite betrof dat vaak het bedrijf, waarin het gezinshoofd werkzaam was en niet zelden werd door de werkgever in deze richting aandrang uitgeoefend op de werknemer. Een eigenlijke opleiding voor hun taak ontvingen de kinderen van te voren dus niet, maar van een voorbereiding in deze zin, dat zij door het huiselijk milieu enigszins vertrouwd raakten met hun toekomstige werkkring, kan zeker gesproken worden. Door deze instelling op het bedrijf werd de taak van de fabrieksleiding om de jeugd tot geschoolde arbeidskrachten te vormen, ongetwijfeld vergemakkelijkt.

Tijdens en na de oorlog trad op het gebied van de ontwikkeling der arbeidersjeugd een kentering in. Zoals we bij de bespreking der onderwijs toestanden nog nader zullen zien, neemt namelijk in deze jaren de belangstelling voor avond-, nijverheids- en uitgebreid lager onderwijs toe. Dat was vooral in de eerste tijd na de bevrijding het geval, toen men de waarde van meer ontwikkeling in de praktijk ging ondervinden. Het volgen van verder onderwijs door de arbeidersjeugd kwam overigens vrij algemeen voor en wordt wel in verband gebracht met het ruimer vloeien der geldmiddelen. Of bedoelde kentering mede haar oorzaak vond in de angst voor de „Arbeitseinsatz” vóór 1944, kan uit de ons ter hand gestelde gegevens niet worden afgeleid.

In de periode vóór 1939 was men over de prestaties der jeugdige arbeiders zeer tevreden. Het feit, dat aan hun arbeid premies verbonden waren, was hier zeker niet vreemd aan. Na de bevrijding bleken echter de resultaten aanmerkelijk lager te liggen. De onvoldoende opleiding tijdens de oorlog, maar ook de omstandigheid, dat men het hard werken verleerd was, maken dit verklaarbaar. De scholing in het bedrijf zelf had zeer geleden onder het gebrek aan grondstoffen en het verouderend machinepark. Daarnaast bleven verschillende jongens, die voorheen op de fabriek zouden zijn terecht gekomen, tijdens de bezetting thuis, terwijl anderen landarbeid verrichtten bij een boer in de omgeving.

Wat wij met betrekking tot de jeugdige mannelijke arbeiders hebben opgemerkt, geldt tot op zekere hoogte ook voor de vrouwelijke. Naar algemeen gevoelen ging vóór de oorlog ongeveer twee derde van de meisjes uit arbeidersgezinnen na het verlaten van de lagere school naar de fabriek. Ook zij werden vlot aangenomen, omdat bij de meeste bedrijven een grote vraag naar vrouwelijke arbeidskrachten bestond. Verschillende werkzaamheden in de textielnijverheid zoals naaister, stopster, pluister en nopster, zijn immers specifiek vrouwelijk. Ook de factor, dat de vrouwelijke arbeidskrachten een veel vlottender element in het bedrijfsleven vormen dan de mannelijke, doet hiernaar vanzelfsprekend regelmatig vraag ontstaan. De lonen varieerden naargelang de kwaliteit van de arbeid van 14 tot 9 gulden per week.

Tijdens de bezetting viel een achteruitgang van het aantal fabrieksmeisjes waar te nemen. Daar de lonen in de bedrijven vrijwel ongewijzigd bleven en zich nieuwe bronnen van inkomsten voordeden, namen verschillende meisjes ontslag en zochten, voor zover ze niet thuis bleven, een werkkring, waarin meer te verdienen viel. We zien dan o.a. een toename van het aantal dienstboden. Ook na de bevrijding oefende de industrie minder aantrekkingskracht op haar uit dan voorheen. Op het ogenblik komt hoogstens de helft van de meisjes, die de lagere school verlaten, op de fabriek terecht. Enkelen der overigen blijven thuis, een vrij groot aantal bezoekt de huishoud- en U.L.O.-school of volgt het nijverheidsonderwijs, terwijl daarnaast het beroep van dienstbode, kantoor- of winkelmeisje ook nog aantrekkelijk blijkt te zijn.

De lonen van de vrouwelijke arbeidskrachten in het bedrijfsleven zijn intussen gestegen tot 20 à 25 gulden per week; 3 % van het loon wordt in de textielindustrie in natura uitgekeerd, hetgeen een mogelijkheid biedt voor bijverdiensten. Desondanks is het beroep van dienstbode met een loon van 50 à 60 gulden per maand plus kost en vaak ook inwoning lucratiever. Ook de omstandigheid, dat de dienstbode maatschappelijk in hoger aanzien staat dan het fabrieksmeisje, speelt een rol. Daar komt nog bij, dat de betrekking van dienstbode wordt toegejuicht en aangemoedigd door de geestelijkheid en het onderwijspersoneel. Zij laten zich

daarbij leiden door de overweging, dat het meisje op de fabriek de eigenlijke voorbereiding voor haar toekomstige taak als huisvrouw mist en niet minder door de overtuiging, dat het fabrieksmilieu het zedelijk gehalte der meisjes ongunstig beïnvloedt. Dubbelzinnige opmerkingen en vaak tactloze sexuele voorlichting van de kant van oudere collega's leiden zeer gemakkelijk tot een vervaging der zedelijke normen. Bovendien staat het Goirlese fabrieksmeisje op dit gebied voortdurend aan gevaaren bloot van de zijde der Belgische arbeidsters, die hier werkzaam zijn¹⁾). Het is zeer te betreuren, dat aan geen enkel bedrijf in onze gemeente een sociale werkster, die ook op dit terrein verdienstelijk werk zou kunnen verrichten, verbonden is.

Hoewel verschillende bedrijven gedurende de oorlog hun productie moesten beperken, was de leiding er op uit om de arbeiders zoveel mogelijk in dienst te houden, teneinde hen aldus te vrijwaren voor uitzending naar Duitsland. Slechts de Hollandse Textielindustrie, de Tilburgse Kamgaren- en Wollenstoffenfabriek en De Vries' Zakkenweverij legden hun bedrijf stil, waardoor een 100 volwassen mannen, een 80 meisjes en een 60 jongens werkloos werden. Een groot deel der werkloze arbeiders vond een bestaan in het hout hakken in de bossen, dat als brandhout aan de man gebracht werd. Degenen, die gevaar liepen te worden uitgezonden naar Duitsland, trachtten een onderkomen te vinden in de boerenbedrijven.

In de eerste tijd na de bevrijding kwam het nogal eens voor, dat arbeiders van beroep veranderden. Men schat hun aantal op ongeveer 250 personen. Naarmate het bedrijfsleven zich stabiliseerde en het maatschappelijk bestel zijn oude vormen hervond, zag men deze arbeiders weer geleidelijk naar hun vroegere werkkring terugkeren, al veranderden sommigen van werkgever.

¹⁾ Deze opvatting wordt gedeeld door de geestelijkheid, de sociale autoriteiten en de politie ter plaatse en steunt bovendien op eigen waarneming. Sedert 1949 mag echter van een kentering ten goede gesproken worden.

Van een tekort aan werkgelegenheid in onze gemeente is zeker geen sprake. Dit blijkt wel duidelijk hieruit, dat er na het op gang komen der textielnijverheid een groot gebrek aan arbeidskrachten was. Vond de industrie te Goirle vóór 1939 haar arbeiders nagenoeg uitsluitend in de gemeente zelf – slechts 20 Belgen waren in die tijd hier werkzaam –, thans zijn er ongeveer 500 Belgen bij de Goirlese industrie betrokken¹⁾. Ook moet in dit verband opgemerkt worden, dat verschillende jeugdige arbeidskrachten de laatste tijd meer de voorkeur geven aan een technisch beroep, zoals monteur en chauffeur, dan aan tewerkstelling in het textielbedrijf. Wij herinneren hier aan het in de vorige paragraaf geconstateerde toegenomen aantal werkers in de metaalnijverheid.

In het kader van dit onderwerp moet ook nog iets gezegd worden over de uitwisseling van arbeidskrachten tussen Goirle en Tilburg. Zolang in Goirle, in tegenstelling met het wolcentrum Tilburg, uitsluitend jute- en linnenindustrie gevestigd was, kon deze uitwisseling slechts van geringe omvang zijn, omdat de aankomende arbeiders door hun eenzijdige opleiding in de plaatselijke industrie beperkt waren in de keuze van hun beroep. Immers zij genoten, zoals we zo even zagen, veelal hun opleiding in het bedrijf, waar hun vader werkzaam was; bovendien ging er van het gezinsmilieu voorlopig nog een sterk bindende werking op hen uit.

Sedert de twintiger jaren is hierin geleidelijk verandering gekomen door de vestiging in Goirle van de wolverwerkende Hollandse Textielindustrie in 1920 en de Tilburgse Kamgaren- en Wollenstoffenfabriek in 1937 en verder door de oprichting van de Nederlandse Vlasspinnerij in 1917 te Tilburg. Bovendien is in Goirle de jute-industrie sedert de dertiger jaren van minder belang geworden, hetgeen zich reeds duidelijk liet gevoelen in 1931, toen de Goirlese Jutespinnerij werd opgeheven. Door deze omstandigheden ontstond voor de jeugdige arbeidskrachten een gevarieerder

¹⁾ De redenen hiervan zijn ons niet met zekerheid bekend. Vermoedelijk zijn factoren in het spel als werkloosheid in België en de gelegenheid om op deze manier er door smokkelhandel wat bij te verdienen.

opleidingsmogelijkheid en derhalve ook meer spreidingsmogelijkheid. Dit spreekt zich uit in de vergelijking van de toestand rond 1938 met die van 1947. In de jaren rond 1938 was het aantal arbeiders, dat uit Goirle naar Tilburg en uit Tilburg naar Goirle kwam, vrijwel gelijk en bedroeg een honderdtal personen¹⁾. Dit evenwicht blijkt in 1947 geheel verstoord te zijn: vanuit Tilburg trekken dan ongeveer 140 arbeiders naar Goirle, doch omgekeerd 350 vanuit Goirle naar Tilburg, waarbij het in beide gevallen bijna uitsluitend mannelijke arbeidskrachten betreft²⁾.

Wat betreft de omvang en het verloop der werkloosheid, kwamen wij na informatie ter plaatse tot de volgende bevindingen. In Augustus 1939 waren er 132 personen in de werkverschaffing. Het waren voornamelijk de zogenaamde dure arbeidskrachten, dus mannen in de leeftijd van 25 tot 45 jaar, afkomstig uit de textielindustrie. De economische crisis van 1929 heeft zich aanvankelijk in Goirle maar zwak doen gevoelen. Door de opheffing van de Goirlese Jutespinnerij in 1931 werden echter een kleine 500 personen werkloos. De toen heersende malaise in het bedrijfsleven bracht met zich, dat deze werkloosheid niet in haar geheel kon worden opgevangen en daardoor een permanent karakter aannam. Van de ongeveer 480 bij de Jutespinnerij betrokken arbeidskrachten werden de 300 vrouwelijke vrij spoedig door de andere textielbedrijven opgenomen. De resterende mannelijke konden slechts ten dele geplaatst worden, hetzij op grond van vakbekwaamheid, hetzij, waar het jeugdige personen betrof, wegens het lager loon. Dit had echter op zijn beurt een uitstoting van minder bekwame of duurdere arbeidskrachten tengevolge. Het aantal werklozen schommelde in de vóóroorlogse periode rond de 130 personen. Behalve in de officiële werkverschaffing van gemeentewege waren er nog een 160 mannen werkzaam in het ontginningsbedrijf van een vooraanstaand industrieel ter plaatse.

¹⁾ Aldus volgens gegevens der gemeente-secretarie te Goirle.

²⁾ Gegevens ontleend aan de beroepstelling 1947 en het E.T.I. voor Noord-Brabant.

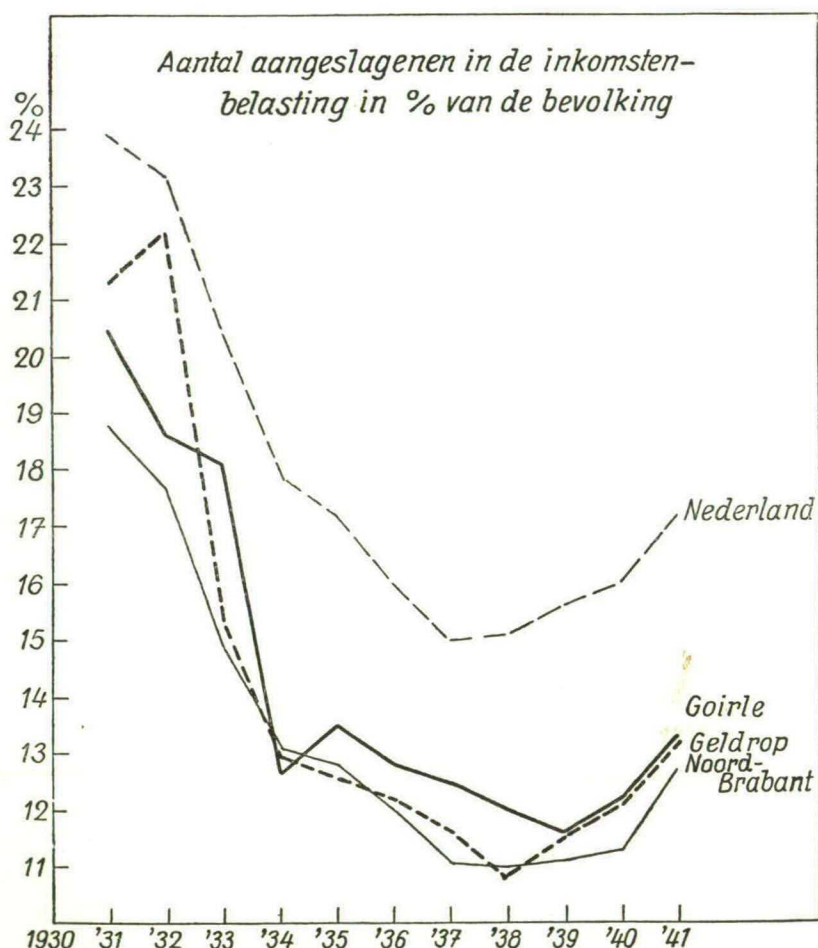
Het oordeel over de arbeidsproductiviteit luidt voor de jaren vóór 1940 gunstig. In de eerste tijd van de bezetting bleef zij vrijwel op peil, maar vanaf 1943 treedt een aanmerkelijke daling op, die haar oorzaak niet zozeer vond in een geest van sabotage als wel in een achteruitgang van de werklust. Van werkgeverszijde werd daar geen stelling tegen genomen, omdat het verschijnsel door hen wel min of meer als een vorm van sabotage werd beschouwd. Sabotage in eigenlijke zin heeft zich echter niet voorgedaan. Gedurende de bevrijdingstijd was inzake arbeidsproductiviteit geen verbetering merkbaar, hetgeen zich hieruit laat verklaren, dat toentertijd allerlei bronnen van bijverdiensten konden worden aangeboord en onder de jeugd een grote mate van arbeidschuwheid viel waar te nemen. Met het weer beter op gang komen van het bedrijfsleven keerde de werklust langzamerhand terug en wel eerder bij de ouderen dan bij de jongeren. De plaatselijke industriëlen schatten de arbeidsproductiviteit in 1948 op ongeveer 80 % van die van vóór de oorlog.

Par. 4. Inkomens en vermogens

In de voorafgaande paragrafen van dit hoofdstuk hebben wij het welvaartsstreven in zijn historische groei en zijn verschillende aspecten uiteengezet. Als sluitstuk daarop wordt hier het resultaat van dit welvaartsstreven nagegaan, voor zover het zich weerspiegelt in de inkomens- en vermogenssituatie. Het voor deze paragraaf benodigde cijfermateriaal is ontleend aan de „Statistiek van Inkomens en Vermogens” over de belastingjaren Mei 1930 t/m Mei 1940, uitgegeven door het C.B.S. Gegevens van latere datum konden ons nog niet verstrekt worden. Opgemerkt zij, dat het aan de hand van dit cijfermateriaal niet mogelijk is een volledig beeld van de inkomens- en vermogenstoestand te geven, omdat de inkomens beneden 800 en de vermogens beneden 16.000 gulden buiten de belasting vallen en dus niet in de statistiek worden vermeld.

Ter verheldering van het hierdoor verkregen inzicht zullen wij de verhoudingen in de gemeente Goirle vergelijken met die in Geldrop, Noord-Brabant en Nederland. De keuze van Geldrop

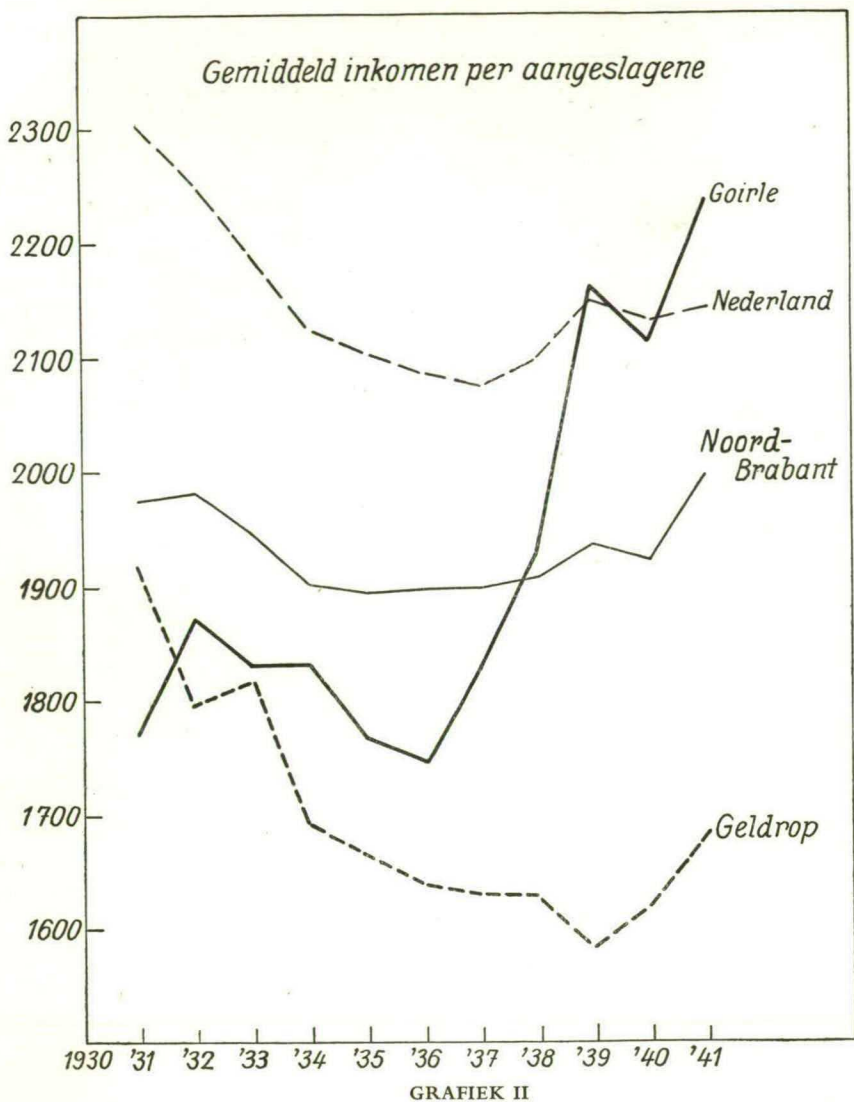
vindt zijn motivering in het feit, dat Geldrop evenals Goirle gelegen is onder de rook van een grote stad en een sterk ontwikkelde industrie bezit. Zoals we vroeger immers reeds opmerkten, is Geldrop volgens de beroepstelling van 1930 procentueel de eerste en Goirle de tweede industriële gemeente van Noord-Brabant.

GRAFIEK I

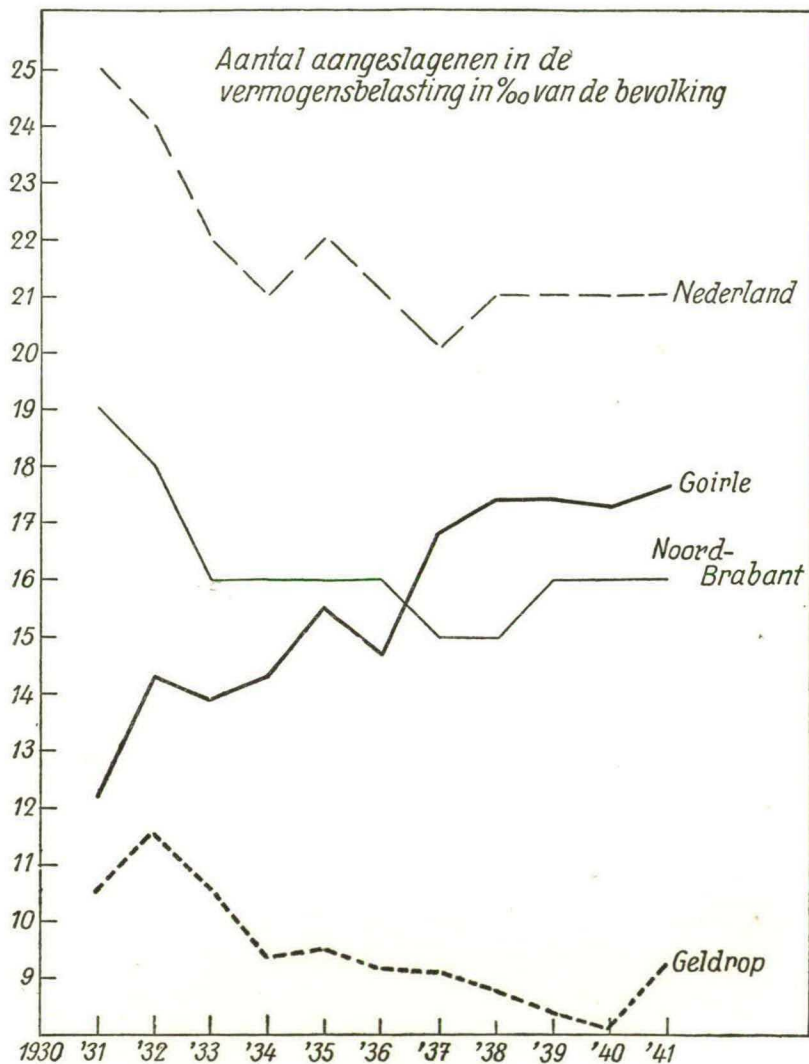
Grafiek I laat ons voor de vier vergelijkingsobjecten het verloop zien van het aantal aangeslagenen in de inkomstenbelasting in % van de bevolking. Daarin valt allereerst op, dat in Goirle dit verloop eenzelfde ontwikkeling heeft als in de drie andere gebieden; vervolgens dat onze gemeente over het merendeel der beschouwde jaren een gunstiger beeld vertoont dan de provincie en Geldrop. Ter verklaring van het verschil met Noord-Brabant zou gedacht kunnen worden aan een meer uitgesproken agrarisch karakter der provincie en met name aan haar groot aantal kleine gemengde bedrijven. Dat Geldrop na de doorwerking van de crisis, d.w.z. vanaf 1932 een sterkere daling vertoont van het procentueel aantal aangeslagenen in de inkomstenbelasting dan Goirle, moet o.i. voornamelijk verband houden met een grotere mate van kwetsbaarheid van de Geldropse en Eindhovense dan van de Goirlese industrie. In ieder geval mag uit bedoeld verschijnsel geconcludeerd worden, dat de welvaart, voor zover zij tot uiting komt in de belastbare inkomens, zich in Goirle op een hoger niveau bevindt dan in Geldrop en Noord-Brabant. Waarom dit zo is, zou eerst goed duidelijk kunnen worden na een diepgaande analyse van het bedrijfsleven in de drie gebieden.

Grafiek II toont ons het gemiddeld inkomen per aangeslagene, waarbij aanstonds de sterke stijging na 1936 voor Goirle opvalt. Vóór dat jaar liggen de inkomens der aangeslagenen gemiddeld aanzienlijk beneden die in Rijk en provincie. Van 1936 af echter blijkt binnen een tijdsverloop van drie jaren het gemiddeld inkomen der Goirlese aangeslagenen van 1600 tot ruim 2100 gulden gestegen te zijn. Het gemiddeld inkomensbedrag ligt in 1939 al boven dat van het Rijk en met een onderbreking gaat het na laatstgenoemd jaar daar zelfs aanmerkelijk boven uit. Waar het procentueel aantal aangeslagenen, zoals wij zo even zagen, na 1936, het jaar van de devaluatie, nog steeds daalt, ligt het vermoeden voor de hand, dat de dan optredende sterke stijging van het gemiddeld inkomen vooral toegeschreven moet worden aan een belangrijke vermeerdering van het inkomen van enkelen. In feite hadden in het belastingjaar 1939/1940 25 personen, d.i. 3 % van het aantal aangeslagenen, een inkomen boven 6000 gulden. Deze belasting-

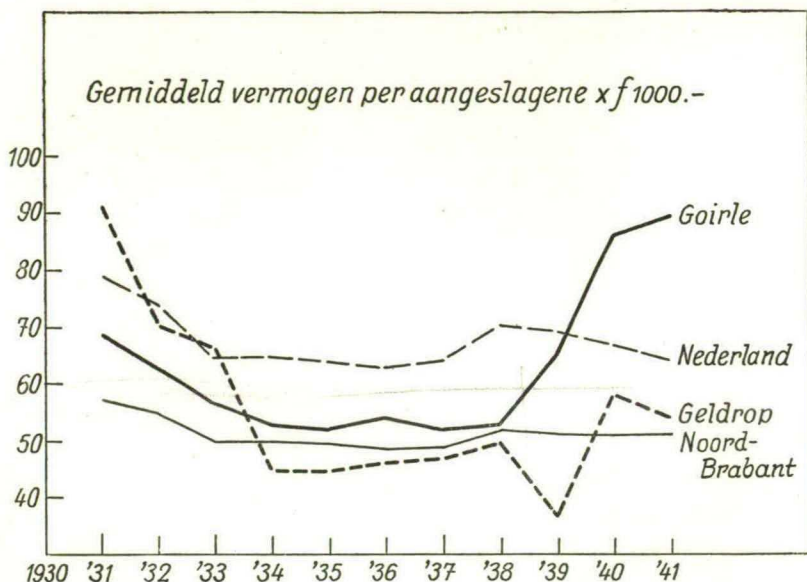

betalers leverden bijna 30 % van het totale belastbare inkomen op. Een vergelijking met de voorafgaande jaren is niet mogelijk door gebrek aan materiaal. Is ons vermoeden juist, dan kunnen wij op grond van de grafiek niet besluiten tot een verhoogde welvaart der Goirlese bevolking in haar geheel sinds 1936.

Na de beschouwing van enkele verschijnselen betreffende de belastbare inkomens moeten we een ogenblik onze aandacht schenken aan het verloop en de omvang van de belastbare vermogens in onze gemeente. We gaan daarbij uit van grafiek III, die ons de ontwikkelingsgang van het aantal aangeslagenen in de vermogensbelasting laat zien in pro mille van de bevolking. Nog duidelijker

GRAFIEK III

GRAFIEK IV

dan in de voorafgaande grafiek blijkt Gairle op het gebied van de vermogenssituatie een eigen plaats in te nemen. Immers, terwijl we voor Nederland, Noord-Brabant en Geldrop vanaf het begin der dertiger jaren een daling of een stabiliteit in het verloop der aangeslagenen constateren, laat Gairle een vrijwel ononderbroken stijging zien. Het enige, wat wij ter verklaring van dit verschijnsel zouden willen aanvoeren, is de veronderstelling, dat de aangeslagen vermogens in Gairle veel minder conjunctuurgevoelig zijn dan in de drie andere vergelijkingsobjecten.

Het gemiddeld vermogen per aangeslagene in duizenden guldens wordt in grafiek IV weergegeven. Zij heeft in zoverre overeenkomst met grafiek II, dat de lijn voor Gairle na het midden van de dertiger jaren sterk stijgt. Na 1938 ligt het gemiddeld vermogensniveau er aanzienlijk hoger dan in de provincie en na 1939 stijgt het zelfs ver boven dat van het Rijk. Ook hierbij zijn wij geneigd te denken aan een vermogensuitbreiding voornamelijk van enkelen. Uit de gegevens der vermogensbelasting over het jaar 1939/1940 blijkt in ieder geval, dat 21 personen of 20 % van het aantal aangeslagenen over een vermogen van meer dan 60.000 gulden beschikken en dat

hun aandeel in het totale belastbare vermogen 75 % bedraagt. Hoe de procentuele verdeling der aangeslagenen over de diverse vermogensklassen tijdens de voorafgaande jaren was, moet ook hier een open vraag blijven. Maar dat het gemiddeld vermogen per aangeslagene in Goirle gedurende de gehele beschouwde periode boven dat van de provincie ligt, mag bij de beoordeling van het welvaartspeil zeker een gunstig verschijnsel genoemd worden.

Overzien we bij wijze van samenvatting de vier grafieken, dan blijkt de toestand in Goirle zowel wat betreft de inkomens- als de vermogenssituatie na het begin van de dertiger jaren steeds gunstiger te zijn dan in Geldrop. Met betrekking tot Noord-Brabant is dat, wat de inkomenspositie aangaat, pas na het midden der dertiger jaren het geval en ten aanzien van het Rijk ligt alleen het gemiddeld inkomen per aangeslagene en wel eerst na 1940 hoger. Om trent de vermogens zagen we, dat het gemiddeld vermogen per aangeslagene in Goirle onafgebroken op een hoger niveau ligt dan in de provincie en na 1939 dan in het Rijk. Het procentueel aantal aangeslagenen in de vermogensbelasting echter komt pas na 1936 boven dat van Noord-Brabant uit en blijft steeds beneden dat van Nederland.

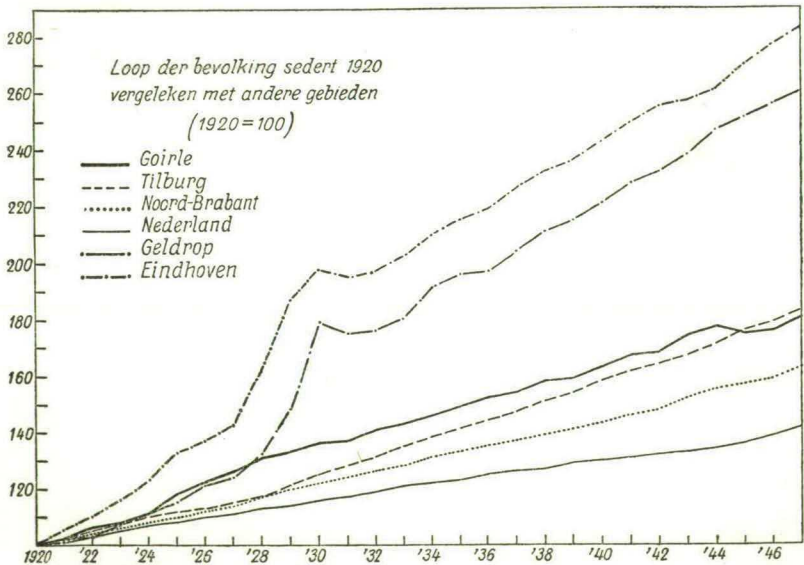
HOOFDSTUK III

DE BEVOLKING EN HAAR MATERIEËLE EN SOCIALE VERZORGING

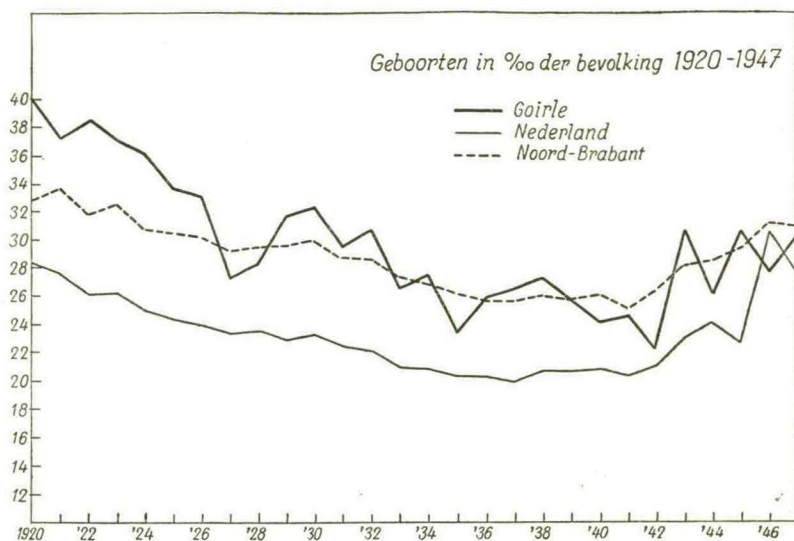
Par. 1. Demografie

Op 31 Dec. 1920 bedroeg het aantal inwoners van de gemeente Goirle 3843 zielen. Op 31 Dec. 1947 was dit aantal gestegen tot 6948. Het inwonertal is sedert 1920 dus met 3105 personen of met 81 % toegenomen. Om een goed inzicht te krijgen in deze bevolkingsgroei nemen we 1920 als basisjaar, d.w.z. we stellen het aantal inwoners in dat jaar op 100. Bovendien gaan we de cijfers van onze gemeente vergelijken met die van Tilburg, Geldrop, Eindhoven, Noord-Brabant en Nederland. Het beeld, dat aldus ontstaat, is neergelegd in grafiek V.

De treffende overeenkomst tussen Geldrop en Eindhoven vinden we niet terug bij Goirle en Tilburg. De bevolkingsgroei van Goirle volgt veel meer die van Noord-Brabant. Laat die van Geldrop en Eindhoven vanaf het midden der twintiger jaren een duidelijk

GRAFIEK V

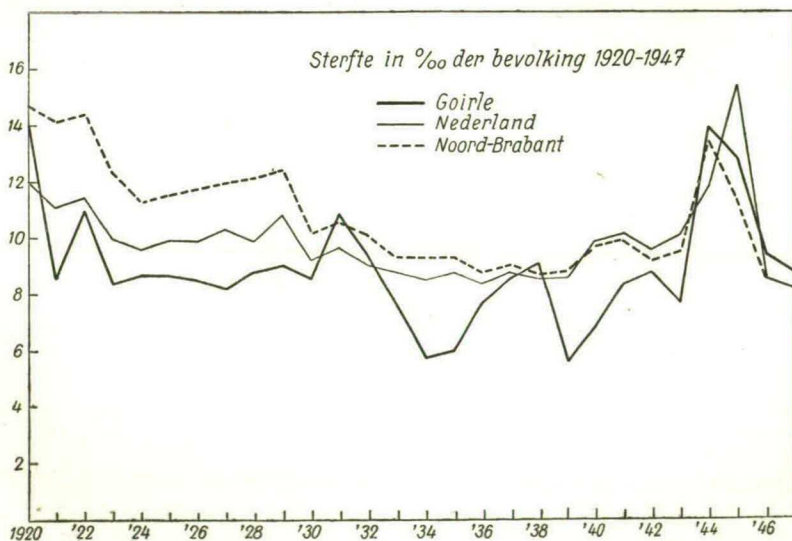
parallel verloop zien, bij die van Goirle en Tilburg is dat veel minder het geval. Het onderscheid tussen Geldrop en Eindhoven aan de ene en Goirle en Tilburg aan de andere kant kan zijn oorzaak vinden in een verschillend tempo, maar ook in een verschillende vorm van industrialisatie in beide industriegebieden. Dat de bevolkingsgroei van Goirle na 1944 daalt beneden die van Tilburg, houdt grotendeels verband met het hoge sterftecijfer in onze gemeente in laatstgenoemd jaar tengevolge van oorlogsomstandigheden. Uit de grotere mate van overeenkomst tussen Geldrop en Eindhoven dan tussen Goirle en Tilburg moeten we opmaken, dat Geldrop in zijn bevolkingsloop sterker aan Eindhoven gebonden is dan Goirle aan Tilburg.

Om de oorzaken van de bevolkingsgroei te achterhalen, moeten we de factoren ervan, t.w. geboorte, sterfte, vestiging en vertrek, afzonderlijk onder ogen gaan zien. De factor geboorte is in beeld gebracht in grafiek VI. Het geboortecijfer van Goirle blijkt in de eerste helft van de twintiger jaren zeer hoog te liggen en wel boven dat van de provincie en het Rijk. Daarna treedt echter een sterke daling op. We zien dan, dat het tot 1947 blijft schommelen om dat van Noord-Brabant. Wel ligt het met uitzondering van 1946 nog

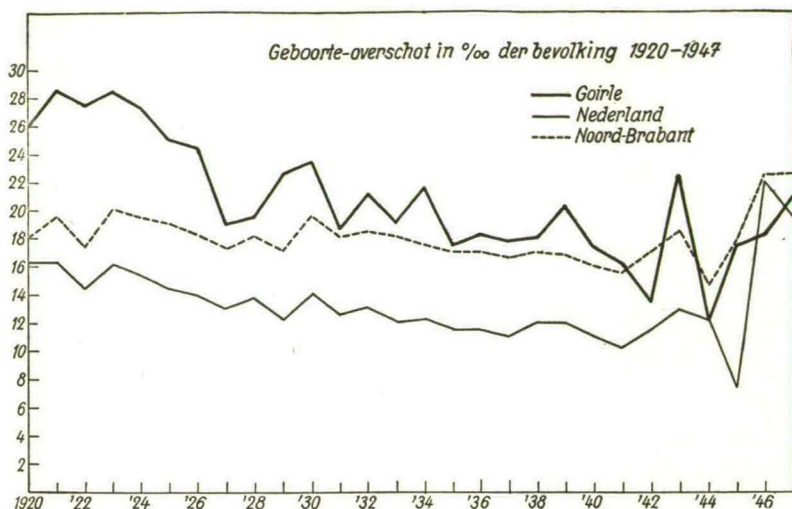
steeds boven het geboortecijfer van het Rijk. Overigens neemt Goirle op dit gebied geen uitzonderlijke positie in, want het verloop der geboortecurve vertoont er een zelfde ontwikkelings-tendenz als in beide andere vergelijkingsobjecten.

De ontwikkeling van het sterftecijfer is neergelegd in grafiek VII. De overeenkomst met het Rijk en de provincie is minder groot dan bij het geboortecijfer. Wat in deze grafiek enigszins merkwaardig aandoet, is het merendeels lagere sterftecijfer in de gemeente dan in beide andere gebieden, aangezien plattelandsgemeenten meestal een relatief hoog sterftecijfer vertonen. Ook in Goirle is in de laatste phase van de oorlog een grote stijging van het sterftecijfer te constateren. Zo is de top in 1944 en 1945, zoals wij zo even al opmerkten, voor een belangrijk deel een gevolg van oorlogshandelingen, waarvan een kleine 40 personen het slachtoffer werden. Dat in beide jaren het hoge sterftecijfer evenwel niet uitsluitend op rekening gesteld mag worden van deze bijzondere gebeurtenissen, kan blijken uit de volgende cijfers, waarin de oorlogsslachtoffers buiten beschouwing zijn gelaten.

	1942	1943	1944	1945	1946	1947
Aantal overledenen	57	52	65	76	64	61

GRAFIEK VII

GRAFIEK VIII

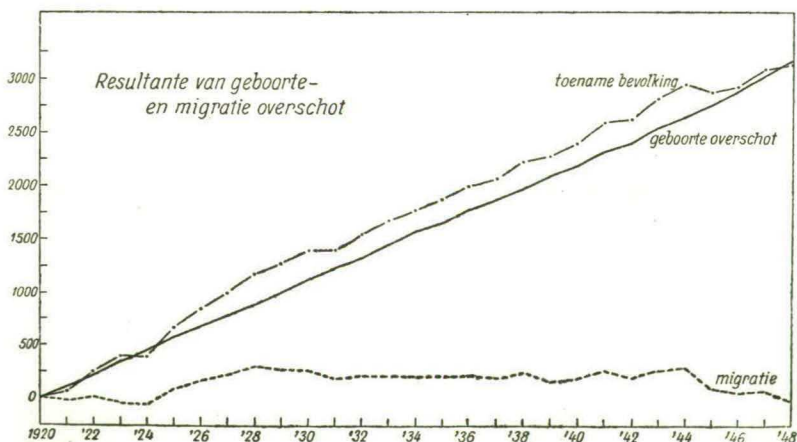
Het geboorte-overschot, dat in grafiek VIII wordt weergegeven, ligt tot 1941 op een hoger niveau dan in de provincie en het Rijk. Aan de hand van beide voorafgaande grafieken kunnen we besluiten, dat dit met betrekking tot Noord-Brabant het gevolg is van het lager sterftecijfer in Goinle en met betrekking tot Nederland zowel van een hoger geboorte- als van een lager sterftecijfer. Na 1941 daalt het geboorte-overschot met uitzondering van 1943 beneden dat van de provincie, hetgeen vooral een gevolg is van het hoger sterftecijfer gedurende de laatste fase van de oorlog en de eerste tijd na de bevrijding. Dat het geboorte-overschot van het Rijk in 1946 tijdelijk boven dat van de gemeente uitkomt, vindt zijn oorzaak in het hoger geboortecijfer in dat jaar in Nederland.

Behalve door het geboorte-overschot wordt de bevolkingsgroei beïnvloed door het migratie-overschot, d.w.z. het resultaat van vestiging en vertrek. Het migratie-overschot bedroeg voor de volgende vijfjaarlijkse perioden :

	Absolute aantallen	In pro mille van de bevolking
1921-1925 . .	+103	+5,-
1926-1930 . .	+174	+7,2
1931-1935 . .	- 47	- 1,7
1936-1940 . .	- 32	- 1,1
1941-1945 . .	- 82	- 2,5

Er blijkt dus na 1930 een – overigens niet belangrijk – vertrekoverschot te bestaan. Dit, zij het ook slechts gering, vertrekoverschot doet enigszins vreemd aan, wanneer we ons in herinnering roepen, hetgeen vroeger gezegd werd over de ruime werkgelegenheid in onze gemeente. Een aannemelijke verklaring van dit verschijnsel moeten wij dan ook schuldig blijven, aangezien het maar voor een klein gedeelte op rekening van de agrarische bevolkingsgroep gesteld mag worden.

Thans bezien we aan de hand van grafiek IX vanaf 1920 de verhouding tussen het geboorte- en het migratie-overschot enerzijds en het werkelijk verloop der bevolking anderzijds. Hieruit is met één oogopslag af te lezen, dat de groei van de Goirlese bevolking wel hoofdzakelijk, maar niet uitsluitend toegeschreven moet worden aan het geboorte-overschot. Slechts driemaal gedurende de hier

GRAFIEK IX

beschouwde periode daalt de bevolkingsgroei in Goirle beneden de omvang van het geboorte-overschot als gevolg van een negatief migratie-overschot. Omdat de curven zijn samengesteld uit afgeronde cijfers, vertonen zij een gelijkmatiger verloop, dan zij zouden hebben, wanneer wij in de grafiek de preciese aantallen in beeld hadden gebracht. Dit doet echter geen afbreuk aan het feit, dat het geboorte-overschot zeer regelmatig toeneemt en als zodanig de aandacht verdient.

Na een uitweiding over bevolkingsaantal en bevolkingsgroei moeten we tot goed begrip van de demografische verhoudingen ook even stil staan bij de leeftijdsopbouw en de verschuivingen, die zich gedurende de laatste decennia daarin hebben voorgedaan. Uit een vergelijking van de bevolkingspyramiden voor Goirle van 1920 en 1930 – zie grafiek X – mag men besluiten tot een vrij belangrijke verjonging in de loop van dit decennium. Zij vindt overwegend haar oorzaak in het hoge geboortecijfer, dat wij in grafiek VI voor de eerste helft van de twintiger jaren vaststelden. Wanneer wij echter grafiek X goed beschouwen, blijkt deze verjonging zich in sterkere mate te hebben voorgedaan bij de mannen dan bij de vrouwen. Het ligt dus voor de hand, dat bedoeld verschijnsel mede uit andere oorzaken moet verklaard worden. De verlaging van het sterftecijfer na het begin der twintiger jaren, dat overigens van 1923 tot 1930 vrijwel constant blijkt, kan als zodanig niet gelden. We moeten dus tevens een beroep doen op een vestigingsoverschot. Inderdaad neemt volgens grafiek IX vanaf 1924 het positief migratie-overschot sterk toe. En dit surplus moet voor een groot deel op rekening gesteld worden van de 10-19-jarige mannen. Wanneer we namelijk de diverse leeftijdsgroepen in 1920 vergelijken met de corresponderende, dus 10 jaar oudere, in 1930, dan blijkt de bezetting der aldus vergeleken leeftijdsklassen in laatstgenoemd jaar voor de mannen 50 en voor de vrouwen 9 personen meer te bedragen. Dat dit verschil voornamelijk te herleiden is tot een verandering in de jongere leeftijdsklassen, komt tot uiting in de volgende tabel.

Leeftijds- klassen	1920		Leeftijds- klassen	1930		Toe- of afname 'sinds 1920	
	m	vr		m	vr	m	vr
0- 4	256	243	10-14	324	245	+68	+ 2
5- 9	215	226	15-19	287	248	+72	+22
10-14	208	174	20-24	219	222	+11	+48
15-19	242	191	25-29	230	211	- 12	+20
20-24	167	164	30-34	173	153	+ 6	- 11
25-29	170	168	35-39	155	162	- 15	- 6
30-34	130	138	40-44	113	137	- 17	- 1
35-39	129	104	45-49	125	105	- 4	+ 1
40-44	118	95	50-54	125	95	+ 7	-
45-49	93	84	55-59	85	77	- 8	+ 1
50-54	84	84	60-64	73	75	- 11	- 9
50-59	65	59	65-69	50	48	- 15	- 9
60-64	39	42	70-74	26	28	- 13	- 14
65-69	38	37	75-79	24	19	- 14	- 18
70-74	18	25	80 e.o.	13	8	- 5	- 17

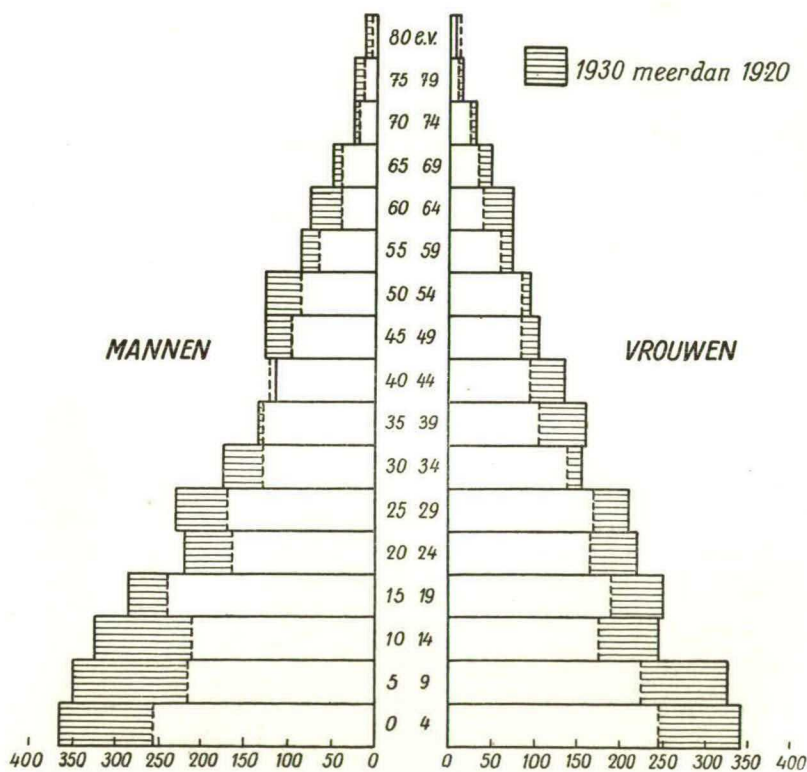
De grote uitbouw en aanwas der 10-14-jarige mannen in grafiek X worden begrijpelijk uit de eerste regel van bovenstaande tabel. Hier moet een gestichtsinvloed aanwezig zijn en daarbij mag gedacht worden aan het opleidingsinstituut der Fraters, waar de aspirant-kloosterling gevormd wordt tot broeder-onderwijzer. Ook de grotere uitbouw in beide jaren der 15-19-jarige mannen kan hiermee in verband worden gebracht. Het groter aantal en de grotere toename bij de mannen in de 5-9-jarige leeftijdsgroep moet zijn oorzaak vinden in een hoger mannelijk dan vrouwelijk geboorteoverschot.

Blijkens bovenstaande tabel vertonen de 20-24-jarige en de 25-29-jarige vrouwen een aanzienlijk sterkere bezetting dan de overeenkomstige 10 jaar jongere leeftijdsgroepen. Dit verschijnsel is te verklaren uit de omstandigheid, dat rond 1920 de toenmalige burgemeester van Goirle, tevens industrieel, in het tekort aan vooral vrouwelijke arbeidskrachten in zijn in deze jaren uitgebreide Goirlese Jutespinnerij trachtte te voorzien door kinderrijke

gezinnen naar zijn gemeente te trekken. De sterke aanwas der vrouwen in de leeftijdsklassen van 35-39 en van 40-44 jaar is eveneens te verklaren uit zulk een „bevolkingspolitiek” van bedoelde burgemeester omstreeks 1910.

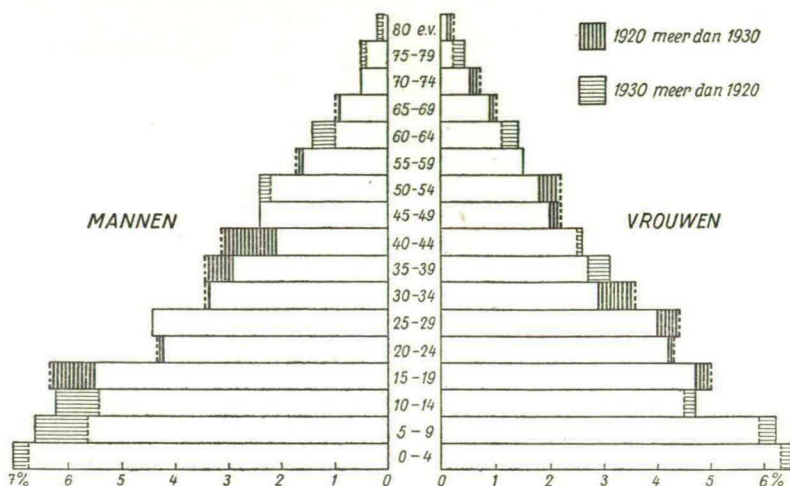
Wanneer we thans aan de hand van grafiek XI, waarin de procentuele verdeling der bevolking over de leeftijdsklassen voor 1920 en 1930 in beeld is gebracht, de onderlinge verschuivingen in de loop van dit decennium nagaan, dan komt de boven opgemerkte verjonging nog beter tot haar recht. Terwijl we namelijk met name aan de mannelijke zijde voor de eerste drie leeftijdsgroepen een procentuele toename constateren, zien we bij het merendeel der

Leeftijdsopbouw in 1920 en 1930

GRAFIEK X

Procentuele verdeling der bevolking over de leeftijdsklassen in 1920 en 1930

GRAFIEK XI

daarop volgende leeftijdsklassen een soms vrij belangrijke procentuele daling optreden.

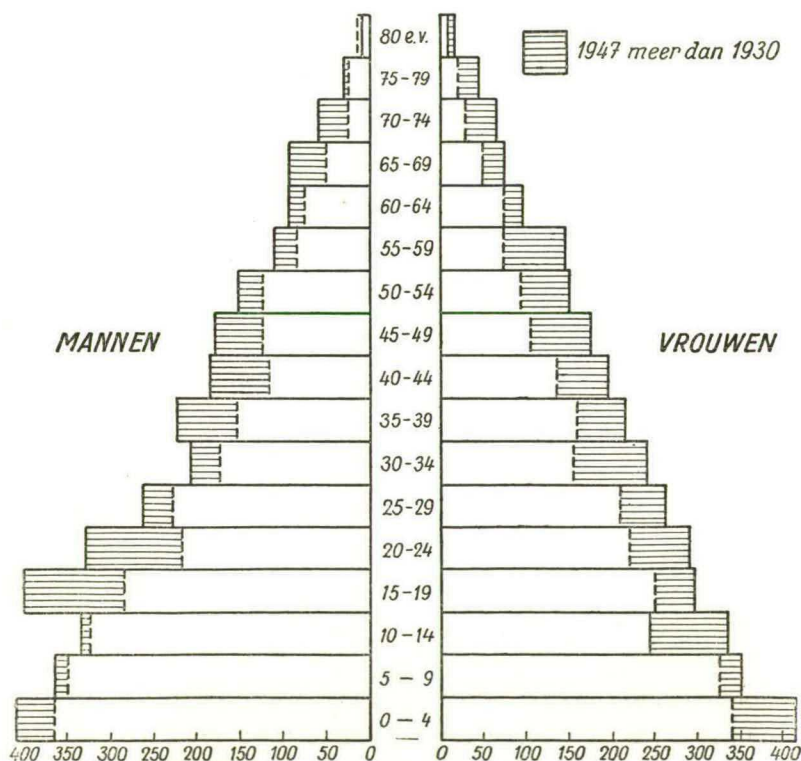
In grafiek XII wordt de leeftijdsopbouw in Goirle in 1947 vergeleken met die in 1930. Met uitzondering van de 15-19-jarige en in geringere mate van de 20-24-jarige mannen doet het beeld regelmatigiger aan dan dat van grafiek K, waarin de leeftijdsopbouw in 1930 met die in 1920 werd vergeleken. Het onderscheid tussen beide grafieken is het grootst bij de eerste drie leeftijdsklassen: de aanzienlijke aanwas van 1920 tot 1930 is in de loop der periode 1930-1947 aan de vrouwelijke zijde ten dele en aan de mannelijke vrijwel geheel verdwenen, m.a.w. in de vergelijking van de leeftijdsopbouw in 1947 en 1930 spreekt zich een symptoom van veroudering uit.

Wel zeer duidelijk komt dit verouderingsverschijnsel tot uiting in grafiek XIII, waar immers de drie jongste leeftijdsgroepen een aanmerkelijke procentuele daling vertonen, afgezien van de kleine relatieve toename voor de 10-14-jarige vrouwen. Ofschoon we blijkens grafiek XII ook voor de jeugdige leeftijdsgroepen nog een toename in absolute zin constateren, is de aanwas in de hogere leeftijdsklassen dus van grotere omvang. Dat dit inderdaad het geval is, blijkt met één oogopslag bij de beschouwing van het beeld van

laatstgenoemde grafiek. Omtrent de kleine relatieve toename sinds 1930 der 10-14-jarige vrouwen kan het volgende opgemerkt worden. Het verschil tussen de mannelijke en de vrouwelijke zijde ten aanzien van de bevolkingsaanwas bij de leeftijdsgroep der 10-14-jarigen in grafiek XII is ten dele een gevolg van een hoger vrouwelijk dan mannelijk geboorte-overschot, maar vindt voor een ander deel zijn verklaring in het lager geworden leerlingenaantal van het opleidingsinstituut der Fraters.

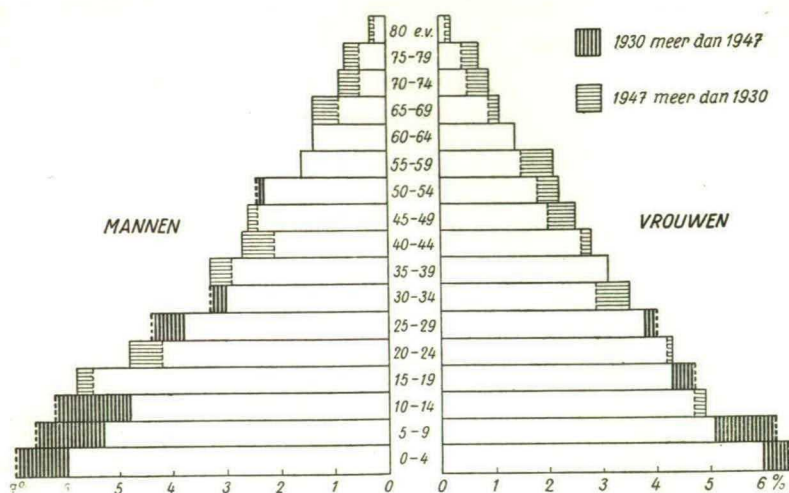
Bij nadere beschouwing blijkt het verouderingsverschijnsel van minder ernstige aard te zijn dan het zich op het eerste gezicht voordoet. Immers we constateren aan de hand van grafiek XII in de jongste leeftijdsgroep een aanmerkelijk grotere toename dan in de

Leeftijdsofbouw in 1930 en 1947

GRAFIEK XII

Procentuele verdeling der bevolking over de leeftijdsklassen in 1930 en 1947

GRAFIEK XIII

5 jaar oudere, een gevolg van het algemeen optredende na-oorlogse hoge geboortecijfer. Deze toename komt echter onvoldoende tot haar recht, aangezien er slechts twee na-oorlogse jaren bij betrokken zijn. Bovendien wordt het beeld vertekend door de omstandigheid, dat het hier geen volledige vijfjaarlijkse periode betreft, omdat de volkstelling niet op 31 December, maar op 31 Mei gehouden werd.

Om nu met vrij grote zekerheid vast te kunnen stellen, hoe de getalsterkte van de jongste leeftijdsgroep per 31 Dec. 1949 is, geven wij onderstaande cijfers.

31 December	Aantal geboorten	
	m	vr
1945	95	87
1946	98	90
1947	116	93
1948	114	97
1949	88	95
1945/1949	511	462

De cijfers voor 1945 en 1946 zijn ontleend aan tabel 3 der volksen beroepstelling van 31 Mei 1947; zij geven niet het zuivere geboortecijfer weer, maar het op die datum aanwezige aantal jongens en meisjes, geboren in 1945 en 1946. De gegevens voor 1947, 1948 en 1949 zijn verstrekt door de gemeente-secretarie en zijn werkelijke geboortecijfers.

Per 31 December 1949 bedroeg de bevolking van Goirle 7145 zielen. Aangenomen dat zich geen migratie-overschot van enige omvang voordoet en dat het sterftcijfer weinig afwijkt van dat in de voorafgaande jaren, mag men het aandeel der jongste leeftijdsgroep in de totale bevolking op laatstgenoemde datum voor de mannen op 7,1 % en voor de vrouwen op 6,5 % stellen. Blijkens grafiek XIII was in 1947 het aandeel zowel voor mannen als voor vrouwen in de jongste leeftijdsgroep 6 %. Op 31 December 1949 is dus voor de jongste leeftijdsgroep de verhouding van 1930 teruggekeerd. Het is uiteraard nog geenszins te zeggen, of deze verjonging van kortstondige dan wel van meer permanente duur zal zijn.

Par. 2. Het woningvraagstuk en de woningtoestand

Na ons op de hoogte gesteld te hebben van aantal, groei en samenstelling der Goirlese bevolking, kunnen we overgaan tot de beschouwing van haar materieel-sociale verzorging. De huisvesting maakt daarvan een belangrijk onderdeel uit.

Ter inleiding laten we enkele opmerkingen voorafgaan met betrekking tot de tegenwoordige en toekomstige wijze van bebouwing. Woningbouw op grote schaal voor verhuur door particulieren en van gemeentewege komt in Goirle in tegenstelling met bijna alle plattelandsgemeenten van de Meierij veel voor¹⁾. Blijkens tabel 4 van de Woning- en Gezinstelling 1947 worden van de bewoonde woningen 37,8 % bewoond door eigenaars; 9,1 % zijn gemeentewoningen, 51,8 % normale huurwoningen en 1,3 % dienstwoningen. Het is vooral dit feit van massawoningbouw, dat geleid heeft tot een sterk uitgesproken geconcentreerd karakter der bebouwing. Deze wijze van bebouwing ligt overigens ook in de lijn

¹⁾ Aldus volgens gegevens der gemeente-secretarie te Goirle.

van de industrieel georiënteerde economische structuur der gemeente en komt tot uiting in tabel 2A der woning- en gezinstelling, waaruit blijkt, dat 47 % der woningen aangebouwd, 27 % ingebouwd en 26 % vrijstaand zijn.

Het uitbreidingsplan van Goirle, dat opgesteld is door de Provinciale Planologische dienst van Noord-Brabant en waaraan wij hier het een en ander ontleen, verschaft ons enig inzicht in de wijze waarop en de richting waarin de toekomstige nieuwbouw zich vermoedelijk zal voltrekken. Toen eenmaal besloten was de nieuwe parochiekerk te bouwen langs de hoofdweg van Goirle naar Tilburg, even ten Noorden van de kom van het dorp, lag het voor de hand, dat men de uitbreiding vooral in deze richting zocht. De richtlijnen voor de bebouwing langs de weg naar Tilburg zijn afgestemd op de daar reeds aanwezige villabouw en beogen een duidelijke scheiding te bewaren tussen de kommen van Goirle en Tilburg; m.a.w. het bouwen van woningen op grotere schaal zal plaats hebben in aansluiting op de bestaande dorpskom.

Een ander punt betreft de ligging der nieuwe industrie-terreinen. Voor de uitbreiding der reeds gevestigde industrieën werd gedacht aan percelen, die zich in de onmiddellijke omgeving daarvan bevinden en merendeels al eigendom van die bedrijven zijn. Met het oog op vestiging van nieuwe industrieën zijn verder terreinen gereserveerd langs de spoorlijn Goirle-Tilburg. Ten Noorden hiervan zijn een aantal arbeiderswoningen geprojecteerd, terwijl bij de buurtschap Hoogeind een terrein bestemd werd voor landarbeiderswoningen. Aan de bebouwing in laatstgenoemd gebied worden bepaalde eisen gesteld, waardoor daar het bouwen van woningen, die naar haar uiterlijk in de kom thuis horen, wordt voorkomen.

Wanneer we nu aan de hand van tabel 1 van de woning- en gezinstelling de aard der zogenaamde „bewoonde woningen” nagaan, krijgen we het volgende overzicht.

Bedrijfswoningen			Gewone woningen	
Boerderijen of tuinderswoningen	Winkelwoningen	Woningen met werkplaats	met bedrijf	zonder bedrijf
72	94	42	32	973

Met uitzondering van een aantal arbeiderswoningen bevinden bovengenoemde woonverblijven zich in vrij goede staat. Op grond van een beoordeling van de oud-wethouder van sociale zaken, tevens gemeentelijk adviseur voor de woonruimte-verdeling, kan namelijk met betrekking tot de arbeiderswoningen – en dat zijn grotendeels de gewone woningen zonder bedrijf – de volgende kwalificatie gemaakt worden: zeer goede 18 %, goede 50 % en oude 32 %.

Behalve de uiterlijke toestand der woningen is in verband met de huisvesting ook van belang het al of niet aangesloten zijn op waterleiding, gasleiding en electriciteitsnet na te gaan. Blijkens tabel 3 nu der woning- en gezinstelling zijn 70 % der woningen aangesloten op de waterleiding, beschikken 88 % over gas en 82 % over electriciteit, hetgeen zeer zeker hoge percentages zijn te noemen. Zowel van water als van gas en electriciteit zijn 57 % der woningen voorzien, terwijl slechts iets meer dan 1 % van alle drie verstoken is.

Alvorens ons nader bezig te houden met het woningvraagstuk en de woningtoestanden, gaan we aan de hand van de volgende tabel de ontwikkeling der woningbouw na vanaf het midden der dertiger jaren, waarbij wij een indeling hebben gemaakt, die afwijkt van die der Woning- en Gezinstelling 1947.

Het aantal inwoners per woning bedroeg op 31 December 1935 5,1, op 31 December 1940 5,2 en op 31 Mei 1947 5,6. De uitbreiding van het aantal woningen heeft dus geen gelijke tred gehouden met de groei der bevolking. Het toegenomen aantal inwoners per woning, zoals we dat zo even constateerden, behoeft zonder meer echter niet als een verontrustend verschijnsel te worden opgevat. Immers het zou een gevolg kunnen zijn van een toeneming

Jaar	Villa's en herenhuizen	Middenstands-woningen	Arbeiders-woningen	Noodwoningen	Boerderijen
1935. . . .	2	3	9	—	2
1936. . . .	2	—	11	—	—
1937. . . .	3	5	28	—	—
1938. . . .	4	1	17	—	—
1939. . . .	2	1	9	—	—
1940. . . .	—	—	13	—	—
1941. . . .	—	—	15	—	—
1942. . . .	—	—	6	—	—
1943. . . .	—	—	—	—	—
1944. . . .	—	—	—	—	—
1945. . . .	—	—	—	—	—
1946. . . .	—	—	8	10	—
1947. . . .	—	—	21	—	—
1948. . . .	—	—	57	—	—
Totaal . . .	13	10	194	10	2

der gemiddelde gezinsgrootte of van een instroming van gestichtsbevolking, zonder dat de huisvesting daardoor aanmerkelijk ongunstiger werd.

Thans gaan we aan de hand van de meer genoemde Woning- en Gezinstelling 1947 de toestand inzake huisvesting in onze gemeente analyseren. Om een enigszins duidelijk beeld daarvan te krijgen is het gewenst ter vergelijking tevens de overeenkomstige verhoudingen in de provincie en het Rijk onder ogen te zien. Als uitgangspunt dient onderstaande tabel.

	Aantal vertrekken per 100 bewoonde woningen	Aantal bewoners per 100 bewoonde woningen	Aantal huishoudens per 100 bewoonde woningen	Aantal personen per 100 huishoudens
Goirle . . .	497	534	110	480
Noord-Brabant	516	541	113	474
Nederland . .	493	447	108	403

Vooraf zij opgemerkt, dat in de toelichting bij de woning- en gezinstelling onderscheid wordt gemaakt tussen huishoudingen van 2 of meer personen – de zogenaamde huishoudens – en van alleenwonende personen. Als alleenwonenden gelden zij, die niet met anderen in huiselijk verkeer samenwonen. Inwonend huis- en bedrijfspersoneel en kostgangers worden dus als leden van het huishouden beschouwd. Verder dient men te bedenken, dat bovenstaande cijfers alleen betrekking hebben op wat in de woning- en gezinstelling genoemd wordt „bewoonde woningen”, zodat de „andere bewoonde ruimten”, zoals noodwoningen, buiten beschouwing blijven. De toelichting zegt omtrent dit onderscheid, dat als woning wordt opgevat elk perceel of perceelsgedeelte, dat volgens zijn bouw blijvend bestemd is voor bewoning door één huishouden. De woonverblijven, die niet aan deze voorwaarden voldoen, zijn gerekend tot de andere bewoonde ruimten.

Kolom 1 uit de tabel geeft ons een indruk van de grootte der woningen. De toestand in Goirle is in dit opzicht dus ongunstiger dan in Noord-Brabant, maar iets gunstiger dan in Nederland. Dergelijke cijfers zeggen ons echter betrekkelijk weinig, zolang wij ze onafhankelijk van de bewoners beschouwen, temeer, omdat de woningstatistiek in tegenstelling met de gezinsstatistiek alle vertrekken, ook die in gebruik voor beroep of bedrijf, meetelt.

Om nu de verhouding te leren kennen tussen de grootte der woningen enerzijds en het aantal bewoners ervan anderzijds, dienen de drie andere kolommen. Blijkens kolom 2 is de woningbezetting in de gemeente lager dan in de provincie. Het geringer aantal vertrekken per woning in Goirle wordt dus min of meer gecompenseerd door het geringer aantal bewoners per woning. Een dergelijke compensatie ten opzichte van het Rijk is echter hoegenaamd niet aanwezig, aangezien tegenover een iets ruimer aantal vertrekken per woning in de gemeente een aanzienlijk hoger aantal bewoners per woning staat. Uit het feit, dat de woningbezetting in Goirle aanmerkelijk groter is dan in het Rijk, kunnen we echter nog geenszins besluiten tot in moreel of maatschappelijk opzicht ongezone toestanden inzake huisvesting.

Kolom 3 nu brengt ons vooral in aanraking met de eventueel

maatschappelijke gevolgen der huisvesting, omdat ons daarin een indruk gegeven wordt van de frequentie der gezinssamenwoning in de drie vergeleken gebieden. In dit opzicht lijkt de toestand in Goirle gunstiger te zijn dan in Noord-Brabant, maar ongunstiger dan in Nederland. Wanneer we echter kolom 3 op haar beurt combineren met kolom 1, dan blijken de verhoudingen met betrekking tot het aantal huishoudens per woning overeenkomstig te zijn aan die betreffende het aantal vertrekken per woning. We mogen dus op grond van de cijfers uit kolom 3 nog niet besluiten tot een in maatschappelijk opzicht gunstiger of ongunstiger toestand in Goirle dan in beide andere gebieden.

Kolom 4 heeft evenals kolom 2 meer betrekking op eventueel morele dan maatschappelijke nadelen der huisvesting. Uit deze kolom blijkt, dat de gezinsgrootte in Goirle die van Noord-Brabant enigszins en die van Nederland belangrijk overtreft. Maar ook ten aanzien van deze kolom moet gezegd worden, dat noch de cijfers op zichzelf, noch in combinatie met die van kolom 1 het ons mogelijk maken een oordeel uit te spreken in gunstige of ongunstige zin.

Wanneer we nu de hierboven besproken tabel overzien en daarbij uitgaan van het aantal bewoners per woning, zouden we het volgende willen opmerken. Bij de verklaring van het betrekkelijk geringe verschil tussen Goirle en Noord-Brabant moet voor de gemeente het accent gelegd worden op de gezinsgrootte en voor de provincie op de gezinssamenwoning. Het onderscheid betreffende het aantal vertrekken per woning verliest daardoor enigermate zijn ongunstig aspect. De afwijking tussen de gemeente en het Rijk moet verklaard worden uit het verschil in gemiddelde gezinsgrootte.

Tot goed begrip van de woningtoestanden moeten we kolommen 1, 3 en 4 uit bovenstaande tabel aan een nadere analyse onderwerpen, hetgeen hierop neerkomt, dat zowel de frequentie der samenwoning als de gezinsgrootte in de drie gebieden zullen worden beschouwd in verband met de grootte der woningen. Hierbij kan het volgende overzicht als uitgangspunt dienen, waarin de procentuele

verdeling is weergegeven van de woningen, bewoond door één of meer huishoudens.

	Nederland	Noord- Brabant	Goirle
Bewoond door één gezin . . .	86,5	82,3	83,7
Bewoond door twee gezinnen .	11,1	13,2	10,6
Bewoond door 3 e.m. gezinnen.	0,5	0,7	0,7
Overige vormen van samenwoning	1,9	3,8	5,-

Uit bovenstaande cijfers mogen we afleiden, dat de huisvesting in onze gemeente uit het oogpunt van samenwoning gunstig afsteekt bij die in de provincie en het Rijk, in zover Goirle een relatief groter aantal woningen met slechts één gezin telt. Wanneer we in kolom 3 van de voorafgaande tabel constateerden, dat de bezetting van het aantal huishoudens per 100 woningen in de gemeente toch groter is dan in het Rijk, moet dit verschijnsel zijn verklaring hierin vinden, dat in Goirle het relatief lager aantal woningen, waarin samenwoning voorkomt, een groter aantal gezinnen huisvest.

Gelijk wij zo even zeiden, vormt bovenstaand overzicht het uitgangspunt voor een meer gedetailleerde beschouwing van de huisvesting der gezinnen. Daarmee verlaten we het terrein van de woningstatistiek om ons te begeven naar dat van de gezinsstatistiek. Achtereenvolgens zal worden nagegaan de toestand bij de alleenwonende en bij de samenwonende huishoudens. Wij bedienen ons daarbij van een serie tabellen, waarin voor de drie gebieden worden vergeleken zowel de verdeling der gezins- en woninggrootte als de hiermee samenhangende gevallen van onvoldoende slaapruimte en met betrekking tot de samenwonende huishoudens bovendien nog het aantal gezinnen, dat vertrekken met andere huishoudens deelt.

Een overzicht van de verdeling der gezinsgrootten voor beide categorieën huishoudens is neergelegd in de volgende tabel.

Aantal personen per huishouden	Alleenwonende huishoudens			Samenwonende huishoudens		
	Goirle	Noord-Brabant	Nederland	Goirle	Noord-Brabant	Nederland
	%	%	%	%	%	%
2	13,7	11,8	19,2	38,6	36,5	41,3
3	13,9	14,8	21,6	24,7	28,—	28,7
4	18,4	17,8	21,7	15,9	16,5	15,6
5	14,6	16,2	14,7	11,—	8,5	7,4
6	11,7	12,6	9,—	4,—	4,7	3,5
7	10,—	9,2	5,4	3,—	2,6	1,7
8	6,5	6,4	3,3	0,7	1,4	0,9
9	4,5	4,4	2,1	0,9	0,8	0,5
10	3,1	2,9	1,3	0,3	0,4	0,2
11	2,3	1,8	0,8	0,6	0,3	0,1
12 e.m.	1,4	2,1	0,9	0,3	0,3	0,1

Met betrekking tot de alleenwonende huishoudens kan worden volstaan met een enkele opmerking. Terwijl de verdeling der gezinsgrootte in de gemeente en de provincie geen in het oog lopende verschillen laat zien, doet een vergelijking tussen de gemeente en het Rijk dat wel: de kleine gezinnen zijn in het Rijk, de grote in de gemeente sterker vertegenwoordigd. En ten aanzien van de samenwonende huishoudens geldt nagenoeg hetzelfde.

Behalve de grootte der gezinnen hebben wij voor beide categorieën huishoudens ook de grootte der woningen nagegaan. De resultaten hiervan zijn vervat in de volgende tabel. Zoals wij reeds eerder zeiden, vallen in de gezinsstatistiek de vertrekken, die in gebruik zijn voor beroep of bedrijf, buiten beschouwing.

Omtrent de alleenwonende huishoudens valt op te merken, dat de gemiddelde grootte der woningen in Goirle iets beneden die in Noord-Brabant en Nederland ligt. Bovendien is de spreiding der woninggrootten in beide laatstgenoemde gebieden groter dan in de gemeente. Ten aanzien van de samenwonende huishoudens treden, wat betreft de spreiding der woninggrootten, geen opvallende

Aantal vertrekken	Alleenwonende huishoudens			Samenwonende huishoudens		
	Goirle	Noord- Brabant	Nederland	Goirle	Noord- Brabant	Nederland
	%	%	%	%	%	%
1	0,1	1,—	2,1	2,3	6,1	5,7
2	3,9	9,1	8,6	29,7	25,5	22,2
3	23,1	12,9	12,5	39,8	31,3	31,4
4	14,—	16,2	20,—	17,9	21,4	23,7
5	21,—	18,9	25,8	7,3	9,6	10,6
6	26,—	25,5	19,8	2,5	3,9	4,—
7	5,3	10,4	7,3	0,5	1,3	1,4
8	3,5	3,5	2,3	—	0,5	0,6
9 e.m.	3,1	2,5	1,6	—	0,4	0,4

gezichtspunten naar voren, maar kan met betrekking tot de gemiddelde woninggrootte hetzelfde gezegd worden als ten aanzien van de alleenwonende huishoudens.

Beide boven besproken tabellen kunnen uiteraard niet los van elkaar beschouwd worden. Wanneer we nu de resultaten ervan met elkaar combineren, kan de conclusie als volgt luiden: in Goirle wat grotere gezinnen, doch wat kleinere woningen dan in Noord-Brabant en Nederland.

Tenslotte rest ons nog na te gaan, of dit feit zich ook uitspreekt in maatschappelijk of moreel ongezonde verschijnselen inzake huisvesting. Als een uit moreel oogpunt ongewenste toestand moet gelden het zich voordoen van gevallen van onvoldoende slaapruiimte. De toelichting bij de woning- en gezinstelling zegt, dat de cijfers over huishoudingen met onvoldoende slaapruiimte betrekking hebben op die gevallen, waarin wegens gebrek aan ruimte personen van 12 jaar en ouder van verschillend geslacht en niet met elkaar gehuwd in hetzelfde vertrek moeten slapen; ook de gevallen, waarin kinderen van 12 jaar en ouder in het slaapvertrek der ouders moeten slapen, worden hieronder gerekend.

De toestand in dit opzicht is voor de alleenwonende huishoudens weergegeven in de volgende tabel.

Aantal personen per huishouden	Goirle %	Noord-Brabant %	Nederland %
2	0,1	0,4	0,1
3	0,1	0,2	0,3
4	1,2	0,4	0,8
5	1,2	0,5	0,8
6	0,5	0,7	0,7
7	1,2	0,6	0,6
8	1,2	0,5	0,4
9	1,—	0,5	0,3
10	0,8	0,4	0,2
11	0,5	0,2	0,1
12 e.m.	0,4	0,3	0,2
Totaal . . .	8,2	4,7	4,5

Blijkens het totaal gemiddelde doen zich in de gemeente een relatief groter aantal gevallen van onvoldoende slaapruijnte voor dan in beide andere gebieden. Wanneer men de gezinsgrootten afzonderlijk beschouwt, blijkt in tweederde deel ervan het gebrek aan voldoende slaapruijnte verhoudingsgewijs groter te zijn dan in Noord-Brabant en Nederland.

De volgende tabel geeft de toestand inzake onvoldoende slaapruijnte met betrekking tot de samenwonende huishoudens weer.

Aantal personen per huishouden	Goirle %	Noord-Brabant %	Nederland %
2	0,3	0,2	0,5
3	1,4	0,9	1,—
4	1,—	0,9	1,—
5	0,3	0,8	0,8
6	1,—	0,6	0,5
7	0,3	0,4	0,3
8	—	0,3	0,2
9	0,3	0,2	0,1
10	—	0,1	0,1
11	0,3	0,1	—
12 e.m.	0,3	0,1	—
Totaal . . .	5,2	4,6	4,5

Ook hierbij is blijkens het totaal gemiddelde de toestand in onze gemeente ongunstiger dan in de provincie en het Rijk, ofschoon in belangrijk geringere mate dan bij de alleenwonende huishoudens.

Om te kunnen beoordelen, of door de vorm van gezinssamenwoning het gevaar voor het optreden van maatschappelijke conflicten nog vergroot wordt, hebben wij tenslotte het aantal samenwonende huishoudens nagegaan, dat vertrekken met andere gezinnen deelt. We zien uit onderstaande cijfers, dat dit aantal in Goirle verhoudingsgewijs aanmerkelijk hoger ligt dan in Noord-Brabant en Nederland en wel voor alle huishoudens van 2 t/m 7 personen. En zeer opvallend is het feit, dat zelfs een groot percentage der huishoudens van slechts twee personen – in absolute aantallen 80 gezinnen – hieronder vallen.

Aantal personen per huishouden	Goirle %	Noord-Brabant %	Nederland %
2	26,—	14,9	17,7
3	17,5	11,6	12,3
4	10,7	6,4	6,—
5	8,8	3,3	2,7
6	2,9	1,8	1,3
7	2,3	1,—	0,6
8	—	0,5	0,3
9	0,7	0,3	0,2
10	—	0,1	0,1
11	0,3	0,1	—
12 e.m.	0,3	0,1	—
Totaal . . .	69,5	40,1	41,2

Op grond van de cijfers uit de laatste drie tabellen moeten we opmaken, dat de toestand in de gemeente inzake huisvesting in verschillende opzichten ongunstig afsteekt tegenover de provincie en het Rijk. Met name verliest het vroeger geconstateerde feit van een relatief groter aantal woningen met slechts één gezin veel van zijn

gunstig aspect, wanneer men ziet, dat juist onder de alleenwonende huishoudens een verhoudingsgewijs groot aantal gevallen voorkomen, waarin men zich moet behelpen met onvoldoende slaapruimte.

Objectief gezien neemt het woning- en woonruimtetekort in Goirle verontrustender vormen aan dan in Noord-Brabant en Nederland. Of de morele en maatschappelijke gevolgen daarvan er ook van ernstiger aard zijn, kan uit de statistiek niet worden afgeleid, omdat het al of niet optreden van zulke gevolgen behalve van factoren als gezinsomvang, woningvoorziening en woninggrootte, ook afhankelijk is van de grootte der vertrekken en de aard der bevolking. Wel ligt het vermoeden voor de hand, dat het bestaande tekort aan woonruimte in feite tot maatschappelijk en moreel ongezonde verhoudingen leidt.

Op grond van deze overweging moet uitbreiding der woningbouw voor onze gemeente minstens zeer gewenst worden geacht. Ook het bedrijfsleven vraagt daarnaar, omdat hierdoor in het tekort aan arbeidskrachten ter plaatse zou kunnen worden voorzien.

Par. 3. Verzorgende diensten en sociale instellingen

Reeds jarenlang heeft Goirle aansluiting op waterleiding, gasleiding en electriciteitsnet. Het gas wordt geleverd door een gemeentelijk gasbedrijf, het water en de electriciteit worden resp. betrokken van de waterleidingmaatschappij te Tilburg en de P.N.E.M. en door de gemeente gedistribueerd. Dat van deze diensten steeds ruimer gebruik wordt gemaakt, blijkt uit onderstaande cijfers, die ons werden verstrekt door de gemeente-secretarie.

	1938	1948	Toename in % sinds 1938
Aansluitingen op electriciteit .	910	1176	29,2
Aansluitingen op gas	960	1175	22,4
Aansluitingen op water	674	1006	49,3

Noch tijdens de oorlogsjaren, noch gedurende de bevrijdingsperiode heeft men te kampen gehad met moeilijkheden in de watervoorziening. De eerste 7 à 8 weken van de bevrijdingstijd was men echter verstoken van gas, hetgeen tijdelijk een kookprobleem deed ontstaan. Om hieraan wat tegemoet te komen, werd aan elk gezin een mud kolen gedistribueerd, die men betrok van de plaatselijke industrie; daarnaast behielp men zich met hout. Tot even vóór de bevrijdingstijd heeft de verlichting door middel van electriciteit normaal doorgang kunnen vinden. Ook in Goirle was men op dit gebied vanzelfsprekend gerantsoeneerd, maar daaraan werd weinig de hand gehouden. Vanaf September '44 stagneerde de stroomvoorziening in toenemende mate, zodat men zich moest zien te redden met kaarsen en carbid en na de komst der geallieerden voornamelijk met petroleum en benzine.

De brandweer in onze gemeente bestaat uit vrijwilligers en wel hoofdzakelijk uit ambachtslieden, omdat deze het gemakkelijkst beschikbaar zijn. Het materiaal van de gemeentelijke brandweer bestond vóór de oorlog uit brandslangen met bijbehorende uitrustingsstukken voor aansluiting op de waterleiding en verder uit enkele schuimblussers. Met het oog op grotere paraatheid bij eventuele oorlogshandelingen werden nog tijdens de mobilisatie twee motorbrandspuiten aangeschaft en twee nortonputten geslagen om onafhankelijk van de waterleiding te kunnen optreden. Bovendien beschikken enkele der grotere bedrijven over een eigen brandweer, die gedurende de mobilisatie eveneens werd uitgebreid.

Behalve aansluiting op water, gas en electriciteit had de kom der gemeente vóór de oorlog ook riolering. Vuil en afval kon men tot voor kort tegen een kleine vergoeding aan de vuilnisophaaldienst meegeven. In 1948 heeft de gemeente de kosten van deze dienst voor haar rekening genomen en nadien is de bevolking er meer gebruik van gaan maken. De volgende cijfers, wederom afkomstig van de gemeente-secretarie, laten ons de ontwikkeling op het gebied van beide diensten zien.

	1938	1948	Toename in % sinds 1938
Aansluitingen op riolering . . .	± 700	± 820	17,1
Gebruikmakenden van vuilnis- ophaaldienst	220	406	87,3

De medische verzorging berust, evenals vóór de oorlog, bij twee apotheekhoudende artsen; een ervan is aangesteld tot gemeentearts. Twee wijkverpleegsters en een verpleegster staan ter beschikking van de zieken. De wijkverpleging is in handen van het Wit-Gele Kruis, waarvan practisch elk gezin lid is. De verpleging werd vroeger waargenomen door religieusen, doch na de bevrijding is hiervoor lekenpersoneel in de plaats gekomen. Het Wit-Gele Kruis bedient ook een consultatiebureau voor zuigelingen onder toezicht van de kinderarts te Tilburg. Door een contributie van minstens f 5,— per gezin en per jaar en een aanvullende gemeentesubsidie wordt het werk van deze Kruisvereniging gefinancierd.

De gemeente bezit een klein ziekenhuis, dat onder leiding van de hierboven genoemde vrouwelijke religieusen staat en waarin door de plaatselijke artsen medische bijstand wordt verleend. Patiënten, waarbij geen operatief ingrijpen noodzakelijk is, kunnen daarin worden opgenomen, echter in zeer beperkte getale, omdat het ziekenhuis slechts aan een twaalfstal personen plaats biedt. Bij gebrek aan een operatiezaal, specialisten en in het algemeen de voor een ziekenhuis benodigde accomodatie zijn ernstige patiënten in de regel aangewezen op het St. Elisabethgasthuis te Tilburg.

Ten behoeve van de tandheelkundige verzorging der bevolking houdt een tandarts uit Tilburg driemaal per week in onze gemeente zitting. Bij bevallingen wordt de bijstand der plaatselijke artsen ingeroepen, omdat in Goirle geen vroedvrouw aanwezig is. Op het gebied van de kraamverpleging beschikt men over twee kraamverzorgsters.

Reeds vóór 1939 bestond in Goirle een afdeling E.H.B.O. Behalve dat tijdens de mobilisatie de leden een extra training kregen, werd het ledental tot 100 deelnemers uitgebreid, waarvan een 60 mannen en een 40 vrouwen. Zij ontvingen hun scholing hetzij door

middel van een gewone, hetzij door middel van een noodcursus, die gegeven werd door de gemeente-arts. Het bezoek aan deze cursussen was in de mobilisatietijd zeer goed en in de oorlogsjaren behoorlijk. Ongeveer de helft der deelnemers behaalde het diploma. Bij de beschieting van de gemeente tijdens de bevrijdingsweken heeft de plaatselijke E.H.B.O. nuttig werk verricht.

Wat de sociale instellingen betreft, wijzen wij allereerst op de St. Vincentiusvereniging. De leden ervan behoren merendeels tot de werkgevende stand en zijn bekend met de sociale toestanden ter plaatse. Het doel der vereniging is katholieke gezinnen, die tengevolge van materiële tegenslagen hun godsdienstplichten verwaarlozen of dreigen te verwaarlozen, in het rechte spoor terug te brengen of te behouden. Door het uitdelen van stoffelijke gaven tracht men contact te krijgen en via dit contact het eigenlijke doel te bereiken.

Daarnaast kent men de St. Elisabethvereniging. Haar doel is het verlenen van materiële steun aan kraamvrouwen en zieken, waar men zulks na grondig onderzoek nodig acht. De vanouds in de gemeente gevestigde families stellen er echter meestal geen prijs op om geholpen te worden, noch door de St. Elisabeth-, noch door de St. Vincentiusvereniging. Wel kon men gedurende de oorlog constateren, dat de stoffelijke hulp, vooral in de vorm van natura, gemakkelijker werd aanvaard dan voorheen, maar thans trachten deze gezinnen zichzelf weer naar best vermogen te behelpen. Families, die pas sinds kort in de gemeente wonen, accepteren de hulp daarentegen veel eerder.

In 1947 werd de Stichting Katholieke Gezinszorg in het leven geroepen, waaraan een achttal gediplomeerde gezinsverzorgsters verbonden zijn. Zij beoogt hulpverlening in en/of heropvoeding van gezinnen, die hetzij door ziekte of onbekwaamheid van de moeder, hetzij door andere omstandigheden, zoals armoede en werkloosheid, in nood verkeren. Rijks- en gemeentesubsidie en verder een bijdrage naar vermogen van het betrokken gezin maken dit werk mogelijk.

Niet te verwarren met de gezinszorg is de gezinshulp. Deze vorm van hulpverlening werd tijdens de oorlogsjaren door een der parochiegeestelijken in het leven geroepen. Als nevenmotief zat tevens voor de A.D.M. (Arbeidsdienst Meisjes) de wind uit de zeilen te nemen. Een twaalfstal meisjes hebben zich voor dit werk beschikbaar gesteld. Voor de financiering ervan steunt men hoofdzakelijk op particuliere weldadigheid.

Gezinnen, die tengevolge van ziekte, sterfgevallen, invaliditeit of anderszins in financiële nood verkeren, worden van overheidswege geholpen door het Burgerlijk Armbestuur. Het aantal gezinnen, dat hiervoor in aanmerking kwam, beliep vóór en tijdens de oorlog vrijwel steeds rond de dertig per jaar. Na de bevrijding trad echter een daling op, die zich ook nadien voortzette, zodat het aantal ondersteuningsgevallen in 1947 slechts de helft bedroeg van dat van voorheen. Gedurende de oorlog werd bovendien nog geld uitgekeerd door „Bijzondere Noden”, een vorm van ondersteuning in het leven geroepen door het Nederlandse Episcopaat ten behoeve van degenen, die tengevolge van hun principiële houding in financiële moeilijkheden verkeerden.

Te Tilburg is een Volkscredietbank gevestigd, die uitsluitend consumptief crediet verleent. De grootte van de lening is gewoonlijk beperkt tot een bedrag overeenkomend met viermaal het weekloon, waarvoor gedurende een periode van 40 weken – in uitzonderingsgevallen van één jaar – crediet wordt verleend. De debiteuren tekenen een cessieverklaring op hun loon. Is een verzoek om crediet bij de bank ingediend, dan richt deze zich tot de burgemeester van de woongemeente van de aanvrager voor het verkrijgen van inlichtingen. Er wordt een onderzoek ingesteld en het resultaat daarvan aan de bank meegedeeld. Weigering van crediet vindt plaats, wanneer men voor het verlenen ervan geen voldoende gronden aanwezig acht, of wanneer de aanvrager niet credietwaardig is. De Goirlese bevolking maakt nog slechts op kleine

schaal van de credietbank gebruik. De eerste lening werd in 1945 verstrekt en sindsdien is tot eind 1948 aan het verzoek van 28 aanvragers voldaan.

Het consumentencrediet had tot doel gezinnen met een klein inkomen een voorschot te verschaffen om daardoor het gedurende de oorlog ontstane tekort aan huishoudelijke inventaris, kleding, dekking en schoeisel aan te vullen. Een groot deel van het voorschot werd later kwijt gescholden. Van de 195 aanvragen werden er 11 geweigerd. Een vergelijking van een onderzoek naar de besteding van het consumentencrediet bij de geholpen gezinnen in Goirle en bij een vijftigtal gezinnen in Tilburg wees in de richting van een beter gebruik in Goirle¹⁾.

In het St. Elisabethgesticht van de zusters bezit onze gemeente een tehuis voor ouden van dagen. De huisvesting is ingedeeld in drie klassen: in de eerste hebben man en vrouw de beschikking over een eigen kamer; in de tweede zijn man en vrouw gescheiden en wordt één kamer bewoond door twee of hoogstens drie personen; in de derde heeft men aparte mannen- en vrouwenafdelingen. In deze laatste klasse komen ook terecht de ouden van dagen, die voor rekening van de gemeente in het gesticht worden opgenomen.

De stichting „Kleuterheil” is bestemd als dagverblijf voor zwakke en herstellende kinderen van 1 t/m 6 jaar. De kinderen worden slechts toegelaten op medisch advies, worden 's morgens per autobus opgehaald en 's avonds thuisgebracht. Het zijn vooral kinderen uit Tilburg, die deze inrichting bezoeken. De daar gevestigde kinderarts is de promotor der stichting. Een gediplomeerde kraamverpleegster is als directrice aangesteld. Hoewel men zou verwachten hier met een oorlogsverschijnsel te doen te hebben, is dit toch niet het geval, want Kleuterheil dateert reeds uit de tijd van vóór de oorlog. De onkosten bedragen f 2 per dag, doch voor kinderen uit behoeftige gezinnen zijn speciale regelingen getroffen.

¹⁾ Het onderzoek, waarop wij ons hier beroepen, werd voor Goirle verricht door het hoofd van de gemeentelijke sociale dienst en voor Tilburg door een sociale verzorgster.

Tenslotte noemen we nog de stichting „De Bocht”. Deze inrichting, op 1 Sept. 1945 in het leven geroepen, dient als doorgangshuis voor de ongehuwde moeder en haar kind en stelt zich ten doel de natuurlijke band tussen beiden te bewaren. Men is er namelijk op uit om de aanstaande moeder en haar familie te brengen tot het in christelijke geest aanvaarden der consequenties van het buitenechtelijk moederschap. Ongehuwde moeders uit alle delen van het land vinden hier onderdak. De moeder verblijft minstens drie maanden in de inrichting tegen een vergoeding van f 2 per dag, het kind hoogstens drie jaren. Zowel Kleuterheil als De Bocht staan praktisch buiten het leven der Goirlese bevolking. Beide inrichtingen zijn slechts door omstandigheden van toevallige aard in de gemeente terecht gekomen.

HET SOCIALE EN CULTURELE LEVEN

Par. 1. De sociale structuur

Uit hetgeen bij de behandeling van de beroepsstructuur werd gezegd, kan worden opgemaakt, dat zich onder de Goirlese bevolking vijf groeperingen van sociaal-economische aard voordoen: industriëlen, ambtenaren, middenstanders, boeren en arbeiders. Op grond hiervan zou men kunnen verwachten, dat de sociale geleiding in onze gemeente nogal gevarieerd is. Of dit inderdaad het geval is, hangt af van de vraag, of de zo even genoemde groepen als groeperingen van sociale aard kunnen worden beschouwd. Het antwoord op deze vraag kan het best gegeven worden door na te gaan, in hoever we bedoelde groepen hetzij tot het begrip stand, hetzij tot het begrip klasse kunnen herleiden.

Met Bouman verstaan we onder stand een groepering, die op de een of andere wijze in het bewustzijn van bepaalde privileges leeft en als zodanig aanspraak maakt op een zeker maatschappelijk prestige¹⁾. Het standsbewustzijn vertegenwoordigt tevens een levenshouding, zich uitend in een complex van handelwijzen en normen

¹⁾ P. J. Bouman: *Sociologie; Begrippen en Problemen*, 1947, blz. 85.

Zeer verhelderend wordt door Janssens over het standsbegrip gesproken. Na gewezen te hebben op het onderscheid tussen min of meer verticale beroepsstanden en horizontale rangstanden, noemt hij de laatste een zeer gecompliceerd maatschappelijk verschijnsel, vooreerst omdat bij deze indeling der samenleving tal van factoren een rol spelen, vervolgens omdat men eigenlijk tweeërlei rangstanden moet onderscheiden: die, welke steunen op wat men is (milieu-standen) en die, welke meer gebaseerd zijn op wat men doet (leidende standen). Bij rangstanden denkt men vooral aan de eerste standsgroeperingen, omvattend al degenen, die er eenzelfde manier van denken op na houden, dezelfde aspiraties hebben, dezelfde levensgewoonten en levensbehoeften en in eenzelfde milieu leven. Als hun constituerende factor ziet hij de gemeenschap van eenzelfde innerlijke cultuur en beschaving, welke zich in de regel spontaan zal uiten in de gemeenschap ook van dezelfde levensvormen en dezelfde beschavingsgoederen. Daarom kunnen deze rangstanden naar zijn mening het best getypeerd worden als culturele rangstanden (Dr J. Janssens in „Wezen en betekenis der standen en standsorganisaties”, 1949, blz. 2 e.v.).

en o.a. voortvloeiend uit factoren als geboorte, bezit en cultuurniveau.

Wanneer we nu de sociale structuur der Goirlese bevolking trachten te ontleden, dan is zeker niet op alle vijf genoemde groepen het standsbegrip in gelijke mate van toepassing. Het besef in het bezit te zijn van bepaalde privileges en als gevolg daarvan het beroep op maatschappelijk aanzien zijn namelijk zeer verschillend ontwikkeld. Beschouwen we het standsbewustzijn als een levenshouding, in de boven vermelde betekenis van het woord, dan kunnen we, aanknopend aan de opvattingen ter plaatse, hoogstens drie standsgroeperingen onderscheiden en wel de industriëlen, de boeren en het overige deel der bevolking.

Met betrekking tot de groep der industriëlen, waartoe ook enkele andere vooraanstaande families zijn te rekenen, mag gesproken worden van een sterk ontwikkeld standsbewustzijn door het op de voorgrond treden van een of meer der factoren, die het standsgevoel in het leven roepen. Een goed ontwikkeld standsbewustzijn impliceert een zekere geslotenheid van de groep ten opzichte van buitenstaanders. Iedere ware stand, aldus Freyer, zondert zich af en waakt over zijn afgeslotenheid ¹⁾. De geslotenheid van de zo even genoemde groep komt o.a. tot uiting in het feit, dat de leden ervan zich buiten het plaatselijk dorpsleven houden, voor zover hierdoor geen afbreuk wordt gedaan aan hun verplichtingen ten opzichte van de oude gemeenschapsvormen zoals de buurtgemeenschap. Zij houdt niet noodzakelijk een grote mate van innerlijke verbondenheid in. In feite zien we dan ook, dat zich binnen de betreffende groep verschillen in maatschappelijk aanzien voordoen.

Ook met betrekking tot de boeren kan gesproken worden van een standsgroepering, ofschoon het accent hier niet zozeer valt op het bewustzijn van bezit van bepaalde voorrechten als wel op het voeren van een eigen levensstijl. Hun standsbesef uit zich o.a. hierin, dat de boeren meer dan de leden uit andere bevolkingslagen elkaar bij financiële tegenslagen hulp bieden, indien voor onfortuinlijke collega's gevaar dreigt het boerenbestaan vaarwel te moeten zeggen. Uit het verschil in beleving van het standsbewustzijn bij de groep der

¹⁾ H. Freyer: *Einleitung in die Soziologie*, 1931, bl. 138.

industriëlen en der boeren vloeit een verschil voort in maatschappelijke verhouding ten opzichte van het overige deel der bevolking in deze zin, dat de afstand tot laatstgenoemde groep bij de industriëlen groter is dan bij de boeren. De maatschappelijke betrekkingen van het overige deel der bevolking met de industriëlen zijn slechts van zeer voorbijgaande aard, die met de boeren hebben niet zelden een permanent karakter, b.v. in het geval van een huwelijk.

Zoals we al zagen, omvat het overige deel der bevolking ambtenaren, middenstanders en arbeiders. Het standsbewustzijn is bij deze categorie nog minder tot ontwikkeling gekomen dan bij de boeren, omdat het besef in het bezit te zijn van bepaalde voorrechten en het daarmee samenhangend beroep op maatschappelijk aanzien er minder diep geworteld zijn en de levensstijl er minder geprononceerd is. Door aan elk van de drie groepen, t.w. ambtenaren, middenstanders en arbeiders, ieder kenmerk van het standsbewustzijn te willen onzeggen, zou men tekort doen aan de maatschappelijke werkelijkheid. Bij een groot deel van hen treffen we namelijk nog standseer en plichtsgevoel aan. Het feit, dat men niet graag bedeed wordt door charitatieve verenigingen en het vroeger gesignaleerde geringe arbeidsverzuim zijn daar uitingen van. Wanneer wij de drie groepen tezamen tot op zekere hoogte als één standsgroepering opvatten, vindt dat zijn reden van bestaan in de mentaliteit ter plaatse, welke op haar beurt weer te verklaren is uit de omstandigheid, dat er tussen bedoelde groepen een grote mate van overeenkomst in levensstijl valt waar te nemen. Hierbij zij echter opgemerkt, dat de grensbeambten, de marechaussee en in geringere omvang de Rijkspolitie als importbevolking buiten beschouwing worden gelaten. In het onderling maatschappelijk verkeer bemerkt men vrijwel niets van een afstand of tegenstelling tussen ambtenaren, middenstanders en arbeiders.

Klassen, aldus Bouman, berusten vooral op economische tegenstellingen en drukken meer toestanden van bezit of inkomen uit dan een gemeenschap of een gemeenschappelijk handelen. Het zijn groeperingen, waarvan het wel en wee door economische omstandig-

heden wordt beheerst en die zich haar afhankelijkheid van die omstandigheden ook bewust zijn. Staan standen niet tegenover, maar naast elkaar in een gevoel van verbondenheid, tussen klassen zijn de tegenstellingen scherper en voor zover ze elkaar dulden, geschiedt dit op grond van utiliteitsoverwegingen en niet vanwege gevoelens van solidariteit. Sinds de laatste eeuw heeft in de Europese samenleving een geleidelijke verdringing van standen door klassen plaats, dikwijls ook een omzetting van standen in klassen, een verschijnsel, dat verband houdt met de afbrokkeling der levensgemeenschappen en de opkomst van het moderne individualisme, dat steeds meer het karakter van groepsindividualisme aannam. Waar traditie en algemene sociale gebondenheid zwakker bleken dan het vrije spel der economische krachten, in dit geval de vrije prijsvorming op de arbeidsmarkt, ontwaakte het klassebewustzijn en gingen voormalige standen over in klassen ¹⁾.

Wanneer we deze beschouwingen toepassen op de maatschappelijke verhoudingen te Goirle, dringt zich de vraag op, in hoever hier de standsgroeperingen hebben plaats gemaakt voor of eventueel omgezet zijn in klassegroeperingen. Het antwoord moet luiden, dat dit proces zich nog slechts ten dele in onze gemeente heeft voltrokken. Zo is het vroeger vaak voorkomend persoonlijk contact weliswaar zo goed als verdwenen, maar voor de aard van de maatschappelijke verhoudingen en voor de vormen van het maatschappelijk verkeer blijken standsopvattingen nog steeds van meer betekenis te zijn dan klassesetstellingen. Behalve in de godsdienstige instelling der bevolking moet de verklaring van dit verschijnsel gezocht worden in het voortbestaan der oude levensgemeenschappen, waarover in de volgende paragraaf zal worden gehandeld.

Bij de omschrijving der begrippen stand en klasse bevonden wij ons op sociologisch terrein. Immers standen en klassen zijn bepaalde vormen van maatschappelijke groepering. De sociale structuur der

¹⁾ Uitvoeriger wordt over het onderscheid tussen beide begrippen gehandeld door Dr F. van Heek in zijn Leidse Oratie „Klassen- en Standenstructuur als sociologische begrippen”, 1948.

Goirlese bevolking is echter door het onderzoek naar de stands- en klassegroeperingen nog niet volledig geschetst. Alvorens haar nader te analyseren is het gewenst in het kort uit te weiden over enkele sociologische begrippen.

Met Freyer noemen we het maatschappelijk leven of de maatschappelijke werkelijkheid het object der sociologie ¹⁾. Dit houdt in, dat een beschouwing van de groepsvorming en de groepsvormen in deze wetenschap een centrale plaats inneemt. En dan rijst allereerst de vraag naar de inhoud van het begrip groep in sociologische zin. Bierens de Haan definieert een groep als „ieder naar zijn aard betrekkelijk vast en duurzaam verband, dat in bepaald opzicht een aantal mensen verenigt” ²⁾. De vastheid en duurzaamheid van het groepsverband vloeit voort uit het streven om bepaalde vormen en een bepaalde geest of traditie te bewaren. De samenlevende individuen zijn niet zozeer de scheppers als wel de dragers van de groepsgeest, d.w.z. zij aanvaarden de groep als een zelfstandig geheel, beroepen zich op haar tradities en voelen zich voor deze laatste tegelijkertijd min of meer aansprakelijk.

De groep is een zelfstandig geheel; haar wezen kan niet geheel worden afgeleid uit de eigenschappen der afzonderlijke individuen. Zij leidt een eigen bestaan en heeft haar eigen moraal en haar eigen belangen, die niet steeds samenvallen met de moraal en de belangen der samenstellende individuen. Zij verlangt van de leden onder bepaalde omstandigheden een gedrag, dat door ieder van hen als grondslag voor samenleving of samenwerking is aanvaard. Men kan dan ook spreken van de levensdrang van de groep, die vooral gericht is op het behoud van de groep als zodanig. Naarmate het groepsverband sterker is en het saamhorigheidsgevoel groter, zal de levensdrang zich krachtiger uiten ³⁾.

Door vrijwel alle auteurs op sociologisch gebied wordt in navolging van de Duitse socioloog Ferdinand Tönnies onderscheid gemaakt tussen twee soorten van maatschappelijke groeperingen: de ene categorie betitelt men als „Gemeinschaft” of levensgemeen-

¹⁾ Einleitung in die Soziologie, bl. 134.

²⁾ J. Bierens de Haan: Gemeenschap en Maatschappij, 1939, bl. 61.

³⁾ P. J. Bouman, l.c., bl. 59 e.v.

schap, de andere duidt men aan met de term „Gesellschaft”, in het Nederlands meestal door maatschappij of maatschappelijke organisatie vertaald. Over de inhoud van beide begrippen heerst echter geen algehele eenstemmigheid, noch over de vraag, of men met een essentieel dan wel met een gradueel onderscheid te doen heeft. We gaan hier op deze meningsverschillen niet verder in en plaatsen ons op het standpunt van Tönnies, dat door Bouman, Mennicke, Röpke e.a. gedeeld wordt en waarbij een fundamenteel onderscheid wordt aanvaard tussen beide soorten van maatschappelijke groeperingen.

Met de term „Gemeinschaft” duidt Tönnies de vormen van samenleving aan, waarin solidariteitsgevoelens en collectiviteitsbesef overheersen; het begrip „Gesellschaft” geeft een samenleving weer, die op individualistische grondslag berust. Levensgemeenschappen worden gekenmerkt door een zekere lotsverbondenheid tussen de individuen, in maatschappelijke organisaties voert het individualistisch gevoel de boventoon. Vandaar dat men bij de laatste wel van atomistische, bij de eerste van organische samenlevingsvormen spreekt¹⁾. Zo zijn volgens Tönnies standen „gemeinschaftliche” en klassen „gesellschaftliche Samtschaften”²⁾.

In de volgende paragraaf willen wij, zoals we reeds zeiden, een beschouwing wijden aan de levensgemeenschappen in onze gemeente. Mennicke, die het wezen van de groep sociaal-psychologisch tracht te benaderen, doet ons terzake enkele gedachten aan de hand, welke een scherp licht werpen op het karakter der „Gemeinschaft” en daarom hier in beknopte vorm zullen worden weergegeven³⁾.

De term „Gemeinschaft” omvat maatschappelijke groeperingen, die in heel bijzondere mate onderscheiden zijn door historische stabiliteit en door geleidelijke ontwikkeling en sociaal-psychologisch beschouwd het kenmerk bezitten van traditionele gebondenheid. Deze traditionele gebondenheid wordt niet beredeneerd. De vraag, of de opvattingen en gewoonten aan een redelijk inzicht beantwoorden, komt bij de individuen, die aan een door de traditie gebonden

¹⁾ Bouwman, l.c., bl. 43 e.v.

²⁾ Stände und Klassen in Handwörterbuch der Soziologie, 1931, bl. 618.

³⁾ C. A. Mennicke: Sociale Psychologie, 1948, bl. 28 e.v.

groepsbewustzijn deel hebben, niet op. Een bepaald waardebesef, een zekere geestelijke en maatschappelijke orde hebben zulk een onaantastbare betekenis en zekerheid, dat het zich daarnaar richten een vanzelfsprekende uiting van een innerlijke levenshouding is. Daarom wordt een bepaalde houding tegenover het leven ingenomen, wordt op een bepaalde wijze gehandeld, gevoeld en gedacht. Daarom bezit alle traditioneel gebonden cultuur de kracht om uitingen en scheppingen tot stand te brengen, die een werkelijke inhoud hebben. Daarom hebben alle leden van zo'n groep een bepaalde levensstijl.

De enkeling is onverbrekkelijk aan een bepaalde groep gebonden. De groep leeft en voelt en denkt in hem en door hem. Zijn zelfbewustzijn is eigenlijk geen individueel bewustzijn. Het is de zin en de waarde van zijn leven, dat hij lid van deze groep is. Bestond die groep niet, dan zou hij niet weten, waar de maatstaf vandaan te halen voor zijn voelen en denken, zijn doen en laten.

Ook Freyer, die evenals Tönnies, ofschoon diens opvattingen niet volledig delend, een wezenlijk onderscheid erkent tussen „Gemeinschaft” en „Gesellschaft”, geeft een uiteenzetting over de levensgemeenschap, welke het inzicht in het wezen van deze maatschappelijke groepering kan verhelderen¹⁾.

De levensgemeenschap is negatief hierdoor gekenmerkt, dat zich binnen haar geen machtspositie doet gelden. Hoe rijk geleed de groep op zichzelf ook mag zijn, er doet zich daarbinnen geen groepering voor, welker betrekking tot andere groeperingen op macht berust. In positieve zin betekent dit, dat het cultuurbezit van de groep, zowel het materiële als het geestelijke, in beginsel onverdeeld en volkomen in ieder lid afzonderlijk aanwezig is. Slechts waar een gesloten wereld met een eigen geestelijke inhoud het gemeengoed vormt van een hele groep, is het gemeenschapsbegrip volledig gerealiseerd.

Weliswaar is op grond van natuurlijke verschillen de deelname aan het gemeenschappelijk cultuurgoed van individu tot individu verschillend, maar deze differentiatie leidt nooit tot het bezit van bepaalde cultuurgoederen bij één alleen, zij roept nooit sociale

¹⁾ Einleitung in die Soziologie, bl. 131 e.v.

verschillen binnen de groep in het leven, die een machtsfactor in zich sluiten. Wie het meest deelachtig is aan het gemeenschappelijk cultuurbezit, is met autoriteit bekleed. Autoriteit nu houdt in, dat een cultuurgoed – waarde of bezit –, hetwelk ook bij ieder ander lid van de groep aanwezig is, door een bepaald individu op een volkomen wijze vertegenwoordigd wordt. De levensgemeenschap vormt een wereld, die in wezen een eenheid is en de mensen als een gemeenschappelijke horizon omgeeft. Deze wereld is het levensmilieu, dat op allen zijn stempel drukt en waaraan allen het bestaan danken. Ieder ingrijpend gebeuren in dit levensmilieu raakt niet de afzonderlijke mensen als individuen, maar raakt de groep. Zo bezit de gemeenschap een eigen wezen, dat uitgerust is met het kenmerk der duurzaamheid.

Par. 2. Enkele gemeenschapsvormen

Nadat het begrip levensgemeenschap, aldus Freyer, gevonden is in het tijdperk, waarin de structuur van de sociale orde door de gemeenschapsidee bepaald werd, kunnen wij het gaan toepassen op de concrete maatschappelijke verhoudingen. Het gezin, de familie en de buurtgemeenschap zijn voorbeelden van groeperingen, die op het beginsel van de gemeenschapsidee zijn opgebouwd ¹⁾.

Bij het onderzoek naar het huwelijks- en gezinsleven van de Goirlese bevolking willen wij allereerst aandacht schenken aan het arbeidersgezin, omdat de arbeiders, zoals wij zagen, in onze gemeente het sterkst vertegenwoordigd zijn. De fabriek, waarin het arbeidersmeisje tot aan haar trouwdag werkzaam is, vormt zeker geen gunstig milieu met het oog op de voorbereiding voor haar taak als huisvrouw. In het algemeen gesproken is zij onvoldoende gevormd om een huishouding te kunnen leiden. In dit tekort aan vorming kan enigermate voorzien worden door het volgen van naai-, knip- en huishoudcursussen. Vóór de oorlog werd slechts door enkelen aan een naai- of knipcursus deelgenomen, doch na 1940 valt in dit

¹⁾ Einleitung in die Soziologie, bl. 133.

opzicht een verbetering te bespeuren. Onderstaande cijfers, die ons verstrekt werden door de directrice van de R.K. Huishoud- en Industrieschool te Tilburg, geven het aantal meisjes uit Goirle weer, dat in de resp. jaren deze school of de hieraan verbonden cursussen bezocht.

Schooljaar	Dag- of avondschool	Cursussen
1939-1940 . .	2	3
1940-1941 . .	4	—
1941-1942 . .	3	—
1942-1943 . .	8	4
1943-1944 . .	13	—
1944-1945 . .	16	—
1945-1946 . .	14	—
1946-1947 . .	10	—
1947-1948 . .	14	9 ⁽¹⁾
1948-1949 . .	11	7

(¹) waaronder 7 gezinsverzorgsters.

Bij de beschouwing van bovenstaande cijfers moet men bedenken, dat het hier niet uitsluitend arbeidersmeisjes betreft. De laatste jaren is in het aantal leerlingen een dalende tendenz waar te nemen onder invloed van de invoering van het V.G.L.O. te Goirle en door de omstandigheid, dat aan de ouders geadviseerd wordt de kinderen niet naar Tilburg te sturen wegens de gevaren voor zedelijk bederf op de heen- en terugweg.

Het gemis aan opleiding voor de huiselijke taak als gevolg van het werk op de fabriek zou minder zwaar wegen, wanneer het arbeidersgezin zelf een gunstig milieu was voor het meisje om zich voor te bereiden op haar huwelijk. Zoals aanstonds zal blijken, is dat echter niet het geval. Dit is een der redenen, waarom door de geestelijke overheid het aangaan van een dienstbetrekking in gegoede families aan arbeidersmeisjes ten zeerste wordt aangeraden.

Onder de boerenbevolking verkeert de dochter in gunstiger omstandigheden. Zij is gewoonlijk beter voorbereid op het voeren

van een huishouding, omdat ze tot aan haar trouwdag opgenomen blijft in het gezinsmilieu, hetzij in het ouderlijk huis, hetzij in dienstbetrekking. Bovendien heeft zij verschillende cursussen gevolgd, georganiseerd door de Katholieke Boerinnenbond. Blijkens ons door de N.C.B. (Noordbrabantse Christelijke Boerenbond) aan de hand gedane cijfers namen in 1948 op de 72 boerengezinnen van Goirle 15 meisjes deel aan een ontwikkelingscursus en 24 aan een kookcursus. Van belang is ook, dat het boerenmeisje opgegroeid is in een sfeer, waarin niet alleen hard gewerkt wordt, maar tevens spaarzaamheid wordt betracht.

Onder de gegoede middenstanders en de beter gesitueerden kunnen de omstandigheden voor de voorbereiding op het huwelijk voor de meisjes over het algemeen gunstig genoemd worden. Door hun hoger ontwikkelingspeil gaat er van deze gezinnen meer invloed uit op het opgroeiend geslacht en door de grotere welstand worden de meisjes in staat gesteld opvoeding en vorming buitenshuis te ontvangen.

Met betrekking tot de sexuele voorlichting zowel ten aanzien van jongens als meisjes kan opgemerkt worden, dat op dit punt na de oorlog verbetering is gekomen. In de jaren vóór 1940 kwam er van voorlichting van de kant der ouders heel weinig terecht en als wij goed zijn ingelicht, wordt hieraan ook op het ogenblik van deze zijde vrijwel geen aandacht besteed. Thans evenwel is er voor de niet meer schoolgaande jeugd gelegenheid zich te laten voorlichten door leken uit het dorp, die daartoe door de geestelijkheid zijn aangezocht. Men beoogt op deze wijze vooral dat deel der jeugd te bereiken, dat direct na het verlaten der school in de fabriek terecht komt. Bovendien worden sedert de bevrijding verloofdencursussen gegeven, waarbij de verschillende aspecten van huwelijks- en gezinsleven door een geestelijke, een arts en een architect – die adviezen geeft op het gebied van woninginrichting – worden belicht. De belangstelling voor deze vormings- en voorbereidingscursussen is bevredigend; jaarlijks nemen er een twintigtal verloofde paren aan deel, d.w.z. ongeveer een derde van het totaal aantal bruidsparen.

Het ligt voor de hand, dat vooral de arbeidersvrouw in de eerste tijd na haar trouwen voor aparte moeilijkheden komt te staan. Door

haar huwelijk is ze losgerukt uit het milieu van het werk, dat haar jarenlang bond. De leegte, die haar nu overvalt, kan zij niet vullen met huiselijke bezigheden, die nog te gering van omvang zijn, zolang het huwelijk kinderloos is en die haar bovendien niet liggen. Omdat ze door het gebrek aan geestelijke ontwikkeling met haar tijd geen raad weet, bezoekt zij gedurende de eerste maanden na het trouwen herhaaldelijk het ouderlijk tehuis. Een verblijdend verschijnsel is de thans stijgende belangstelling voor de cursussen babyverzorging, uitgaande van de Katholieke Arbeiders Vrouwenorganisatie.

De verhouding tussen man en vrouw is in het arbeidersgezin over het algemeen goed. Er komt wel eens verschil van mening voor, soms een heftige ruzie, maar dergelijke conflicten zijn meestal van zeer voorbijgaande aard. Ten aanzien van de huishouding schiet de arbeidersvrouw evenwel in vele opzichten tekort. Allereerst wat betreft de opvoeding der kinderen. Zonder dat men kan zeggen, dat het gezag der ouders veel te wensen overlaat, wordt er te weinig aandacht besteed aan de opvoeding met name van de oudere kinderen. De fraters en zusters oefenen via het schoolverband vaak een gunstige invloed uit. In de laatste jaren wordt zelfs hun advies wel ingewonnen, o.a. in verband met de beroepskeuze. Ook is de arbeidersvrouw niet in staat haar huishouding op de meest economische wijze te voeren. De was wordt vaak slecht behandeld, te gauw gaat zij over tot het aanschaffen van nieuwe kleren, het inmaken van groenten wordt als te omslachtig beschouwd. In verreweg de meeste arbeidersgezinnen wordt het gehele inkomen direct besteed. Wat overblijft, nadat de nodige gezinsuitgaven zijn gedaan, wordt meestal omgezet in luxe-artikelen en genotmiddelen. ijw ?

In het gezinsleven der boeren zijn de toestanden aanmerkelijk gunstiger. De positie van de huisvrouw is als het ware onaantastbaar en haar plaats veel meer dan in arbeidersgezinnen onvervangbaar. Zij geeft leiding op haar terrein niet alleen aan de kinderen, maar ook aan het personeel, dat in het gezinsverband wordt opgenomen. De boerin, bijgestaan door dochter of dienstbode, verzorgt alles zoveel mogelijk zelf: wassen en verstellen van kleren en inmaken van groenten. Het boerengezin leeft zeer zuinig, ofschoon in dit opzicht wel enige verruiming is opgetreden als gevolg van de toegenomen

welvaart en de waardedaling van het geld gedurende de oorlog. De zindelijkheid laat echter onder de boerenbevolking nog wel eens wat te wensen over. De kinderen leren er vroeg aanpakken en worden zodoende van jongsaf aan geschoold in het boerenbedrijf, waarin de meesten nog steeds een bestaan hopen te vinden.

Grote moeilijkheden doen zich voor in het arbeidersgezin, wanneer de man vroegtijdig overlijdt, omdat de vrouw gewoonlijk onverzorgd achterblijft. Familieleden, het armbestuur, de St. Vincentiusvereniging en de geestelijkheid moeten dan de helpende hand bieden. Weliswaar worden sinds de bevrijding wat meer levensverzekeringen afgesloten, maar het betreft hier toch nog slechts een klein deel der arbeidersgezinnen.

Wanneer wij ons afvragen, of de oorlog duidelijk aanwijsbare nadelige gevolgen heeft gehad voor het gezinsleven, dan durven wij niet zonder meer een bevestigend antwoord te geven. Van betrekkelijk weinig gezinnen is de man in Duitsland terecht gekomen. De meeste jonge mannen, die voor arbeidsinzet in aanmerking kwamen, doken onder. Avondklok en schaarste aan alcoholhoudende dranken in de café's waren bevorderlijk voor het huiselijk leven.

Ondanks de tekortkomingen, die wij constateerden onder de arbeiders, moet gezegd worden, dat het gezin onder alle lagen der Goirlese bevolking nog een hechte sociale eenheid vormt. Verjaardagen, Kerstfeest en St. Nicolaas worden in de huiselijke kring gevierd. Niet alleen de meisjes, maar ook de jongens brengen de avonden door de week meestal thuis door, voor zover op haar of hen geen beslag wordt gelegd door de jeugdverenigingen. Wel is de uithuizigheid na de oorlog wat toegenomen. Ouders en kinderen zijn vriendelijk en hartelijk ten opzichte van elkaar, ook al kan het op een buitenstaander wel eens de indruk maken, dat het er zo nu en dan wat ruw aan toe gaat. Het ouderlijk gezag doet zich nog sterk gelden en wordt met name bij verlovingsen nog algemeen erkend.

Wat de consumptieve eenheid van het gezin typeert, is het feit, dat de kinderen hun weekloon thuis afdragen. Eén jaar vóór het trouwen mogen jongens en meisjes hun loon geheel of ten dele houden om hun uitzet te kunnen verzorgen.

In zijn in de vorige paragraaf genoemd werk geeft Bouman enkele

beschouwingen over het moderne gezin, die voor het begrip van de gezinsverhoudingen in Goirle haar betekenis hebben¹⁾). In de achttiende eeuw, aldus deze auteur, drongen in het patriarchale gezinsverband tendenties door, die o.a. op de aantasting van de vaderlijke autoriteit waren gericht. Typerend daarvoor was de neiging der volwassen kinderen om zich bij verloving en huwelijk minder dan voordien aan de ouderlijke wil te storen. Wij zagen zo even, dat in het Goirlese gezin, ook in dat der arbeiders, het ouderlijk gezag vaak nog wèl erkend wordt bij verloving en huwelijk. Als een der oorzaken van de ondermijning van het gezagsleven noemt Bouman de verzwakking van het geloof. Aangezien van de invloed van deze factor onder de bevolking van onze gemeente nog weinig sporen zijn aan te wijzen, mag aangenomen worden, dat men ter verklaring van de handhaving van het gezagslement in het gezinsleven in belangrijke mate een beroep kan doen op de geloofsovertuiging. Wanneer wij ons nu in herinnering roepen hetgeen boven aan de hand van Freyer gezegd werd over de gemeenschapsidee, houdt het sterk voortbestaan van het ouderlijk gezag in, dat het Goirlese gezin nog het wezenlijke kenmerk bewaart van een levensgemeenschap.

Als een der wezenstrekken van het moderne gezin noemt Bouman het feit, dat het gezin van een productieve eenheid – gemeenschappelijk werk op eigen land of in eigen werkplaats – een consumptieve eenheid werd. Zelfs de zelfstandig-productieve werkzaamheden van de huisvrouw, geassisteerd door haar dochters, zoals zelf kleren maken en het verzorgen van de inmaak, moesten op den duur wijken voor de arbeidsbesparing, die het kopen van voor gebruik geschikte goederen, o.a. confectiekleren en conserven, geeft. Bij toepassing van deze laatste beschouwingen op het gezin in Goirle kan gezegd worden, dat het boerengezin er nog een productieve en consumptieve eenheid is, dat der arbeiders daarentegen slechts een consumptieve eenheid.

Ook de famiebånd is onder de Goirlese bevolking nog sterk. In omstandigheden of bij gebeurtenissen van bijzondere aard, zoals bij

¹⁾ Sociologie, bl. 68 en 69.

gouden bruiloft of sterfgeval, strekt het onderling contact zich uit tot neven en nichten. Zeer frequent is de samenkomst tussen broers en zusters, die het ouderlijk huis hebben verlaten; zelfs op verjaardagen gaat men bij elkaar op bezoek. Merkwaardig daarentegen is, dat een huwelijksfeest zich uitsluitend afspeelt binnen het gezinsverband van bruid en bruidegom. Familieveten komen weliswaar voor, o.a. als gevolg van erfeniskwesties, maar zijn niet talrijk. Zij blijven echter vaak jarenlang voortbestaan en worden meestal pas op het sterfbed bijgelegd. Bij financiële nood, ziekte of overlijden bieden familieleden elkaar de helpende hand, ofschoon door het inschakelen der gezinszorg de familiehulp de laatste tijd iets meer op de achtergrond raakt.

Behalve de gezins- en familieband speelt nog de buurtschapsband een voorname rol in het sociale leven der Goirlese bevolking. Aantal en omvang der buurtschappen worden bepaald door factoren van zuiver lokaal-geografische aard en houden geen enkel verband met klasse- of standsgroeperingen. Wanneer van de leden der buurtschap, d.i. de buurtgemeenschap, een gemeenschappelijk optreden wordt verlangd, zoals bij gouden bruiloft en sterfgeval, behoort ieder gezin er aan deel te nemen of er bij vertegenwoordigd te zijn.

Na de oorlog heeft men aan de idee der buurtgemeenschap aangeknoopt bij de oprichting der buurtverenigingen met het doel om bij feestelijke gelegenheden organisatorisch en financieel sterker te staan. Toen namelijk in die dagen in Nederland allerwege naar nieuwe organisatievormen werd gezocht, heeft ook de bevolking van onze gemeente de invloed hiervan ondergaan. Het lag min of meer voor de hand, dat de bestaande buurtgemeenschappen in de verenigingsvorm gegoten werden. De buurtvereniging draagt echter een te sterk kunstmatig en willekeurig karakter en heeft daardoor de laatste jaren steeds meer aan betekenis ingeboet. Sociologisch gesproken werd de „gemeinschaftliche” buurtgemeenschap, gekenmerkt door collectiviteitsbesef en traditionele gebondenheid, in het kleed gestoken der „gesellschaftliche” buurtvereniging met haar meer individualistische grondslag en straffere organisatie.

Dat men hiermee een vergissing beging, werd aanvankelijk niet ingezien, omdat beide soorten maatschappelijke groeperingen dezelfde personen omvatten. Men vergat, dat de op traditie berustende buurtgemeenschap geen verplichtingen kent, die niet uit het verleden stammen. Een gebeuren, dat niet in haar werkingssfeer past, kan haar niet spontaan in beweging brengen. Duidelijk blijkt dat bij de ontvangst van een repatriërende militair. De buurtvereniging meent een cadeau te moeten aanbieden en verzamelt het daarvoor benodigde geld. De leden der vereniging geven evenwel vaak òf met tegenzin òf soms in het geheel niet, m.a.w. treden uit. Langzamerhand is de bevolking zich meer en meer gaan verzetten tegen de regelmatige contributie en andere verplichtingen en consequenties van het lidmaatschap der buurtvereniging zonder echter te verzaken aan de overoude gebruiken der buurtgemeenschap. De buurtvereniging blijkt geen voedingsbodem te bezitten in het leven der bevolking, zij is niet geworteld in zeden en traditie en kan zich daarom niet handhaven.

Par. 3. Het onderwijs

Vóór 1940 kon de Goirlese jeugd ter plaatse slechts lager onderwijs volgen. Voor voortgezet of ander onderwijs was zij op Tilburg of elders aangewezen. Het lager onderwijs werd gegeven op twee bijzondere lagere scholen voor jongens: de St. Thomasschool met 7 à 8 en de Tarcisiusschool met 4 leerkrachten en op twee bijzondere lagere scholen voor meisjes: de St. Josephschool met 8 à 9 en St. Theresiaschool met 4 à 5 leerkrachten. De jongensscholen worden geleid en bestuurd door de Fraters van Tilburg, de meisjesscholen worden bediend door vrouwelijke religieuzen en staan onder toezicht van het kerkbestuur der parochie. De leerkrachten, zowel op de jongens- als meisjesscholen, worden voor verreweg het grootste deel gevormd door religieuzen; de beide jongensscholen telden in 1939 slechts drie man, de beide meisjesscholen slechts twee leken onder haar personeel. Een openbare lagere school met één leerkracht en 7 à 8 leerlingen leidde jarenlang een kwijnend bestaan en werd in 1948 opgeheven.

Voor de kleuters was er gelegenheid kleuteronderwijs te ontvangen op de bewaarschool onder leiding van de zusters. In de jaren vóór de oorlog werden de twee klassen door ongeveer 120 kinderen bezocht en waren er 4 à 5 leerkrachten aan verbonden. Twee ervan bezaten het diploma A, terwijl de overigen daarvoor nog in opleiding waren.

Voor de modevakschool, geleid door de zusters, bleek weinig belangstelling te bestaan. Slechts een twaalfstal meisjes genoten hier in 1939 een opleiding. Sinds 1946 wordt in het gebouw van deze school V.G.L.O. gegeven.

Met uitzondering van de openbare lagere school en de modevakschool hebben zich in bovengenoemde onderwijsinrichtingen gedurende de bezettingsperiode en daarna geen noemenswaardige veranderingen voorgedaan, noch wat betreft het aantal lokalen, noch wat betreft het aantal leerkrachten en leerlingen.

De leerlingen, die de scholen voor lager onderwijs gedurende de oorlogsjaren bezochten, kwamen nagenoeg allen uit Goirle. In verband met de parochiële indeling volgden 5 meisjes en 4 jongens uit een buurtschap van de gemeente Hilvarenbeek en 3 meisjes en één jongen van Nederlandse ouders uit het Belgische Poppel het lager onderwijs in onze gemeente.

Na de bevrijding werden de onderwijsmogelijkheden te Goirle iets ruimer, doordat de zusters er toe overgingen V.G.L.O. te geven voor meisjes in het gebouw van de voormalige modevakschool. Bij de fraters bestaat de V.G.L.O.-school in de praktijk nog niet wegens gebrek aan klaslocalen.

Gedurende de oorlogsjaren had het onderwijs met moeilijkheden te kampen door het feit, dat de militaire autoriteiten beslag legden op de schoolgebouwen. De St. Josephschool werd reeds tijdens de mobilisatie door de Nederlandse militairen gevorderd en na de capitulatie door de Duitsers bezet. Eerst in 1945 kwam het gebouw definitief vrij. Eenzelfde lot trof de St. Theresiaschool sinds Mei 1940. Ook de beide jongensscholen werden zowel door de Duitsers als door de geallieerden gevorderd. Het onderwijs kon daardoor in de be-

zettingstijd niet normaal doorgang vinden. Men moest zich behelpen met een rouleringssysteem. Toen b.v. een der meisjesscholen tijdelijk werd vrijgegeven, gaven fraters en zusters hier om beurten les; hetzelfde had plaats, toen het gebruik van een der jongensscholen tijdelijk weer ter beschikking kwam. Mede door het beschikbaar stellen van ruimten door particulieren was men in staat de leerlingen ongeveer anderhalf uur per dag les te geven; door het opgeven van huiswerk werd getracht het tekort aan klassikaal onderwijs zoveel mogelijk te ondervangen.

In perioden van strenge vorst, met name in de winter van '42-'43 en van '46-'47 werd het les geven bovendien nog bemoeilijkt door gebrek aan stookmateriaal. Ondanks allerlei belemmeringen wist men toch vrijwel de gehele oorlogsperiode het onderwijs doorgang te doen vinden. Alleen gedurende de beschietingsweken en korte tijd daarna, d.w.z. de laatste maanden van 1944, lag het geheel stil.

Van de op 10 Mei 1940 aanwezige schoolhoofden en leerkrachten bleek niemand in het geheim lid te zijn van de N.S.B.; slechts één der lekenonderwijzers nam tijdens de bezetting een uitgesproken pro-Duitse houding aan. Geen van de tijdens de oorlog aangestelde schoolhoofden of leerkrachten werd om zijn of haar politiek foute instelling benoemd. Onder de religieuzen komt nogal eens wisseling van personeel voor, hetgeen op zichzelf beschouwd de leerprestaties der jeugd moeilijk ten goede kan komen. De verstandhouding tussen schoolhoofden en leerkrachten en ook die tussen de leerkrachten onderling, alsmede die tussen de fraters- en zustersscholen liet en laat niets te wensen over.

De verhouding tussen leerkrachten en leerlingen wordt voor de hele door ons beschouwde periode eveneens zeer goed genoemd. De belangstelling van het onderwijspersoneel blijft niet beperkt tot hun werkkring op school, maar gaat ook uit naar de huiselijke omstandigheden der kinderen. Bij langdurige ziekte worden de leerlingen, voor zover zulks te verenigen is met de leefregel der religieuzen, thuis opgezocht en bijgewerkt.

Ongeoorloofd schoolverzuim komt weinig voor ; het bedroeg gemiddeld nog geen 10 schooltijden per jaar. Oorzaken van schoolverzuim zijn o.a. ziekte der kinderen en onverschilligheid der ouders, maar in dit laatste is, dank zij het krachtdadig ingrijpen van hogere hand, een kentering ten goede te bespeuren. Over het algemeen echter zijn de ouders niet geneigd hun kinderen gauw thuis te houden. Spijbelen behoort tot de uitzonderingen.

De leerprestaties der Goirlese jeugd hebben vanzelfsprekend enigszins geleden onder de ongeregelde en verkorte schooltijden, bij de meisjes in wat sterker mate dan bij de jongens. Bovendien speelde ook het feit, dat de ouders onder invloed van allerlei oorlogsomstandigheden minder aandacht schonken aan de vorderingen van hun kinderen, hierbij een rol, terwijl juist in verband met het opgedragen huiswerk extra toezicht gewenst was. Leermateriaal was tijdens de bezetting op alle scholen voldoende aanwezig ; de zogenaamde verbeterde uitgaven van leerboeken heeft men niet ingevoerd. Doordat men vooral het onderwijs in rekenen en taal ter harte nam, kwamen de andere vakken zoals aardrijkskunde en geschiedenis wel wat in het gedrang. Volgens de mening der schoolhoofden waren de leerlingen in September '45 door elkaar genomen geen vol jaar ten achter. Op het gebied van aardrijkskunde en geschiedenis komt men in de hogere klassen nog wat te kort. Om de achterstand in deze vakken in te halen heeft men in het eerste jaar na de bevrijding drie kwartier schoolverlenging ingevoerd, hetgeen echter bij de leerlingen niet in de smaak viel en daarom niet aan de verwachtingen heeft beantwoord. Op het ogenblik zijn leerprestaties, vorderingen en ijver der kinderen weer normaal te noemen. Volgens een reeds lang ter plaatse aanwezig schoolhoofd wordt gemiddeld 10 à 15 % van het aantal leerlingen per klas niet bevorderd ; ongeveer 40 % doorloopt de school zonder te blijven zitten.

In September 1944 bevonden zich onder de leerlingen van de St. Thomasschool 4 jongens van N.S.B.-ouders ; de twee jongsten ervan gedroegen zich het meest uitdagend. Op een der zustersscholen was één N.S.B.-kind, dat door de anderen nogal lastig gevallen werd en

daarom in bescherming moest worden genomen. In 1945 was ongeveer een half jaar lang een leegstaande villa als verblijfplaats voor een twintigtal jongens van geïnterneerde ouders ingericht. Zij bezochten de St. Thomasschool, maar dit leverde geen bijzondere moeilijkheden of tegenstellingen op, omdat zij zich van de andere leerlingen afzonderden.

Om het contact tussen school en gezin te versterken wordt door de leiding van de jongensscholen tweemaal per jaar een ouderavond gehouden, waarbij de ouders door de pastoor en het hoofd der school worden toegesproken. Ook in de mobilisatie-, bezettingstijd en bevrijdingstijd vonden deze ouderavonden, welke zeer druk bezocht worden, normaal doorgang. Bij de zustersscholen kent men deze regelmatig terugkerende ouderavonden niet en wordt er slechts nu en dan een gehouden. Over het algemeen is er veel contact en een grote mate van samenwerking tussen de ouders en de leerkrachten, terwijl de eersten een open oog hebben voor de opvoedende waarde van de school. In de bezettingstijd trad echter van de kant der ouders enige verslapping op in hun belangstelling voor de school, omdat zij meer dan voorheen door materiële zorgen in beslag werden genomen

Reeds vóór de oorlog werd door de scholen veel aandacht besteed aan de viering van het St. Nicolaas- en Kerstfeest. Op Tweede Kerstdag werd er een feestelijke bijeenkomst georganiseerd voor de kinderen van de leden der R.K. Werkliedenvereniging; hierbij werd een toneeluitvoering gegeven, die om de beurt verzorgd werd door een van de beide jongensscholen. Voorheen gaven ook de meisjes wel eens zulk een uitvoering. Maar toen dit bij de jongens niet erg in de smaak viel zag men er van af. Het spel der jongens daarentegen werd door de meisjes wel gewaardeerd. Ook aan schoolcorrespondentie werd en wordt wel gedaan, zowel op de jongens- als de meisjes scholen. De school en de plaats, waarmee wordt gecorrespondeerd, hangt af van de persoonlijke relaties van de leerkracht. Tot een wederzijds bezoek der kinderen laat men het echter niet komen.

Vóór September 1939 werd er gespaard via een kinderspaarbank. Hiervoor bestond nogal wat animo. Na 1940 hield het sparen op, maar op het ogenblik is men weer tot de oude gewoonte teruggekeerd. Het doel, waarvoor gespaard wordt, is een familiefeestje of een schoolreisje.

Na het verlaten der lagere school is er gelegenheid om ter plaatse een middenstandscursus te volgen. In 1939 namen hieraan negen personen deel; tijdens de bezetting liep dit aantal op tot ongeveer 25 en nadien is het op dit niveau blijven staan.

Zoals wij aan het begin van deze paragraaf al zagen, is de Goirlese jeugd voor het volgen van verder onderwijs vooral op Tilburg aangewezen. Om een beeld te geven van het aantal jeugdige personen, dat na de lagere school de voornaamste voor onze gemeente in aanmerking komende vormen van voortgezet onderwijs volgt, dienen onderstaande cijfers.

De volgende tabel geeft het gemiddeld aantal leerlingen uit Goirle weer van drie peildata, dat in de resp. jaren de bijzondere scholen voor uitgebreid lager onderwijs te Tilburg bezocht.

Jaren	Jongens	Meisjes	Totaal
1938	11	$6\frac{2}{3}$	$17\frac{2}{3}$
1939	12	$6\frac{2}{3}$	$18\frac{2}{3}$
1940	$13\frac{1}{3}$	6	$19\frac{1}{3}$
1941	$13\frac{2}{3}$	$7\frac{1}{3}$	21
1942	15	$9\frac{1}{3}$	$24\frac{1}{3}$
1943	17	$12\frac{2}{3}$	$29\frac{2}{3}$
1944	$12\frac{2}{3}$	$12\frac{1}{3}$	25
1945	$14\frac{2}{3}$	$16\frac{2}{3}$	$31\frac{1}{3}$
1946	20	23	43
1947	$27\frac{1}{3}$	$25\frac{1}{3}$	$52\frac{2}{3}$

De cijfers van deze tabel werden ons verschaft door de afdeling Onderwijs van de gemeente-secretarie te Tilburg. Er blijkt vooreerst

een verdrievoudiging uit van het totaal aantal leerlingen, dat de U.L.O.-school bezoekt. Uit de kolommen voor jongens en meisjes afzonderlijk valt af te leiden, dat deze toename zich bij beide groepen heeft voorgedaan, maar veel sterker bij de meisjes dan bij de jongens.

Een tweede belangrijke ontwikkelingsmogelijkheid voor de Goirlese jeugd bieden de scholen of cursussen voor lager nijverheids-onderwijs te Tilburg. Omtrent het bezoek hieraan kunnen ons de volgende cijfers inlichten, eveneens afkomstig van genoemde gemeente-secretarie.

Jaar	Dagschool		Avondschool	
	Jongens	Meisjes	Jongens	Meisjes
1938	17	20	36	26
1939	11	17	42	22
1940	14	12	43	8
1941	26	8	48	4
1942	15	18	43	3
1943	11	25	38	—
1944	12	15	12	—
1945	19	25	36	1
1946	25	27	76	3
1947	26	26	34	—

Met betrekking tot de dagschool valt wederom voor jongens en meisjes een toename te constateren, waarbij wij er speciaal de aandacht op vestigen, dat, afgezien van enkele onregelmatigheden in de oorlogsjaren, zij eigenlijk pas dateert van na de bevrijding. Opge-merkt hierbij zij nog, dat de gegevens voor 1947 als onvolledig werden gekwalificeerd. Wat betreft de avondschool, mag ten aanzien van de jongens hetzelfde gezegd worden, omdat de grote terugval in 1947 wel op rekening van onvolledigheid der gegevens zal moeten worden gesteld. Ten aanzien van de meisjes daarentegen kunnen we slechts van een zeer sterke daling spreken. Deze teruggang zet plotseling in 1940 in en hangt dus blijkbaar samen met moeilijkheden en gevaren in verband met verduistering en bezetting. Dat hij

zich na de oorlog niet heeft hersteld, is te verklaren uit de oprichting van het V.G.L.O. te Goirle en het toegenomen bezoek der meisjes aan de nijverheidsdagschool.

Van een dagschool voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs wordt slechts in zeer geringe mate gebruik gemaakt. Volgens gegevens ons door het C.B.S. verstrekt bedroeg dit aantal leerlingen voor Goirle in 1938 niet meer dan 8 en in 1947 slechts 5 personen.

Par. 4. Het politieke, culturele en ontspanningsleven

Het politieke beeld van Goirle wordt gekenmerkt door de sterk overheersende positie van de K.V.P. Bij de verkiezingen van 1937 werden hierop 91 % van de stemmen uitgebracht, bij die van 1948 88 %. De daling moet worden toegeschreven aan de oprichting van de partij Welter, die in laatstgenoemd jaar 3 % der kiezers in onze gemeente wist te trekken. De tweede politieke groepering van enige betekenis is de P.v.d.A., die in 1948 bijna 6 % van de stemmen behaalde tegen nog geen 2 % in 1937. Van de overige partijen zouden we voor de vóóroorlogse periode nog kunnen noemen de A.R. met 1 % der kiezers en voor de na-oorlogse periode de C.P.N. met bijna 1 %. Opgemerkt zij tenslotte, dat bij de verkiezingen van 1937 ruim 4 % der stemmen werd uitgebracht op partijen, welke geen zetel in de kamer verwierven. Bij de verkiezingen van 1948 bleef dit percentage beneden 1.

Bij de keuze van de gemeenteraadsleden speelde persoonlijke rivaliteit vroeger een belangrijker rol dan de laatste twee decennia. Zo kwam men bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1949 met slechts twee lijsten uit. In de tegenwoordige raad zijn alle groepen der bevolking opgenomen, namelijk arbeiders, middenstanders, boeren en werkgevers. De samenstelling is als volgt: acht afgevaardigden uit de middenstands- en arbeidersgroep – in feite zes arbeiders, één middenstander en één werknemende middenstander, – drie uit de boerenbevolking en twee uit de werkgevers. Terwijl vóór

de oorlog boeren en arbeiders de beide wethouders leverden, hebben de eersten nadien hun wethouder af moeten staan aan de werkgevers.

In de jaren vóór 1940 bestond er voor de Goirlese bevolking gelegenheid tot muziekbeoefening en het volgen van gymnastiek- en danslessen. De activiteit op muziekgebied openbaarde zich in het bestaan van een harmoniegezelschap en een liedertafel. Deze verenigingen werden tijdens de bezetting officieel ontbonden, omdat zij weigerden zich aan te sluiten bij de Cultuurkamer. Toen zij na de bevrijding weer in het leven werden geroepen, bereikten zij een hogere bloei dan voorheen. Bovendien is na de oorlog nog een gemengde zangvereniging opgericht, die een 150 leden telt, hoofdzakelijk uit arbeidersmilieu's, en goed floreert. De gymnastieklessen gingen uit van de sportvereniging S.O.S. Ook zij sloot zich niet aan bij de Cultuurkamer en kon zodoende eveneens eerst na de bevrijding haar activiteit hervatten. De belangstelling voor de gymnastieklessen is steeds groot geweest. Vóór de oorlog was er eens of tweemaal per week gelegenheid tot het volgen van danslessen, die gegeven werden door dansleraren uit Tilburg. Tijdens de bezetting werd hiermee doorgegaan en in de eerste tijd na de bevrijding was er veel animo voor. In de loop van 1947 nam zij sterk af; op het ogenblik worden zelfs geen danslessen meer gegeven.

Na de oorlog is de Brabantse Kring opgericht, een vereniging, die zich de culturele verheffing der bevolking ten doel stelt door haar leden lezingen, toneelstukken en concerten aan te bieden. Wanneer het amusementselement ontbreekt, is de interesse voor de door haar georganiseerde bijeenkomsten echter vrij gering. De bevolking moet blijkbaar nog opgevoed worden om cultuuruitingen te kunnen waarderen, welke haar van buiten worden aangeboden. Dit gebrek aan belangstelling voor lezingen en uitvoeringen van algemeen ontwikkelende of culturele aard treft men sterk aan onder de gelederen der K.A.B., hetgeen wel wordt toegeschreven aan het feit, dat men gedurende de oorlogsjaren in deze kringen verstoken was van leiders, die ondanks de materiële zorgen toch nog de ideële belangen der

bevolking voor ogen hielden en dienden. Wel weet men de uitvoeringen der vier plaatselijke toneelclubs zeer te waarderen; van verschillende zijden werd ons meegedeeld, dat haar optreden opvallend meer bezoekers trekt dan dat van buitendorpse.

In de jaren vóór 1940 brachten de Goirlese jongens en meisjes een groot deel van hun vrije tijd thuis of bij kennissen door met kaarten, handwerken of praten. 's Zaterdags- en 's Zondagsmiddags evenwel en ook wel 's avonds trokken verschillende jongens regelmatig naar Tilburg, slenterden er wat rond, trachtten er in contact te komen met Tilburgse meisjes of bezochten bioscoop- en dansgelegenheden. De gang naar de stad heeft ongetwijfeld ook zijn goede zijde gehad, omdat het drankmisbruik in de loop der jaren sterk afgenomen is door het feit, dat de plaatselijke café's, waar men vroeger uit verveling zijn vertier zocht, nu minder in trek kwamen. De meisjes bleven veel meer in het ouderlijk gezin of bij kennissen in het dorp. Wanneer ze zo nu en dan toch een ontspanningsgelegenheid in Tilburg bezochten, werd door de ouders over het algemeen streng toegezien, dat ze 's avonds tijdig naar huis kwamen.

Gedurende de oorlog werd het bezoek aan Tilburg minder als gevolg van moeilijker verbindingen en avondklok. Maar na de bevrijding is het contact met dit ontspanningscentrum frequenter geworden dan het vroeger was; dit geldt niet alleen voor de jongens, maar ook voor de meisjes. Daardoor kon evenwel niet worden voorkomen, dat het drankgebruik onder de jongeren tijdelijk toenam.

Voor de aankomende jongeren, d.w.z. de jongens en meisjes tot ± 15 jaar, waren er vóór 1940 weinig ontspanningsgelegenheden. 's Woensdags- en 's Zaterdagsmiddags werd aan sportbeoefening gedaan op het terrein van de fraters, die leiding gaven en toezicht hielden. Wel bestonden in die tijd reeds confessionele jeugdverenigingen voor beide sexen, maar noch naar omvang, noch naar activiteit hebben zij een werkelijke bloei gekend. Jongens en meisjes konden vanaf het zevende jaar lid worden van de gymnastiekvereniging S.O.S. Na de oorlog is de ontspanningsgelegenheid voor deze categorie der jongeren uitgebreid, doordat hun van gemeentewege een

speelterrein ter beschikking werd gesteld. Vanaf zijn veertiende jaar kan men toetreden tot de sportvereniging Flora, vanaf zijn zestiende tot de voetbalclub V.O.A.B.

Het initiatief tot de oprichting van de zo even genoemde sportvereniging Flora ging uit van de gelijknamige gloeilampenfabriek. Ofschoon het bestuur wordt gevormd uit het personeel van het bedrijf, worden ook buitenstaanders als lid der vereniging toegelaten. De mannen beoefenen voornamelijk de voetbalsport en de atletiek, de meisjes hand- en korfbalsport. Gedurende de oorlog en de eerste jaren erna was er voor deze vereniging, welke thans in R.K. sportverband is opgenomen, veel animo, maar de laatste tijd is de belangstelling ervoor wat verflauwd. Naast de sportvereniging Flora staat de voetbalclub V.O.A.B. Beide clubs tezamen telden vóór de oorlog een honderdtal leden, terwijl op het ogenblik het aantal tot ongeveer driehonderd is gestegen, voornamelijk afkomstig uit arbeiders- en kleine middenstandsmilieus. Minstens eenmaal per week wordt er getraind en bovendien een wedstrijd gespeeld. Feesten of bijeenkomsten worden slechts georganiseerd, wanneer er een bijzondere prestatie is geleverd of een lustrum wordt gevierd. Ook de zwemsport wordt druk beoefend. Men heeft daarvoor de beschikking over een openluchtbad, gelegen op het territoire van Hilvarenbeek, waarvan het water regelmatig wordt verversd door middel van een pompinstallatie. Onder de sportverenigingen noemen we tenslotte nog de ijsclub en de rijvereniging der jonge boeren.

Zeer in trek was in de jaren vóór 1940 de Goirlese kermis. Voor jong en oud uit nagenoeg alle bevolkingslagen was zij de ontspanningsgelegenheid bij uitstek. Om er aan deel te kunnen nemen werd lang van te voren gespaard. De getrouwde kinderen brachten een bezoek aan het ouderlijk huis en ook andere familieleden lieten zich vaak zien. Ondanks het drankverbod ging het er dikwijls nogal ruw aan toe, er kwamen zelfs vechtpartijen voor, meestal veroorzaakt door kermisgangers uit Tilburg. Vooral de diverse dansgelegenheden trokken veel bezoekers. Na de oorlog is de kermis, die tijdens de bezetting werd afgeschaft, weer op de oude voet herleefd. In de eerste jaren na de bevrijding werd er gedurende deze dagen zeer ruim met geld omgesprongen, doch nadien is een aanmerkelijke

verslapping te constateren in het bezoek aan de verschillende vermakelijkheidsgelegenheden.

Voor zover men zijn vrije tijd met lectuur wenst door te brengen, is men aangewezen op de plaatselijke school- en parochiebibliotheken of op de bibliotheken te Tilburg. Van de leesgelegenheden ter plaatse wordt een vrij druk gebruik gemaakt, zowel door de schoolgaande jeugd, die haar lectuur betreft van de schoolbibliotheek, als door het opgroeiend geslacht, dat gebruik maakt van de parochiebibliotheek en welks belangstelling vooral uitgaat naar cowboyverhalen. Op de Tilburgse leesgelegenheden wordt slechts in bescheiden mate een beroep gedaan.

In de mobilisatie- en bezettingstijd was er op ontspanningsgebied weinig te beleven. Het cafébezoek nam af, door de avondklok was men gedwongen meer thuis te blijven, de meeste verenigingen moesten, zoals wij reeds zagen, haar activiteit officieel staken. Dit had tot gevolg, dat er mannen en jongens waren, die met hun vrije tijd geen raad wisten, zonnen op avonturen en zodoende tot smokkelarij en zwarthandel kwamen.

Na de bevrijding heeft men het jeugdwerk energiek ter hand genomen. In korte tijd waren de diverse jeugdverenigingen opnieuw georganiseerd of opgericht, zoals de verkennerij, de kajotters, de gidsen en het Genovevagilde. De toneelverenigingen bloeiden weer op en de gemeente kreeg zelfs een eigen bioscoop.

Niet uitbundig, maar toch blij en vrolijk heeft de Goirlese bevolking op 27 October 1944 haar bevrijding gevierd. Groot was de vreugde bij de capitulatie op 5 Mei van het volgend jaar. Toch wordt de nationale feestdag practisch niet gevierd, hetgeen wel verband zal houden met het feit, dat de bevrijdingsdatum voor Goirle niet samenvalt met die voor het Westen van ons land. De dodenherdenking daarentegen spreekt wèl tot de bevolking en men geeft daar uiting aan door een druk bezochte gemeenschappelijk gehouden godsdienstoefening en een tocht naar de begraafplaats onder voortdurend klokkengelui.

CRIMINALITEIT EN MORALITEIT

Par. 1. De oorlogsgebeurtenissen

Dat aard en omvang van de criminaliteit en dat het peil van de moraliteit beïnvloed worden door milieu- en tijdsomstandigheden, zal ons wel niemand willen bestrijden. Op grond van deze overweging hebben wij, in hetgeen aan dit hoofdstuk voorafging, getracht een beeld te geven van de plaatselijke toestanden en verhoudingen op geografisch, economisch, demografisch, materieel, sociaal en cultureel gebied. Het zij verre van ons ook maar te suggereren, dat de kennis van wat men in de criminologie pleegt aan te duiden als de sociologische achtergrond ons in staat zou stellen de criminaliteit en moraliteit van een gemeenschap in een volkomen doorzichtig licht te plaatsen. Hierna zal er op gewezen worden, dat niet alleen op de factor milieu, maar ook op de factor aanleg een beroep zal moeten worden gedaan bij het zoeken naar een „verklaring” van desbetreffende verschijnselen en gedragingen. En zelfs dan nog zal men geen ogenblik het besef uit het oog mogen verliezen, dat evenals bij elk ander vorsen naar de gronden en motieven van menselijk handelen en denken ook op het gebied van het onmaatschappelijke en onzedelijke niet te vatten imponderabilia een groot gewicht in de schaal blijven leggen.

Aangezien wij ons bij de samenstelling van dit werk primair ten doel stelden het licht te werpen op de criminaliteit en de moraliteit rond en in de bezettingsjaren, ontbrak aan de sociologische achtergrond nog de sluitsteen: een samenvatting van de gebeurtenissen en de belevenissen, die zich afspeelden in en zich opdrogen aan de Goirlese gemeenschap als gevolg van de mobilisatie-, bezettings- en bevrijdingstijd. Vanuit methodologisch standpunt beschouwd behoort deze paragraaf dus minder in dit dan in een der voorafgaande hoofdstukken thuis. Wanneer wij haar toch hier plaatsen, gebeurt dat om een tweevoudige reden. Enerzijds draagt de behandeling van de oorlogsgeschiedenis een zuiver beschrijvend-historisch karakter en is als zodanig moeilijk onder te brengen bij een van de

onderwerpen, waarover wij hiervóór uitweidden. Anderzijds lieten wij ons bij de plaatsbepaling leiden door de gedachte, dat een verslag der oorlogsgebeurtenissen zeer wel als inleiding kan fungeren tot een beschouwing, waarin het hoofdgewicht valt op de criminaliteit en moraliteit gedurende het laatste decennium. Dit neemt niet weg, dat deze paragraaf slechts mag worden gezien als een onderdeel van de sociologische achtergrond van het criminaliteits- en moraliteitsbeeld. Logisch beschouwd is zij de voortzetting en het sluitstuk ervan.

Dat de afkondiging van de mobilisatie op 28 Augustus 1939 onder de Goirlese bevolking een heftiger spanning of groter deining heeft teweeg gebracht dan elders in den lande, is ons bij het onderzoek naar de oorlogsgebeurtenissen niet gebleken. Zulk een „neutrale” houding past overigens geheel bij een bevolking, wier maatschappelijke levenssfeer er op ingesteld is zich niet al te veel te laten beïnvloeden door gebeurtenissen, die een groot deel van de groep niet direct raken.

Omdat het een grensplaats betrof, werden door de leger-authoriteiten maatregelen genomen, die de gemeente inschakelden in een verdedigingssysteem, dat voorzag tegen een mogelijke aanval van uit het Zuiden oprukkende troepen. De militaire voorzorgen bestonden hoofdzakelijk uit het aanleggen van kleine aarden geschutsstellingen en anti-tankversperringen, het plaatsen van Spaanse ruiters en het bevestigen van trotylpatronen op daartoe uitgezochte bomen; bovendien werd het bruggetje over de Ley op de rijksweg Goirle-Tilburg van een springlading voorzien. Maar ook dit was nog niet in staat de bevolking te doordringen van de ernst van de toestand. Toen een personenauto tengevolge van slippen de anti-tankversperring doorbrak en daarna haar tocht normaal kon voortzetten, kwam daarenboven de betrekkelijke waardeloosheid der verdedigingswerken aan het licht.

Noch uit de getroffen beveiligingsmaatregelen, noch uit het aantal militairen, dat in de gemeente gelegerd werd, bleek, dat de leger-authoriteiten rekening hielden met gevechtshandelingen op grote

schaal. De bezetting bestond aanvankelijk uit een bataljon van een regiment wielrijders, dat later vervangen werd door een grensbataljon jagers en tenslotte door een afdeling pantserafweergeschut, een mobiele legergroep, welke snel gedirigeerd kon worden naar een of ander bedreigd punt. De manschappen werden ondergebracht in een der scholen en voorts in zalen en fabrieksgebouwen; de meerderen bij particulieren.

Ook het gemeentebestuur nam zijn voorzorgen. Bij de scholen werden schuilloopgraven gemaakt, terwijl circulaires – huis aan huis bezorgd – inlichtingen gaven over de aanleg van een schuilkelder. Met het oog op een mogelijk uitvallen van de watervoorziening door de Tilburgse Waterleidingmaatschappij werden ten behoeve van de brandweer, wier materiaal bovendien met twee motorbrandsputten werd uitgebreid, enkele nortonputten geslagen. Meermalen werden luchtbeschermings- en verduisteringsoefeningen gehouden met medewerking van een honderdtal personen van de E.H.B.O. en het personeel van de gasfabriek als technische dienst. Ook werd een opruimings- en herstellingsdienst in het leven geroepen. Aan de bevolking werden gasmaskers te koop aangeboden en voor rekening van de gemeente door de E.H.B.O. verbandmiddelen aangeschaft.

De maatregelen genomen van de zijde der instellingen als kloosters en scholen, bleven practisch beperkt tot het nazien der kelder-ruimten en het plaatsen van enige bakken zand. Enkele fabrieken gaven blijk van meer activiteit, doordat zij schuilkelders aanlegden, haar brandweer reorganiseerden en gasmaskers aanschaffen voor haar personeel.

Particulieren namen zeer weinig voorzorgsmaatregelen; zij verwachtten blijkbaar geen belangrijke militaire acties. Schuilkelders werden zo goed als niet aangelegd, omdat men zijn gewone kelder voor een geschikte schuilplaats hield. Enkelenvoorzagen zich van een gasmasker. Het advies om zolders te ontruimen werd maar sporadisch opgevolgd; wel plaatsten sommigen er een kist met zand met het oog op brandgevaar bij eventuele bominslag. Het gebrek aan inzicht in de ernst van de toestand bleek ook nog uit de voorraad-vorming, die niet alleen gering van omvang was, maar daarenboven vrijwel beperkt bleef tot voedings- en genotmiddelen.

Pas bij de consignatie der militairen in de eerste dagen van Mei 1940 ontstond een nerveuze spanning onder de bevolking. Maar zelfs toen op 10 Mei Duitse vliegtuigen boven het dorp verschenen om het nabijgelegen vliegveld Gilze-Rijen te bestoken, kon zij zich nog moeilijk realiseren, dat de oorlog werkelijkheid was geworden. Heftig en vooral verontwaardigd werd op de Duitse inval gereageerd. Een paniekstemming deed zich evenwel niet voor; zo werden de winkelruiten beplakt om bij een eventueel bombardement versplintering te voorkomen en liep men, zonder aan de gevaren te denken, de straat op om de luchtgevechten te kunnen gadeslaan. De schuilloopgraven bij de scholen werden ook voor de bevolking open gesteld. Met het oog op evacuatie bij belangrijke militaire acties werden vluchtkoffertjes gereed gemaakt.

Bij hun intocht in Goirle maakten de Duitsers niet gebruik van de grote wegen, maar van binnenpaden, die van tekens waren voorzien¹⁾. De oorlogshandelingen ter plaatse, die overigens geen grote indruk maakten, zijn beperkt gebleven tot enkele luchtgevechten en een klein bombardement, waarvan een persoon uit Tilburg het slachtoffer werd. Twee der dienstplichtige militairen uit onze gemeente zijn elders gesneuveld. De materiële schade, toegebracht aan een paar woningen, bedroeg ongeveer f 600; de militaire requisities betroffen 6 paarden, 6 fietsen en 18 auto's ter gezamenlijke waarde van rond f 25.000.

Van October 1940 tot Mei 1941 waren in de gemeente Duitse eenheden gelegerd en wel achtereenvolgens de Einheit von Borck en de Einheit Gerullis (artillerie) en een afdeling Ordnungspolizei. Deze militairen bestonden grotendeels uit Pruisen en verschillenden van hen maakten reeds sinds 1933 deel uit van de S.S. Totenkopf-division. De manschappen werden ingekwartierd in scholen of bij particulieren; bij laatstgenoemden eveneens de officieren, terwijl daarnaast voor hen nog een apart pand werd gevorderd. Na hun vertrek in Mei '41 verscheen eerst eind Mei '44 opnieuw een Duitse bezetting, vermoedelijk als gevolg van de op handen zijnde geallieerde invasie. Het betrof nu een afdeling gemotoriseerde infanterie met gepantserde vechtwagens en enkele eenheden Zoll en Flak.

¹⁾ Aldus werd ons door het hoofd van de P.O.D. en anderen meegedeeld.

Tot nog toe hadden de Goirlenaren niet veel last ondervonden van oorlogshandelingen. Door Duitse vliegtuigen, die een vergeefse tocht naar Engeland gemaakt hadden en het te riskant vonden met hun lading te landen, waren een paar bommen afgeworpen op de Rechte Heide. Bovendien waren twee geallieerde bommenwerpers in de gemeente neergestort, waarvan er een terecht kwam op de boerderij van de N.S.B.-boerenleider; voorts een Amerikaans jachtvliegtuig, dat zijn graf vond in het drijfzand van de Ley.

De bevolking heeft betrekkelijk weinig hinder gehad van Duitse terreurmaatregelen. Eigenlijke razzia's zijn er niet gehouden. Wel moest men steeds op zijn hoede zijn voor het Kontrollkommando. Verder heeft de beruchte N.S.B.-politie, de zogenaamde ploeg van Ommen, de gemeente een paar maal onveilig gemaakt. Het aantal slachtoffers van de Naziterreur is dan ook vrij gering. In totaal werden acht personen in gevangenschap weggevoerd; twee van hen kwamen om in het concentratiekamp Neuengamme, een in dat van Natzweiler, een geldt als vermist en de vier anderen keerden na de bevrijding terug. Na de oorlog is aan het licht gekomen, dat op 15 Augustus 1942 de eerste vijf Nederlandse gijzelaars op het landgoed „De Rovers” zijn gefusilleerd.

Tijdens de bezetting werd de voedselpositie weliswaar geleidelijk nijpender, maar een critieke toestand in dit opzicht, zoals in het Westen van het land, heeft men niet gekend. In de jaren '42, '43 en '44 werd op verschillende fabrieken een bonloze maaltijd verstrekt, die men betrok van de centrale gaarkeuken te Tilburg. Daarnaast was er, doch alleen gedurende de wintermaanden, tot Pasen '43 een plaatselijke gaarkeuken, uitgaande van de St. Vincentiusvereniging en bestemd voor de schoolgaande jeugd. Deze gaarkeuken werd in 1935 in het leven geroepen ten behoeve van de kinderen uit gezinnen, welke door werkloosheid waren getroffen. Tijdens de bezetting maakten er een tweehonderd gebruik van, waarvoor een klein gedeelte van de vlees- en vetbonnen moest worden ingeleverd. De gemeente zorgde voor de nodige grondstoffen, waartoe zij o.a. enkele hectaren aardappelen en erwten liet verbouwen.

Vóór zijn bevrijding lag Goirle drie weken lang onder voortdurend geallieerd granaatvuur. De bewoners aan de rand van het

dorp, die het meest aan beschieting bloot stonden, werden ge-evacueerd; zij vonden grotendeels een onderdak bij de gezinnen in de kom en zochten voor een ander deel een onderkomen in Tilburg. De bevolking bracht deze gevaarlijke en moeilijke tijd meest in de kelder door. Buiten de kom is in die dagen zwaar gevochten met gebruikmaking van tanks en typhoonbommenwerpers.

Op 27 October 1944 trokken de geallieerde strijdkrachten langs de verwachte route uit het Zuiden het dorp binnen. Het dagboek van een ooggetuige deelt over hun intocht o.a. het volgende mee. „Tanks rijden in de verte en men zegt, dat de Engelsen door het Wild Eind om Goirle heentrekken, want de Poppelse weg is nog versperd. Iedereen is vol goede moed: dit geluid kan slechts dat van Engelse tanks zijn! Machinegeweren knetteren van zeer dichtbij en heel de morgen duurt het vuren en het motorgeronk voort. We luisteren er met voldoening naar... Drie uur. De eerste Engelsen zijn in het dorp gezien. Een koortsachtige blijdschap grijpt ons allen aan. Het straatbeeld is in een oogwenk veranderd. De wegen staan vol blijde, pratende mensen in een stemming als op een surprise-avond. Er verschijnt weer een boerenkar op de weg met een stevig paard ervoor en een man rijdt vrolijk zwaaiend voorbij op een fiets met goede banden. Het zal nog wel een poos duren, voordat de Engelsen komen. Er zijn er vijf verongelukt in een mijnenveld bij de Poppelse weg. Eerst moeten de mijnen worden opgeruimd. De Nederlandse marechaussee is druk bezig met de straten vrij te maken. We bereiden ons voor op enkele uren van wachten, als plotseling op straat een luid gejuich opgaat en Engelse motorrijders voorbij snellen. De trottoirs staan volgepropt met mensen, het Oranje en de Nederlandse driekleur verschijnt overal. Een kwartier later genieten we van een schouwspel, waar we 4 September al zo vast op gerekend hadden: de eerste Engelse gevechtswagens buigen om de hoek van de Bergstraat en rijden het dorp in. Velen moeten hun tranen bedwingen. Doodsbleek, zijn ontroering door gejuich overschreeuwend, zwaait het volk zijn bevrijders toe. We komen niet uitgekeken, we roepen de soldaten toe of spreken ze aan, wanneer de wagens even halt

houden. Gaven worden uitgedeeld, er wordt gezongen, we beleven een intocht, zoals we die al zo vaak in een radio-reportage hoorden..."

De materiële schade als gevolg der oorlogshandelingen was bijzonder hoog en werd op basis van het prijspeil 1940 voor onroerend goed op ruim 250.000 en voor roerend goed op 116.000 gulden getaxeerd. Hierbij kan nog worden opgemerkt, dat kort na Dolle Dinsdag door het zogenaamde Raumkommando diverse fabrieken van een grote partij eindproducten en grondstoffen werden beroofd.

Zoals wij zo even hoorden, werden de bevrijders ondanks het leed, dat hun artillerie over Goirle had gebracht, uitbundig toegejuicht. Het bevrijdingsfeest werd evenwel pas gevierd na de capitulatie van het Duitse leger in geheel Nederland. Van eind October '44 tot Juni '45 kreeg de gemeente voor de derde maal militaire bezetting. Zij werd gelegerd in gevorderde gebouwen en bij particulieren.

De opruiming van het puin werd stevig aangepakt en in betrekkelijk korte tijd was men daarmee gereed. Het herstel der ongeveer 600 beschadigde woningen vorderde echter zeer langzaam, voornamelijk wegens gebrek aan materiaal.

Het aantal oorlogsslachtoffers, dat tot dan toe zeer gering was, vertoonde in de bevrijdingsweken een belangrijke stijging. Onderstaande gegevens, chronologisch gerangschikt, lichten ons daaromtrent in.

Datum	Leeftijd in jaren	Geslacht	Burgerlijke staat	Beroep	Oorzaak
11- 5-'40	17	m	ongetrouwd	landarbeider	bomscherf
16- 7-'43	20	m	ongetrouwd	fabrieksarbeider	bedrijfsongeval
27- 9-'43	42	m	getrouwd	fabrieksarbeider	concentratiekamp
22- 2-'44	27	m	getrouwd	smid	bomscherf
22- 2-'44	46	m	ongetrouwd	geestelijke	bomscherf
5-10-'44	31	vr	ongetrouwd	naaister	granaatscherf
5-10-'44	36	m	getrouwd	landarbeider	granaatscherf
5-10-'44	34	vr	getrouwd	—	granaatscherf
5-10-'44	5	vr	ongetrouwd	—	granaatscherf
5-10-'44	3	m	ongetrouwd	—	granaatscherf
5-10-'44	0	vr	ongetrouwd	—	granaatscherf
5-10-'44	37	m	getrouwd	fabrieksarbeider	granaatscherf

Datum	Leeftijd in jaren	Geslacht	Burgerlijke staat	Beroep	Oorzaak
5-10-'44	24	m	ongetrouwd	fabrieksarbeider	granaatscherf
5-10-'44	44	m	getrouwd	fabrieksarbeider	granaatscherf
5-10-'44	36	vr	getrouwd	—	granaatscherf
5-10-'44	0	m	ongetrouwd	—	granaatscherf
10-10-'44	53	m	weduwn.	schrijnwerker	granaatscherf
11-10-'44	73	m	weduwn.	—	granaatscherf
13-10-'44	37	vr	weduwe	—	granaatscherf
20-10-'44	40	m	getrouwd	distributieambt.	granaatscherf
20-10-'44	42	vr	getrouwd	—	granaatscherf
20-10-'44	6	vr	ongetrouwd	—	granaatscherf
22-10-'44	33	m	ongetrouwd	kolenhandelaar	granaatscherf
25-10-'44	50	m	getrouwd	fabrieksarbeider	granaatscherf
25-10-'44	27	vr	getrouwd	—	granaatscherf
25-10-'44	15	vr	ongetrouwd	—	granaatscherf
2-11-'44	10	vr	ongetrouwd	—	granaatscherf
4-11-'44	52	vr	getrouwd	—	granaatscherf
30-11-'44	27	m	ongetrouwd	geestelijke	landmijn
6-12-'44	25	m	ongetrouwd	kantoorbediende	granaatscherf
7-12-'44	33	m	getrouwd	fabrieksarbeider	concentratiekamp
17-12-'44	21	m	ongetrouwd	fabrieksarbeider	concentratiekamp
2- 2-'45	13	m	ongetrouwd	—	landmijn
2- 2-'45	4	m	ongetrouwd	—	landmijn
2- 2-'45	7	m	ongetrouwd	—	landmijn
2- 2-'45	7	m	ongetrouwd	—	landmijn
2- 2-'45	19	vr	ongetrouwd	dienstbode	V-1
2- 2-'45	21	vr	ongetrouwd	dienstbode	V-1
22- 3-'45	37	m	getrouwd	molenaar	landmijn
24- 6-'45	7	m	ongetrouwd	—	granaatscherf

Duidelijkheidshalve vatten wij de eerste vier kolommen van dit overzicht als volgt samen.

Jaar	Mannen		Vrouwen		Kinderen (beneden 18 jaar)	Totaal
	getrouwd	ongetrouwd	getrouwd	ongetrouwd		
1940	—	—	—	—	1	1
1941	—	—	—	—	—	—
1942	—	—	—	—	—	—
1943	1	1	—	—	—	2
1944	9	6	6	1	7	29
1945	1	1	—	2	4	8
Totaal	11	8	6	3	12	40

Deze opsomming dient nog aangevuld te worden met twee vermisten, waarvan de een naar Duitsland werd weggevoerd en de ander, wiens stoffelijk overschot later in de bossen langs de grens werd teruggevonden, tijdens de beschietingsperiode met een opdracht naar de geallieerden was gegaan.

Als gevolg van voortdurend doodsgevaar konden de slachtoffers niet op normale wijze worden ter aarde besteld. Zo hadden geen kerkelijke plechtigheden plaats en moesten de doden wegens gebrek aan kisten meestal in lakens worden begraven.

De gevallen onder de oorlogsslachtoffers, waarin het de vader of moeder van het gezin betrof, worden in onderstaand overzicht weergegeven. Door het Districtsbureau Verzorging Oorlogsslachtoffers (D.B.V.O.) wordt aan vier weduwen steun verleend.

Overblijven- de echt- genoot	Aantal over- blijvende kinderen	Leeftijd der kinderen in jaren
vr	—	—
vr	1	2
vr	1	2
vr	1	25
vr	3	8, 6, 1
vr	3	7, 5, 2
m	3	3, 2, 0
m	3	28, 23, 16
m	4	10, 7, 4, 0
vr	5	22, 19, 16, 12, 5
vr	5	33, 30, 28, 25, 21
m	8	18, 15, 12, 10, 6, 5, 2, 0

Tenslotte laten wij enkele gegevens volgen omtrent het negental invaliden in onze gemeente als gevolg van oorlogshandelingen. Slechts twee van hen hebben invaliditeit opgelopen in de bezettingsperiode. De meesten zijn het slachtoffer van Duitse landmijnen. Vier mannen zijn niet meer in staat in hun onderhoud te voorzien en worden ondersteund door het D.B.V.O.

Geboortejaar	Geslacht	Burgerlijke staat	Gezinsgrootte	Aard der invaliditeit	Beroep
1879	m	nngehuwd	—	beenkwetsuur	landbouwer
1881	m	gehuwd	vr. + 7 kind.	beenkwetsuur	landarbeider
1908	m	gehuwd	vr. + 4 kind.	beenkwetsuur	ambtenaar
1917	m	gehuwd	vr. + 3 kind.	ruggemergkw.	fabrieksarbeider
1918	vr	gehuwd	man + 6 kind.	armkwetsuur	—
1923	m	ongehuwd	—	beenkwetsuur	landbouwer
1925	m	ongehuwd	—	beenkwetsuur	landarbeider
1925	m	ongehuwd	—	t.b.c.	fabrieksarbeider
1928	m	ongehuwd	—	beenkwetsuur	landbouwer

Par. 2. Criminaliteit en wangedrag

Wanneer men aan het begrip criminaliteit slechts een juridische inhoud toekent en dus in de misdaad niet meer ziet dan een handeling, waarop de gemeenschap straf heeft gesteld, kan de vraag naar het studie-object der criminologie als overbodig gelden ¹⁾. Een dergelijke omschrijving van de misdaad brengt ons echter niet veel verder, omdat zij louter formeel is en niet tot de kern van het begrip doordringt ²⁾. De meeste schrijvers voelen zich door deze zogenaamde juridische opvatting dan ook niet bevredigd. Men kan bovendien moeilijk verwachten, dat de criminologie het voorwerp van haar onderzoek laat bepalen en begrenzen door de wetgever; zij behoort volgens van Bemmelen zelf uit te maken, hoever zij haar onderzoek zal uitstrekken ³⁾.

Zeker meer in overeenstemming met het algemeen gevoelen is de sociologische opvatting van de misdaad. Zij beschouwt haar als een schadelijke handeling, die tegelijkertijd een of meer der zedelijke gevoelens van een menselijke groep kwetst. Maar aangezien niet alles, wat schadelijk en tegelijk onzedelijk is, als misdrijf geldt en wij bij misdrijf toch ook steeds denken aan de reactie in de vorm van straf of

¹⁾ Deze juridische opvatting van de misdaad wordt o.a. voorgestaan door Haesaert, wanneer hij zegt: „L'infraction prise dans son sens le plus général est un acte considéré comme répréhensible par l'autorité et qu'elle interdit pour ce motif”. J. Haesaert: *Essai de Sociologie*, 1946, bl. 389.

²⁾ W. A. Bongers: *Inleiding tot de Criminologie*, 1932, bl. 2.

³⁾ J. M. van Bemmelen: *Criminologie*, 2e druk, 1948, bl. 11.

maatregel van verweer, welke de groep tegenover het schadelijke en onzedelijke stelt, schijnt een combinatie van de sociologische en juridische opvatting het misdaadbegrip het best weer te geven ¹⁾).

Van Bemmelen staat met deze zienswijze niet alleen. Nadat Bongger de juridische opvatting als weinig verhelderend heeft bestempeld, noemt hij het inzicht, dat de misdaad een onderdeel der immorele handeling vormt, meer tot het wezen der zaak doordringend. De immorele handeling nu heeft volgens de laatste twee zijden: subjectief, d.i. van het individu uit, is zij in strijd met het morele gevoel: objectief, d.i. van de maatschappij uit, is zij schadelijk voor de gemeenschap en als zodanig een anti-sociale handeling, waartegen de gemeenschap bewust reageert ²⁾). Ofschoon wij het met Bonggers opvatting omtrent de subjectieve en objectieve kant van het immorele niet geheel eens kunnen zijn, zoals later zal blijken, willen wij op het door hem gemaakte onderscheid toch de aandacht vestigen, omdat de erin tot uiting komende gedachte verhelderend werkt bij de bepaling van het criminaliteitsbegrip.

Ook Kempe ziet in de misdaad vóór alles een onmaatschappelijke handeling, een daad, die door de gemeenschap als schadelijk, onbehoorlijk en onduldbaar wordt beschouwd. Om redenen van praktisch-wetenschappelijke aard wil hij echter het terrein der criminologie niet verder uitstrekken dan tot de strafbare feiten, ook al is hij zich bewust, dat het begrip onmaatschappelijke handeling meer omvattend is. Door het terrein van het misdadige tot het strafbare te beperken, aldus Kempe, beschikt men over een objectieve maatstaf, kan men de criminele statistiek als hulpmiddel hanteren en de door onderzoekers verkregen resultaten behoorlijk vergelijken. Naar aanleiding van het door de wet gemaakte onderscheid tussen misdrijven en overtredingen wordt nog opgemerkt, dat ook de overtredingen strafbare feiten zijn, maar in het algemeen van geringe betekenis. Daarom wil hij als criminaliteit beschouwd zien alle strafbare feiten, die door de wet gekenmerkt worden als te zijn van meer ernstige aard ³⁾).

¹⁾ Van Bemmelen, l.c., bl. 15.

²⁾ Bongger, l.c., bl. 2 e.v.

³⁾ G. Th. Kempe: Misdaad en Wangedrag, 1947, bl. 17 e.v.

In tegenstelling met de zo juist uiteengezette opvatting over criminaliteit staat die van Mannheim in het artikel: „De sociologische aspecten van het strafrecht”. Na er op gewezen te hebben, dat het algemeen erkende object der criminologie is het bestuderen van misdadig gedrag, d.i. hoe en waarom misdaden gepleegd worden; de soorten van misdaden, die gepleegd worden; het soort van mensen, dat misdadig wordt en in hoeverre zij ingedeeld kunnen worden in bepaalde typen, merkt genoemde auteur op, dat er verder dan ten aanzien van de hier gememoreerde punten geen overeenstemming is, in het bijzonder niet over de vraag, of de criminologie zich uitsluitend bezig houdt met crimineel gedrag, voor zover dat bij de wet als zodanig is gekwalificeerd, of met anti-sociaal gedrag in een ruimere betekenis. Mannheim is met anderen van mening, dat het onderwerp der criminologie evenmin beperkt kan worden tot de studie van misdadig gedrag in de zin van de strafwet als men de psychiatrie zou kunnen beperken tot de bestudering van typen van geesteszieken, omschreven in wettelijke bewoordingen. Het gebied der criminologie moet eerder worden uitgebreid tot de bestudering van gedragsnormen, die van kracht zijn in de diverse sociale groepen, waartoe het individu behoort en waarvan de staat met zijn wetten er slechts één uitmaakt. Dronkenschap, prostitutie, spelen, immorele zakenpraktijken en dergelijke behoren tot het eigenlijke object der criminologie, afgezien van de vraag, of deze vormen van anti-sociaal gedrag nu toevallig – d.i. in de zin van de wet – misdrijven zijn of niet. Weliswaar worden, door de wettelijke normen te vervangen door gedragsnormen, de grenzen van het gebied van onderzoek vager, maar deze vervanging heeft tenminste het voordeel, dat aan belangrijke vormen van anti-sociaal gedrag de vereiste aandacht besteed kan worden ¹⁾.

In verband met het door Mannheim ingenomen standpunt willen wij nog even wijzen op Kempe's onderscheiding tussen misdaad en wangedrag. Naast de onmaatschappelijke handelingen – die Kempe ten dele binnen, ten dele buiten het misdaadbegrip wil laten vallen – staat volgens hem een complex van gedragingen, die door de gemeenschap in de regel wel als schadelijk en onbehoorlijk worden

¹⁾ H. Mannheim in *Mens en Maatschappij*, 25e jrg. (1950), nr. 1, bl. 2 e.v.

beschouwd, maar waarbij de overtuiging, dat zij onduldbaar zijn, minder sterk wordt gevoeld en soms zelfs geheel afwezig is: het wangedrag. De bestudering van dit wangedrag nu acht hij ook voor de criminoloog, die besloten heeft zijn onderzoekingen tot criminele handelingen in de zin van strafbare feiten te beperken, van betekenis. Kempe fundeert zijn mening echter op andere overwegingen dan Mannheim en wel met name op het feit, dat het gehele complex van handelingen, die wel en die niet als behoorlijk worden gevoeld door een bepaalde bevolking in een bepaalde tijd, in haar een geestelijke sfeer schept, die wij plegen aan te duiden als volksmoraal. Op haar beurt is deze volksmoraal weer bepalend bij de vraag, welke handelingen als behoorlijk moeten worden beschouwd. Kennis van deze volksmoraal is voor de criminoloog een eerste plicht, omdat anders het gevaar niet denkbeeldig is, dat men aan de crimineel-statistische gegevens een onjuiste uitleg geeft.

Wij kunnen Kempe in dit laatste niet anders dan gelijk geven, maar wij vragen ons af, of men zodoende het wangedrag, dat men op practisch-wetenschappelijke overwegingen buiten de criminaliteit wil houden, op aetiologische gronden er achteraf toch weer niet bij haalt. En als een ernstiger bezwaar zouden wij tegen zijn gedachtegang nog willen aanvoeren, dat de grenzen tussen het studie-object van criminaliteit en moraliteit er door dreigen te vervagen. Bedoelde auteur acht echter het aanleggen van formele beperkingen voor de criminoloog noodzakelijk, omdat bestudering van alle vormen van onmaatschappelijke handelingen en wangedrag onvermijdelijk zou leiden tot verlies van contact met de werkelijkheid ¹⁾.

Wij willen gaarne erkennen, dat in laatstbedoeld geval de grenzen van het object van onderzoek minder scherp zijn dan wanneer men zich beperkt tot de bestudering der strafbare feiten. Dat daarbij het contact met de werkelijkheid wordt verloren, menen wij echter te mogen ontkennen, mits het terrein van onderzoek beperkt is tot een bepaalde bevolkingsgroep binnen een bepaald tijdsbestek en mits men zich een duidelijk beeld heeft gevormd van het binnen die groep en dat tijdsbestek heersende normensysteem. Daarom delen wij het boven uiteengezette standpunt van Mannheim en zal in deze para-

¹⁾ Kempe, l.c., bl. 21 e.v.

graaf niet alleen gesproken worden over het misdadig gedrag in de zin van de strafwet, maar ook over de onmaatschappelijke handelingen, die, uit formeel oogpunt gezien, moeten worden ondergebracht bij het begrip wangedrag.

Bij de bestudering van het wangedrag en de misdadigheid van een bevolkingsgroep is de beschikking over uitvoerig statistisch grondmateriaal in het algemeen zeer gewenst. Men moet er zich echter voor hoeden een al te grote betekenis aan de criminele statistiek toe te kennen. Zij kan niet meer zijn dan een hulpmiddel, omdat heel wat misdrijven en overtredingen niet ter kennis van de autoriteiten komen. Met name wisselen aangifte en opsporing van delicten met de dienstijver en getalsterkte van het politionele apparaat. In tweeërlei opzicht vooral kan de criminele statistiek goede diensten bewijzen: zij maakt het mogelijk de ontwikkeling der criminaliteit binnen een bepaald gebied en binnen een bepaalde tijd in exacte cijfers vast te leggen, alsmede de omvang en het verloop ervan te toetsen aan die in andere gebieden. Daarbij wordt dan stilzwijgend verondersteld, dat aangifte en opsporing van delicten en de omvang van het wangedrag gedurende de beschouwde periode min of meer constant zijn gebleven.

Juist dit laatste was in de bezettingstijd geenszins het geval. Waar wij ons nu in hoofdzaak beperken tot de jaren van en rond de Tweede Wereldoorlog, mag derhalve de eis van hantering van statistisch materiaal minder klemmend genoemd worden. Bovendien wordt met het verloop van de oorlog de criminele statistiek onvollediger en over de jaren 1944-1945 beschikt het C.B.S. - in dezen de meest aangewezen bron - in het geheel niet over gegevens. Deze overwegingen rechtvaardigen de door ons gevolgde weliswaar minder exacte, maar misschien dichter de werkelijkheid benaderende methode om bij het onderzoek naar wangedrag en misdadigheid in de onderhavige periode niet zozeer af te gaan op het vastgelegd cijfermateriaal: de processen-verbaal der plaatselijke politie, de dossiers op de arrondissementsrechtbank, de telkaarten van het C.B.S. voor de jaren vóór 1943 en de duplicaat-strafbladen voor de jaren daarna,

als wel op de meningen van tot oordelen bevoegde personen ter plaatse. In verband hiermee hebben wij een indeling opgesteld, waarbij afzonderlijk aandacht besteed wordt aan jeugdige personen en volwassenen, de laatsten onderscheiden in mannen en vrouwen.

Reeds vóór de oorlog kwamen zowel bij jongens als bij meisjes baldadigheid, leugenachtigheid en snoeplust betrekkelijk veel voor. Dat dergelijke vormen van wangedrag bij gebrek aan doortastende leiding gemakkelijk tot criminaliteit kunnen voeren, behoeft weinig betoog. In feite werd de taak van school en politie om de jeugd in het gareel te houden bemoeilijkt door de omstandigheid, dat de ouders het wangedrag vergoelijkten, zodat door de kinderen zelf hun fouten en tekortkomingen eigenlijk niet als zodanig werden gezien.

Tijdens de bezetting bleven de gevolgen dan ook niet uit. Er kwam veel geld onder de mannelijke opgroeiende jeugd, die veelal een belangrijk aandeel had in de zwarte handel. Een rechtstreeks gevolg daarvan was het optreden van rookverslaving. Door de achteruitgang van de eerbied voor het gezag, de verslapping van het politieel toezicht en de vervaging bij de ouders van de grenzen tussen het geoorloofde en het ongeoorloofde, nam diefstal van veldvruchten en hout hand over hand toe.

Na de bevrijding kwam dit proces vooreerst niet tot stilstand en kon men een toenemend wangedrag onder het opgroeiend geslacht constateren, zich nu vooral openbarend in een zeer grote mate van rookverslaving en in een verdere uitbreiding van de zwarte handelpraktijken. Momenteel echter mag, dank zij de samenwerking van school en politie, van een kentering ten goede gesproken worden. Zo neemt althans de baldadigheid, als wij goed zijn ingelicht, zien-derogen af en zou ook de zin voor rechtvaardigheid, al is in dit opzicht nog niet het vóóroorlogse peil bereikt, weer sterker gaan spreken.

De eerste indruk, die wij bij onze informaties naar het wangedrag en de misdadigheid van de vrouw in de jaren vóór 1939 opdeden,

was, dat zij nogal gunstig afstaken tegenover het onmaatschappelijk gedrag van de groep der jeugdigen. Bij nader toezien kon deze indruk echter moeilijk gehandhaafd blijven. Als vormen van wangedrag deden zich vooral leugenachtigheid en buitensporige snoeplust voor, in veel geringere mate arbeidsschuweid, sexuele losbandigheid en gezinsverwaarlozing.

In de bezettingstijd nam het sexueel wangedrag in omvang toe, vooral als gevolg van de omgang met Duitsers. Zelfs is men in die periode tot vruchtafdrijving gekomen, maar in welke mate kon niet worden achterhaald. Eveneens moeten wij in het midden laten, of het hier gevallen betrof van buitenechtelijke zwangerschap, ofschoon het vermoeden ervan voor de hand ligt, gezien de mentaliteit der Goirlese bevolking inzake het huwelijksverkeer. Volgens mededelingen van plaatselijke autoriteiten hebben zich tijdens de bezetting bovendien nog drie à vier gevallen van prostitutie voorgedaan. Voorts zijn twee gevallen bekend, waarin de vrouw tot echtbreuk overging na de gedwongen tewerkstelling van de man in Duitsland. Een nieuwe uiting van wangedrag deed zich bij de vrouwen in die jaren voor in de vorm van diefstal van hout, kolen en veldvruchten.

Na de bevrijding begon de sexuele losbandigheid verontrustende vormen aan te nemen als gevolg van een te intieme omgang met de geallieerde militairen. Al is in dit opzicht op het ogenblik een verbetering ingetreden, de vóóroorlogse toestand is nog niet teruggekeerd, hetgeen wel gezegd kan worden met betrekking tot de vermogensdelicten.

Overzien wij het wangedrag en de criminaliteit der Goirlese vrouwen gedurende de door ons beschouwde periode, dan schijnt de na-oorlogse toestand een ongunstiger aspect te bieden dan de vóóroorlogse. Opzettelijk drukken wij ons voorzichtig uit, omdat „men” zo gauw klaar staat met te beweren, dat het zedelijk en maatschappelijk gedrag tengevolge van oorlogshandelingen, en wat daarmee samenhangt als bezetting en voedselschaarste, een algemeen verval heeft ondergaan. Aangezien wij voornamelijk aangewezen waren op de meningen van min of meer tot oordelen bevoegde per-

sonen ter plaatse, is een critische geest in dezen alleszins gewenst. Eerst na ons ernstig afgevraagd te hebben, of wij ons niet al te zeer lieten gebruiken als spreekbuis van wat „men” ervan zegt, stelden wij een ongunstige ontwikkeling in het wangedrag der Goirlese vrouwen vast en wel op grond van zeer bepaalde overwegingen. Zo is in het gebrek aan waarheidsliefde geen verandering ten goede te bespeuren; met de naleving der vormen op sexueel gebied is men het minder nauw gaan nemen, zoals wij nog zullen zien bij de bespreking van de moraliteit; veel meer dan vroeger trekt de snoeplust thans de aandacht.

Wangedrag ?

Moesten wij ons bij de bespreking van het onmaatschappelijk gedrag van jeugdigen en vrouwen voornamelijk beperken tot de verschijnselen van wangedrag, bij een beschouwing van dat der mannen willen wij het zwaartepunt verleggen naar de criminele gedragingen in de meer strikte zin van het woord en wel door gebruik te maken van de processen-verbaal, die ons door de rijkspolitie ter plaatse zijn verstrekt en waarin tevens enkele delicten zijn vervat met betrekking tot de zo even besproken groepen. Uiteraard zijn deze gegevens voor de beoordeling der criminaliteit van zeer beperkte waarde. Immers afgezien van het reeds boven genoemde voorbehoud, dat men in acht dient te nemen bij het hanteren van crimineel-statistisch materiaal, betreft het hier uitsluitend delicten van Goirlenaren, die door de plaatselijke rijkspolitie in behandeling werden genomen. De misdrijven, door ingezetenen der gemeente elders bedreven, alsmede een groot aantal smokkeldelicten zijn er dus niet in vermeld.

man

In de volgende tabel zijn de crimineel-statistische gegevens, die ons ter beschikking werden gesteld, naar hun gebruikelijke indeling samengevat. Aangezien over de jaren vóór 1940 ter plaatse de processen-verbaal ontbreken, kunnen wij geen cijfers verstrekken over de periode vóór de bezetting.

Jaar	Agressief		Economisch		Sexueel		Totaal
	m	vr	m	vr	m	vr	
1940	—	—	1	—	—	—	1
1941	3	—	—	—	—	—	3
1942	—	1	2	—	1	—	4
1943	—	—	1	—	—	—	1
1944	2	—	2	1	—	—	5
1945	1	—	—	—	—	—	1
1946	2	—	7	2	2	—	13
1947	2	—	—	—	—	—	2
1948	1	—	2	3	—	—	6
1949	—	—	3	—	—	—	3
Totaal	11	1	18	6	3	—	39

De misdadigheid in Goirle blijkt overwegend van economische aard te zijn, zulks in tegenstelling met het normale criminaliteitsbeeld van een plattelandsgemeenschap ¹⁾. Derhalve moet de vraag gesteld worden naar een verklaring van dit verschijnsel.

Wanneer Van Rooy in zijn werk „Criminaliteit van stad en land” een hogere agressieve en lagere economische misdadigheid ten plattelande constateert, bestrijdt hij daarbij de opvatting van vele criminologen, die het overwegen der geweldsdelicten in bedoeld gebied toeschrijven aan een grotere ruwheid en een lager uiterlijk beschavingspeil der bewoners. Een aannemelijker verklaring ziet hij in de verschillen in levenssfeer, welke op het platteland een meer persoonlijk, in de stad een meer onpersoonlijk karakter draagt ²⁾.

Bij het maken van een vergelijking tussen onze gemeente en het door Van Rooy onderzochte gebied dienen wij allereerst in aanmerking te nemen, dat het begrip platteland een betrekkelijk variabele inhoud heeft. Vervolgens dat de maatschappelijke verhoudingen en omstandigheden in de door hem aangehouden periode — de jaren 1910 t/m 1935 — grotelijks afwijken van die in het tijdsbestek, waar-

¹⁾ Verg. „De verspreiding van de bevolking in Nederland”, 1949; Publ. nr 3, Rijksdienst voor het Nationale Plan, bl. 65 en 66.

²⁾ H. van Rooy: Criminaliteit van Stad en Land, 1949, bl. 402 e.v.

over ons onderzoek zich uitstrekt. Tenslotte dat genoemde auteur uitgaat van de onherroepelijke veroordelingen, terwijl wij ons cijfermateriaal ontlene aan de processen-verbaal. Op grond van deze overwegingen moeten wij de grootste reserve betrachten bij het trekken van conclusies.

In onderstaand staatje wordt een overzicht gegeven van de procentuele verdeling der delicten over de drie gebruikelijke delictsgroepen. Onder „platteland” wordt hier door Van Rooy verstaan het Land van Maas en Waal, het Rijk van Nijmegen – met uitzondering van de stad zelf – en de Over-Betuwe¹⁾.

Aard van het delict	Platteland (1910–1935)	Goirle (1940–1949)
Agressief	50 %	31 %
Economisch	47 %	61 %
Sexueel	3 %	8 %

Op grond van de beperkte vergelijkbaarheid der cijfers mogen wij een poging ter verklaring van de onderlinge verschillen, zoals zij zich hier voordoen, achterwege laten en kan worden volstaan met te wijzen op de afwijking in de verhouding van agressieve en economische criminaliteit tussen beide gebieden. De verhoudingscijfers der sexuele criminaliteit bieden ons, waar het in absolute aantallen slechts drie gevallen betreft, te weinig houvast om voorwerp van een nadere beschouwing te kunnen uitmaken en worden daarom verder verwaarloosd. Bij het opsporen der oorzaken van bedoeld verschil moet worden nagegaan, of Goirle overwegend een platte landdan wel een stedelijk karakter heeft. Bij zijn onderzoek komt van Rooy immers tot de conclusie, dat in de Over-Betuwe de economische delicten de agressieve overtreffen. Hij verklaart dit door te wijzen op een zekere verstedelijking van dit gebied als gevolg van zijn industrieel en commercieel aspect en de goede verbindingen met Arnhem en Nijmegen²⁾. Speciaal zou dit voor de gemeente Elst gelden.

Bij de tegenstelling tussen dorp en stad willen wij vooral letten op het sociaal gedrag van individuen en groepen. In het dorp kent

¹⁾ Van Rooy, l.c., bl. 13.

²⁾ Van Rooy, l.c., bl. 302 en 327.

men elkaar, er bestaan hechte familiebanden, er is respect voor traditie en eerbied voor sociale vormen. Men leeft er overwegend van seizoenbedrijven, dus van arbeid, die in hoge mate afhankelijk is van de wetten en grillen der natuur. De sterk ontwikkelde godsdienstzin moet ten dele worden toegeschreven aan dit gevoel van afhankelijkheid van de natuurkrachten. De door migratie zeer snel gegroeide bevolking van de stad is heterogeen van samenstelling. Voor haar bewoners geldt de afhankelijkheid van de natuur in veel geringere mate dan voor de dorpeling. De relaties heten in de stad weliswaar veelvuldiger, maar vluchtiger te zijn¹).

Bij toepassing van deze criteria op onze gemeente blijken er zowel stedelijke als plattelandskenmerken aanwezig te zijn. Zoals wij in Hoofdstuk IV reeds zagen, kennen de inwoners elkaar, bestaan er hechte familie- en gemeenschapsbanden, is er respect voor traditie en eerbied voor sociale vormen. Ook de godsdienstzin is er sterk ontwikkeld, hetgeen echter moeilijk in verband kan worden gebracht met een gevoel van afhankelijkheid van de natuur. Immers bij de bespreking van de beroepsstructuur bleek ons, dat van de totale bevolking in een beroep werkzaam 62 % in de nijverheid en slechts 10 % in de landbouw een middel van bestaan vindt. Ook door de wijze van bewoning en bebouwing, die in tegenstelling met de meeste dorpen van de Meierij een geconcentreerd karakter draagt, gelijk vroeger werd opgemerkt, bezit onze gemeente meer het aspect van een stedelijke dan van een plattelandsagglomeratie. Daarentegen kan niet gezegd worden, dat de bevolking door migratie snel is toegenomen en dientengevolge heterogeen van samenstelling is.

Wij zouden uit het bovenstaande samenvattend het volgende willen concluderen. Al vertoont de gemeente op het gebied van de beroepsstructuur en op dat van de bebouwing kenmerken, die op urbanisering wijzen, wanneer wij met Bouman speciaal letten op het sociale gedrag van individuen en groepen, moeten wij Goirle tot het platteland rekenen.

Van Rooy zoekt, zoals gezegd, de verklaring van de hogere agressieve criminaliteit op het platteland in het verschil van de samenlevingssfeer. Dit verschil heeft tweërlei gevolg: het bevordert de

¹) P. J. Bouman: Sociologie, bl. 93 e.v.

agressieve en belemmert de economische criminaliteit. Immers de in een kleine gemeenschap samenlevende individuen zijn sterk op elkaar ingesteld. Men leert elkaar op de duur door en door kennen en zo ontstaat een intieme en vertrouwelijke sfeer, waarbij evenwel de betrokkenen er vaak uit een soort zelfverweer op uit zijn om de fouten en gebreken van anderen te leren kennen. Naarmate de omgang vertrouwelijker en intiemer wordt, nemen de persoonlijke bindingen in sterkte toe en daardoor de onderlinge afhankelijkheid. Men leeft persoonlijk mee met elkaars lief en leed. De geest van saamhorigheid der plattelanders verschilt van die der stedelingen, doordat hij zich meer in de diepte dan in de breedte uitstrekt¹⁾. Intiemere verhoudingen nu zijn slechts in beperkte kring mogelijk. Door de onderlinge zeer persoonlijke relaties leidt de dorpssamenleving tot clubjesvorming van gelijksoortige elementen. Wederzijdse afhankelijkheid en gebondenheid betekenen nog niet verbondenheid. Op het platteland weet men alles van elkaar en wanneer men botsingen wil vermijden, moeten grote beperkingen worden opgelegd aan persoonlijke strevingen en liefhebberijen. Zo legt de schrijver bij de verklaring van de hogere agressieve en de lagere vermogenscriminaliteit ten plattelande de nadruk op de sterk persoonlijke inslag van de dorpssamenleving. Worden door de grotere wrijvingsvlakken de agressieve delicten bevorderd, tot vermogenscriminaliteit zal men als gevolg van de omstandigheid, dat de meer intieme samenlevingsrelaties de eerbied voor het persoonlijk eigene versterken, minder spoedig overgaan dan in de stad²⁾.

¹⁾ Niet alle sociologen zijn deze opvatting toegedaan. Zo wordt in het reeds geciteerde werk „De verspreiding van de bevolking in Nederland” gezegd, dat de menselijke contactvorm in de grote steden anders is dan in de kleine steden en ten platte lande, doordat men zijn medemensen veelal slechts van één zijde kent en de verschillende kanten van zijn persoonlijkheid vaak over verschillende personen of groepen verdeelt, doch dat dit allerm minst behoeft te betekenen, dat het menselijk contact in de grote stad meer oppervlakkig en minder diep zou zijn, omdat hiertegenover een grotere mogelijkheid staat om zelf zijn contacten te kiezen; l.c., bl. 58 en 59.

²⁾ Van Rooy, l.c., bl. 321 e.v. Eveneens in „De criminogene werking van het isolement en de plattelandscriminaliteit”; Opstellen over Recht, Wet en Samenleving, 1948, bl. 268-277.

Naast de verklaring geopperd door Van Rooy en naast de opinie van die criminologen, die de hogere agressieve criminaliteit ten plattelande toeschrijven aan een lager uiterlijk beschavingspeil, staat de opvatting van de medewerkers van het Instituut voor Sociaal Onderzoek van het Nederlandse Volk. Zij leggen bij de memorering en toelichting van bedoeld verschijnsel de nadruk op de verschillen in streekmores: misdrijven, die door de plaatselijke moraal scherp worden veroordeeld, zouden naar verhouding betrekkelijk weinig gepleegd worden¹⁾.

Wij zouden deze verklaringsgrond in ons geval willen aanvoeren voor een vorm van economische criminaliteit, die in Goirle veel voorkomt en door de plaatselijke moraal veelal wordt vergoelikt, namelijk de smokkelarij. Zonderen we nu de processen-verbaal, opgemaakt ingevolge overtreding van het Deviezenbesluit 1945 uit ons cijfermateriaal af, dan krijgen we het volgende beeld.

Aard van het delict	Platteland (Zuid-Gelderland)	Goirle
Agressief	50 %	32 %
Economisch	47 %	59 %

De oorzaak van het afwijkend criminaliteitsbeeld in Goirle blijkt dus niet gelegen te zijn in de smokkelhandel. Een vergelijking van bovenstaande verhoudingscijfers met die voor de grensgemeente Groesbeek en het kerkdorp St. Willebrord geeft ten dele zeer afwijkende verhoudingen te zien.

Aard van het delict	Groesbeek ²⁾ (1910-1935)	St. Willebrord ³⁾ (1901-1940)	Goirle
Agressief	58 %	36 %	32 %
Economisch	40 %	62 %	59 %

Ook dit vergelijkingsmateriaal biedt ons weinig houvast. Groesbeek en St. Willebrord hebben in tegenstelling met Goirle een hoge

¹⁾ „De verspreiding van de bevolking in Nederland”, bl. 65.

²⁾ Van Rooy: Criminaliteit van Stad en Land, bl. 69.

³⁾ A. F. A. Schreurs: Het Kerkdorp St. Willebrord; diss. Utrecht, 1947, bl. 192.

criminaliteit. In Groesbeek spelen de ruwheidsfactor en de streekmores zeker een rol bij de hoge agressieve criminaliteit, hetgeen in onze gemeente niet het geval is. Bij de verklaring van de hoge misdadigheid te St. Willebrord mag, speciaal wat betreft de vermogenscriminaliteit, behalve aan een zwak ontwikkeld normatief besef aan streekopvattingen gedacht worden.

Waar bovenstaande beschouwingen ons geen afdoend antwoord geven op de vraag naar de relatief hoge economische criminaliteit te Goirle, hebben wij de vermogensdelicten, die nauw verband houden met de schaarste aan eerste behoeften als gevolg van de oorlog, afgezonderd. Dan blijkt het aandeel van de economische criminaliteit in de totale misdadigheid gereduceerd te kunnen worden tot een percentage, dat nog slechts bijna 10 % hoger ligt dan het aandeel van de agressieve criminaliteit. Wij mogen dus de hoge vermogenscriminaliteit te Goirle voor een belangrijk deel toeschrijven aan de oorlogsomstandigheden. Of het criminaliteitsbeeld der gemeente in normale jaren eveneens economisch gekleurd is, moet voor ons bij gebrek aan gegevens een open vraag blijven. Evenzeer moeten wij in het midden laten, of het enigszins opvallend groot aantal delicten in 1946 een weerspiegeling is van een hogere criminele activiteit dan wel een uiting van een tijdelijk krachtiger ingrijpen van het politionele apparaat.

In overeenstemming met het normale criminaliteitsbeeld blijkt ook in Goirle de misdadigheid der vrouwen van veel geringer omvang te zijn dan die der mannen. Volgens Kempe bedroeg de criminaliteit der vrouwen in de jaren 1931-1933 gemiddeld niet meer dan 10,3 % der totale misdadigheid; dit percentage mag als representatief worden beschouwd voor normale jaren¹⁾. Van Rooy toont aan, dat in Zuid-Gelderland (Land van Maas en Waal, Rijk van Nijmegen, Over-Betuwe) in de periode 1910-1935 de vrouwen onder het totale aantal delinquenten slechts met 11,4 % zijn vertegenwoordigd²⁾. In de door ons beschouwde periode nu blijkt het percentage voor Goirle 17,9 te bedragen. Deze afwijking van het „normale”

¹⁾ Misdad en Wangedrag, bl. 64.

²⁾ Criminaliteit van Stad en Land, bl. 207.

verhoudingscijfer moet naar alle waarschijnlijkheid op rekening worden gesteld van de omstandigheid, dat onze periode grotendeels de „abnormale” oorlogs- en na-oorlogsjaren omvat. Ter bevestiging van dit vermoeden kan er op gewezen worden, dat de vrouwen, die zich aan misdadig gedrag schuldig maakten, op één na allen vermogensdelicten begingen, hetgeen, zoals wij zagen, voornamelijk diefstal van hout, kolen en veldvruchten in de bezettings- en bevrijdingstijd betrof. Weliswaar komt de toegenomen vermogenscriminaliteit gedurende de bezettingsjaren in de boven weergegeven cijfers niet tot uiting, maar dit laat zich verklaren uit het achterwege blijven der vervolging toentertijd van kleinere diefstallen van levensbenodigdheden. Dat de criminaliteit der vrouwen overwegend van economische aard is, komt overigens geheel overeen met hetgeen door Van Rooy en anderen werd geconstateerd met betrekking tot de vrouwenmisdadigheid.

Een bestudering van de leeftijdsgroepen der delinquenten brengt aan het licht, dat zowel gedurende de onderhavige periode in haar geheel als tijdens de oorlogsjaren het aantal delinquenten in de leeftijdsgroep der 15-19-jarigen het hoogst is.

Perioden	Leeftijdsgroepen							
	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50 e.o.
1940-1944 . . .	4	3	3	2	—	—	1	1
1945-1949 . . .	5	3	2	3	5	3	2	2
Totaal	9	6	5	5	5	3	3	3

Waar het slechts zeer geringe aantallen en bovendien een betrekkelijk kort tijdsbestek betreft, heeft het weinig zin de gegevens in verhoudingscijfers om te zetten, b.v. per 10.000 personen per leeftijdsgroep, waardoor een vergelijking met andere gebieden mogelijk zou zijn. Wij volstaan met op te merken, dat de delinquenten uit de jongste leeftijdsklasse zich overwegend aan economische vergrijpen schuldig maakten, zoals in de volgende tabel duidelijk naar voren treedt.

Leeftijdsgroep	Agressief	Economisch	Sexueel	Totaal
15-19	—	7	2	9
20-24	4	2	—	6
25-29	—	5	—	5
30-34	2	3	—	5
35-39	2	3	—	5
40-44	1	2	—	3
45-49	1	2	—	3
50 e.o. . . .	2	—	1	3
Totaal	12	24	3	39

Bij de bespreking van het wangedrag en de criminaliteit in een grensgemeente mag uiteraard die vorm van onmaatschappelijk gedrag, die men pleegt aan te duiden als smokkelhandel, niet onbesproken blijven. Ook op dit terrein konden wij echter niet de beschikking krijgen over statistisch cijfermateriaal, hetgeen o.a. in verband staat met het feit, dat minstens vier instanties bij het onderzoek naar smokkelaffaires zijn betrokken en wel onafhankelijk van elkaar, t.w. de marechaussee, de rijkspolitie, de C.C.D. en de douane. Het relaas, dat hieronder wordt weergegeven, steunt in hoofdzaak op mededelingen van de rijkspolitie, douane-ambtenaren, sociale autoriteiten ter plaatse en op persoonlijke bezoeken aan smokkelaarsgezinnen.

Behalve de ligging in een grensgebied maken nog andere omstandigheden Goirle zeer geschikt voor het uitoefenen van smokkelpraktijken. Aan de grens bevindt zich veel bos met talrijke binnenvelden, terwijl een smalle strook Belgisch grondgebied enkele honderden meters het Nederlandse binnendringt. Toch werd er vóór 1939 door de Goirlenaren weinig aan smokkelhandel gedaan. Margarine, suiker en sigarettenpapier waren toen in hoofdzaak de artikelen, die clandestien over de grens gebracht werden.

Gedurende de Tweede Wereldoorlog nam dit soort fiscale misdrijven onrustbarend toe. In de jaren 1940-1942 was er een grote smokkeluitvoer naar België van aardappelen, granen, peulvruchten,

puddingpoeder, uien, stijfsel, kaas, saccharine en kleine hoeveelheden sigaren; daarnaast, eveneens in niet geringe mate, van paarden en koeien. In de loop van 1943 ontstond een smokkelhandel in tegen-gestelde richting; tabak, sigaretten en sigarettenpapier kwamen in steeds groter omvang Nederland binnen. Na de bevrijding zag men de handel in tabaksartikelen in evenredigheid met de verruiming van de rantsoenering hier te lande geleidelijk afnemen en op het ogenblik is hij van geen betekenis meer. Een winstgevend object waren ook textielgoederen en tapijten, die sinds 1944 uit België werden inge-voerd. In de jaren 1945-1947 kwam er nogal wat gedistilleerd langs clandestiene weg ons land binnen, terwijl er momenteel voor dit artikel een omgekeerde tendenz blijkt te bestaan. Grote vormen nam na de bevrijding de veesmokkel naar België aan.

Het smokkelaarsgilde te Goirle bestond vóór de oorlog uit onge-veer 10 personen uit zeer eenvoudige milieu's. De meesten hunner behoorden niet tot de van oudsher in de gemeente gevestigde be-volking, maar waren afkomstig uit de Langstraat. Merendeels betrof het gehuwde werkloze fabrieksarbeiders, die door smokkelhandel in het onderhoud van hun vaak kinderrijk gezin trachtten te voorzien.

Tijdens de oorlog breidde het smokkelaarsgilde zich sterk uit. Vooral jongere mannen sloten er zich bij aan. In korte tijd groeiden de smokkelploegen uit tot groepen van 40 à 60 en vlak na de bevrij-ding zelfs tot groepen van 80 à 100 dragers, dat zijn personen, die in opdracht en voor rekening van anderen de smokkelwaar over de grens brengen. Smokkelhandel door vrouwen en jongere kinderen kwam zelden voor. Voor het kerkdorp St. Willebrord komt Schreurs in het algemeen tot dezelfde bevindingen, maar Van Rooy consta-teert althans voor de jaren gedurende de Eerste Wereldoorlog voor Groesbeek een levendige smokkelhandel door vrouwen en kinderen.

Vlot gaf men het verdiende uit. Behalve dat grote bedragen ge-moeid waren met de aankoop van levens- en genotmiddelen, werd het geld met veel bravour in de café's stuk geslagen, waar met een grotesk gebaar aan de aanwezigen rondjes werden gegeven. Uit-zondering was het, dat men het door de smokkelhandel verkregen inkomen gebruikte voor vernieuwing van de huishoudelijke inven-taris, hetgeen veel meer op zijn plaats was geweest, daar in verschil-

nee, ze schooien er
leven om.

lende smokkelaarsgezinnen op de rand van vervuiling wordt geleefd. Speciaal bij gelegenheid van de kermis was het hele smokkelaarsgezin op de been en werd er veel geld verbrast.

Hoe luidruchtig en uitgelaten zich deze mensen ook mogen voordoen, er zit onmiskenbaar een trieste kant aan hun leven. Zij dragen het gevoel in zich rond geen volwaardig lid der gemeenschap te zijn, een gevoel, dat zij trachten te onderdrukken en te compenseren door gulle tractaties in de café's en het ophangen van vrijwel geheel verzonden sensationele verhalen.

Voorals in de tijden van „hoogconjunctuur” voelt de smokkelaar zich tegenover collega's en concurrenten weinig gebonden aan maatschappelijke normen als waarheidsliefde en betrouwbaarheid. Dan komt het b.v. nogal eens voor, dat hij zich voordoet als grensbeambte en zodoende een medesmokkelaar de waar ontnemt. Ook verraad ten opzichte van elkaar en elkaar in handen spelen van grensbeambten behoren niet tot de uitzonderingen. De morele degeneratie, die voortvloeit uit het smokkelaarsbestaan, is niet te ontkennen. De betrokkenen denken er niet aan om vast werk te zoeken, zolang de smokkelhandel in hun levensonderhoud voorziet en wanneer dat niet meer het geval is, is het gevaar groot, dat men tot diefstal zijn toevlucht neemt ¹⁾.

Als motieven voor de smokkelhandel zouden wij willen noemen de mogelijkheid om op gemakkelijke wijze veel geld te verdienen en voorts een zekere werkschuwheid, waarbij in sommige gevallen nog komt de afkeer van ondergeschikte arbeid. Tijdens de oorlog was er voor de jongeren nog een zekere sensatielust in het spel, terwijl het toentertijd ook voorkwam, dat personen, die de keuze hadden tussen het aangaan van een dienstbetrekking bij de bezettende macht en het zoeken van een andere vorm van broodwinning, het smokkelaarsbestaan prefereerden ²⁾.

Onze beschouwingen over het wangedrag en de criminaliteit te Goirle gedurende het laatste decennium zouden onvolledig zijn,

¹⁾ Voor de Groesbeekse smokkelaars, verg. Van Rooy, l.c., bl. 284.

²⁾ Vrij uitvoerig wordt over het smokkelaarsgilde in het kerkdorp St. Willebrord gesproken door Schreurs in zijn zo even geciteerd werk. Verg. l.c., bl. 195 e.v. en 278 e.v.

wanneer geen aandacht werd besteed aan de politieke criminaliteit. Kempe wenst daaronder te verstaan al die onmaatschappelijke handelingen, die gepleegd werden in doelbewuste ideologische of realistische verbondenheid met een vijandelijk bezettingsgezag. Het feit, dat zij door de grote meerderheid der bevolking als schadelijk, onbehoorlijk en onduldbaar werden en nog worden gezien, geeft ons het recht haar als misdrijven te kwalificeren ¹⁾).

Bij het verzamelen der gegevens werd als volgt te werk gegaan. Nadat de namen via de rijks politie ter plaatse waren verkregen en op het gemeentehuis geverifieerd, werden de dossiers ter griffie van het Bijzonder Gerechtshof te 's Hertogenbosch en voor een viertal de dossiers bij het Tribunaal te Breda geraadpleegd.

Leeftijdsgroep	Geboorteplaats				Totaal
	Goirle	Tilburg	Overig Nederland ¹⁾	Duitsland	
15-19 . . .	1	1	1	—	3
20-24 . . .	2	1	2	—	5
25-29 . . .	1	—	1	—	2
30-34 . . .	4	1	1	—	6
35-39 . . .	1	—	2	1	4
40-44 . . .	3	—	1	1	5
45-49 . . .	3	2	1	—	6
50-54 . . .	1	—	—	1	2
55-59 . . .	—	1	1	—	2
60 e.o. . .	1	—	—	—	1
Totaal . . .	17	6	10	3	36

In bovenstaande cijfers wordt een overzicht gegeven van het aantal politieke delinquenten in onze gemeente, onderscheiden naar leeftijdsgroep en geboorteplaats. Bij de bepaling van de leeftijd werd uitgegaan van 31-12-1944. De ter plaatse geboren delinquenten ver-

¹⁾ Misdad en Wangedrag, bl. 147 en 148.

²⁾ Hieronder twee personen van Nederlandse nationaliteit geboren in Baarle-Hertog (België).

tegenwoordigen wel het hoogste percentage, maar vormen niet de meerderheid. Blijkens de laatste kolom zijn de aantallen vrij onregelmatig over de verschillende leeftijdsgroepen verdeeld; slechts zou men kunnen opmerken, dat de vier groepen tussen de 30 en 50 jaar enigszins op de voorgrond treden en althans het merendeel der politieke delinquenten bevatten. Dit beeld wijkt min of meer af van het normale, aangezien de belangrijkste groep onder de politieke delinquenten door de jeugdigen (17-23-jarigen) wordt gevormd ¹⁾.

Van 7 delinquenten waren noch ter griffie noch op het tribunaal de dossiers aanwezig, ofschoon tegen 4 van hen wel een rechtszaak werd geopend; de drie anderen zijn overleden, vóórdat hun zaak in behandeling werd genomen en wel twee in Duitse krijgsdienst en één in het interneringskamp te Vught. Aan de hand van de 29 aanwezige dossiers, waarvan er twee geseponneerd waren, kon van 31 politieke delinquenten een en ander worden achterhaald.

Een antwoord op de vraag, aan welke delicten zij zich hebben schuldig gemaakt, biedt onderstaande tabel, waarin voor zover mogelijk tevens is aangegeven, in welk jaar het delict werd begaan.

Aard van activiteit	Jaar van toetreding of begaan van delict					Totaal aantal delicten
	1940	1941	1942	1943	?	
Duitse krijgsmacht . . .	—	1	2	4	5	12
N.S.K.K.	—	1	1	1	—	3
Hitlerjugend	3	—	—	—	1	4
Collaboratie	1	—	1	2	6	10
Sympathiserend N.S.B. .	—	1	2	4	2	9
N.S.B.	—	2	1	1	2	6
N.V.D.	—	—	3	3	4	10
Landstand	—	—	—	—	2	2
N.A.F.	—	—	2	—	2	4
Economisch Front . . .	—	—	—	1	1	2
Technische Noodhulp .	—	—	—	—	1	1
Totaal	4	5	12	16	26	63

¹⁾ Kempe, l.c., bl. 150.

Bij de beschouwing van het totaal aantal delicten in samenhang met het jaar van toetreding of begaan van het delict valt een stijging te constateren met het verloop der oorlogsjaren. Enkel op grond der cijfers mag men aan deze stijging geen al te grote betekenis toekennen, gezien het niet onbelangrijk aantal vormen van politieke activiteit, waarvoor het jaar, waarin het delict werd bedreven, niet achterhaald kon worden. Uit de aantekeningen op de dossiers kan echter met vrij grote zekerheid worden afgeleid, dat de meeste vormen van onvaderlandse gedragingen zich in beide laatstgenoemde jaren moeten hebben voorgedaan, zodat het verantwoord is de in bovenstaande cijfers gesignaleerde stijging der oorlogsdelicten te beschouwen als in overeenstemming te zijn met de feitelijke gang van zaken.

Blijkens de laatste kolom is de frequentie der verschillende delictsvormen zeer ongelijk. Bovendien kunnen uit deze cijfers moeilijk de motieven of de sociologische achtergrond van het betreffende delict worden afgeleid. Om hierin enig inzicht te krijgen dient onderstaand overzicht.

Leeftijdsgroep	Duitse krijgsmacht	Collaboratie	N.S.B.- organisaties	Totaal
15-19	4	1	1	6
20-24	2	—	—	2
25-29	3	1	1	5
30-34	—	2	4	6
35-39	2	2	5	9
40-44	1	1	2	4
45-49	3	3	3	9
50-54	—	—	2	2
55-59	—	—	1	1
60 e.o. . . .	—	—	1	1
Totaal	15	10	20	45

In deze tabel werden de delictsvormen tot drie groepen gereduceerd: dienstneming bij de Duitse krijgsmacht (waartoe wij ook het N.S.K.K. hebben gerekend), collaboratie en toetreding tot de N.S.B. en aanverwante organisaties. Het lidmaatschap van het N.A.F., het Economisch Front en de Hitlerjugend werden daarbij buiten beschouwing gelaten.

Voor dienstneming bij de Duitse krijgsmacht ligt het zwaartepunt bij de jongere leeftijdsgroepen. Bij de delicten op het gebied van collaboratie en N.S.B. trekken de leeftijden tussen de 30 en 50 jaar de aandacht, een verschijnsel, dat overigens voor de hand ligt. Ofschoon de frequentie der verschillende delicten in de leeftijdsgroepen een nogal gevarieerd beeld vertoont, durven wij hieruit toch geen bepaalde conclusies te trekken, omdat de aantallen ons daarvoor te gering voorkomen. Dit beeld is naar ons gevoelen meer toe te schrijven aan toevallige omstandigheden dan aan een bepaalde correlatie tussen delictsvorm en leeftijdsgroep. Resumerend zouden wij kunnen zeggen, dat er vermoedelijk wel enig verband bestaat tussen leeftijdsgroep en afzonderlijke delictsvorm, maar blijkens de laatste kolom niet tussen leeftijdsgroep en het politieke delict in het algemeen.

Om na te kunnen gaan, of er een mogelijke samenhang is tussen omvang en aard der politieke criminaliteit enerzijds en het beroep anderzijds, hebben wij de volgende tabel opgesteld, waarbij de verschillende beroepen tot drie groepen werden teruggebracht. Bij deze indeling was voor ons echter niet zozeer het beroep zelf het criterium als wel de maatschappelijke positie van de delinquent.

Beroepsgroep	Aantal delinquenten	Aard van het delict			Totaal aantal delicten
		Duitse krijgsmacht	Collaboratie	N.S.B.-organisaties	
Middenstanders . .	5 (100)	—	3 (60)	4 (80)	7 (140)
Landbouwers . .	3 (100)	—	—	3 (100)	3 (100)
Arbeiders	23 (100)	15 (65)	7 (30)	13 (57)	35 (152)
Totaal	31 (100)	15 (48)	10 (32)	20 (65)	45 (145)

Bij beschouwing van de absolute cijfers vallen de arbeiders in elk der kolommen door hun grootste aantal aanstonds op. Dit feit op zichzelf behoeft echter nog geen diskwalificerend oordeel in te houden, aangezien verreweg het merendeel der Goirlese bevolking uit arbeiders bestaat. Om althans het aandeel van de drie beroepsgroepen in de afzonderlijke vormen van politieke criminaliteit enigermate te kunnen vergelijken, hebben wij achter de absolute aantallen verhoudingscijfers gegeven.

Letten wij nu speciaal op deze verhoudingscijfers, dan mogen wij uit de kolom „totaal aantal delicten” evenwel dit afleiden, dat de politieke delinquenten uit de arbeidersbevolking zich het meest aan onvaderlandse vormen van activiteit schuldig maakten. Vragen wij ons af, welke delicten zij vooral begingen, dan blijkt dienstneming bij de Duitse krijgsmacht de grootste aantrekkingskracht op hen te hebben uitgeoefend. Het zijn zelfs alleen arbeiders, die zich hieraan hebben schuldig gemaakt. Daarentegen hebben zij zich verhoudingsgewijs minder laten verleiden tot collaboratie of toetreding tot N.S.B.-organisaties dan de middenstanders. Het criminele beeld der landbouwers wordt vertekend door het feit, dat de drie boeren eenzelfde politiek vergrijp begingen, zodat deze groep verder buiten beschouwing kan blijven. Blijkbaar moet het groter aandeel der arbeiders in het totaal aantal delicten toegeschreven worden aan hun dienstneming bij de Duitse krijgsmacht.

Dat de delinquenten onder de middenstanders zich aan een relatief groter aantal vergrijpen op het gebied van collaboratie en N.S.B.-sympathieën hebben schuldig gemaakt dan de arbeiders, blijkt aan de hand van aantekeningen op de dossiers niet zozeer met hun beroep in verband te kunnen worden gebracht als wel met de concreet-individuele omstandigheden der delinquenten. Het onderscheid tussen middenstanders en arbeiders is met het oog op hun aandeel in collaboratie en N.S.B.-sympathieën dus van geen belang. Wel menen we het feit, dat dienstneming bij de Duitse krijgsmacht zich alleen maar onder de arbeiders voordoet, ten dele in verband te mogen brengen met het verschil in maatschappelijke welstand tussen de beroepsgroepen. Wij zeggen ten dele, want bij het doornemen der dossiers bleek ons, dat in veel gevallen familie-

omstandigheden in het spel waren, met name wat betreft de jongeren.

Wij willen laatstgenoemde groep delinquenten een ogenblik nader beschouwen. Om een indruk te geven van de leeftijdsverdeling stelden wij de volgende tabel samen.

Leeftijdsgroep	Waffen S.S.	Luftwaffe	Wach- und Schutzdienst	N.S.K.K.	Totaal
15-19 . . .	3	1	—	—	4
20-24 . . .	1	—	1	—	2
25-29 . . .	2	—	—	1	3
30-34 . . .	—	—	—	—	—
35-39 . . .	—	—	1	1	2
40-44 . . .	—	—	—	1	1
45-49 . . .	—	—	3	—	3
Totaal . . .	6	1	5	3	15

De dienstneming bij de Waffen S.S. en Wach- und Schutzdienst is van nagenoeg dezelfde omvang; degenen, die toetraden tot de Waffen S.S. en de Luftwaffe behoorden echter uitsluitend tot de jongere leeftijdsgroepen, terwijl het N.S.K.K. en de Wach- und Schutzdienst hun leden uit de oudere leeftijden recruteerden. Blijkens de totaalkolom doen zich met betrekking tot de frequentieverdeling, voor zover het de delictsgroep in haar geheel betreft, geen opvallende verschillen tussen de leeftijdsgroepen voor. Het is zeker geen toevalligheid, dat de dienstnemers bij Waffen S.S. en Luftwaffe tot de jongeren, die bij de Wach- und Schutzdienst en het N.S.K.K. tot de ouderen behoren. Naast financiële overwegingen zal voor laatstgenoemden ook de omstandigheid, dat aan de betreffende functies vrijwel geen lijfsgevaar was verbonden, een rol hebben gespeeld. Voor eerstgenoemden zouden wij vooral willen denken aan onbezonnenheid en zucht tot avontuur. Tenslotte kan nog worden opgemerkt, dat 8 van de 15 bovenvermelde politieke delinquenten gunstig bekend stonden en 10 ervan bovendien een blanco strafregister hadden.

Na de mogelijkheid van een eventueel verband tussen politieke

criminaliteit enerzijds en leeftijd en beroep anderzijds te hebben nagegaan, kan het zijn nut hebben de vraag onder ogen te zien, of er een correlatie bestaat tussen de politieke criminaliteit en de burgerlijke staat. Onderstaande cijfers kunnen ons daarbij als leidraad dienen, waarbij in aanmerking moet worden genomen, dat zij uitsluitend betrekking hebben op de mannelijke delinquenten. Tegenover 7 ongehuwden stonden 18 gehuwden.

Delictsgroep	Aantal delicten bedreven door		Aantal kinderen der gehuwde delinquenten						
	ongehuwden	gehuwden	0	1	2	3	4	5	6
Duitse krijgsmacht	6	9	1	2	2	1	2	—	1
Collaboratie . .	1	4	—	1	2	—	1	—	—
N.S.B.-organisaties	2	16	2	2	5	3	4	—	—
Totaal	9 (129)	29 (161)	3	5	9	4	7	—	1

Dat de ongehuwden zich vooral aan dienstneming bij de Duitse krijgsmacht schuldig maakten, is geheel in overeenstemming met hetgeen wij in het voorafgaande zagen omtrent het verband tussen leeftijd en delictsgroep. Ook de gehuwden blijken zich nogal sterk tot bedoeld delict te hebben laten verleiden, maar dit hangt eveneens samen met de leeftijd. We zagen immers zo even, dat de Wach- und Schutzdienst en het N.S.K.K. de meeste aantrekkingskracht uitoefenden op wat oudere leeftijdsgroepen. Dat de delicten vallende onder collaboratie en N.S.B.-sympathieën bijna uitsluitend voor rekening van de gehuwden komen, kan bij een beschouwing van de gezinsgrootten slechts voor een klein deel gemotiveerd worden uit economische overwegingen. Stellen we het aantal ongehuwde en eveneens het aantal gehuwde politieke delinquenten op 100, dan komt in de tussen haakjes geplaatste verhoudingscijfers de grotere onvaderlandse politieke activiteit der gehuwden nogmaals tot uiting.

Bij bestudering van de afzonderlijke gevallen aan de hand van de dossiers bleek het niet mogelijk een of meer motieven te achter-

halen, waardoor de delinquenten zich in overwegende mate hebben laten leiden. Om hun beweegredenen te leren kennen zouden wij elk geval apart onder ogen moeten zien, hetgeen niets anders zou opleveren dan een loutere beschrijving der feiten. Wij menen daarom te mogen volstaan met het geven van een overzicht der Nationaal Socialistische Beweging in onze gemeente. De informaties werden ons verstrekt door het hoofd der voormalige P.O.D. en door goede kenners der plaatselijke toestanden.

In het voorjaar van 1939 zouden in Goirle slechts een tiental personen zijn geweest, die met de N.S.B. sympathiseerden, waaronder een drie of vier actieve leden. De meesten van hen behoorden tot de middenstandsgroep en voelden zich op grond van materiële overwegingen tot deze politieke groepering aangetrokken. Een grote mate van activiteit hebben zij niet aan de dag gelegd. Jeugdstorm noch W.A. werden opgericht. De betrokkenen bleven opgenomen in de dorpsgemeenschap, die geen gevaar in hun beweging zag. Geen der N.S.B.-ers is tijdens de Meidagen gevlucht of gearresteerd, ofschoon vaststaat, dat sommigen van hen met ter plaatse woonachtige Rijksduitsers tijdens de mobilisatie tot laat in de avond bijeenkomsten hielden¹⁾. Vóór de oorlog waren namelijk vijf gezinnen van Rijksduitsers in onze gemeente gevestigd. Op Dolle Dinsdag zijn zij gevlucht en niet teruggekeerd.

Na de capitulatie in Mei 1940 ging men de N.S.B. in het ware licht zien. Enkele leden trokken zich terug en degenen, die de beweging trouw bleven en een openlijk pro-Duitse houding aannamen, werden voortaan als handlangers van de vijand beschouwd. Hun aantal is tijdens de bezetting niet belangrijk toegenomen. De nieuwe leden lieten zich meer leiden door opportunisme dan door politieke overtuiging. Het merendeel van hen kwam voort uit de onderste lagen van de bevolking en stond buiten het normale arbeidsproces. De activiteit der beweging werd in de oorlogsjaren wat groter, maar tot botsingen met de burgerij is het niet gekomen. Met name door het N.A.F. werd veel propaganda gevoerd, echter met weinig succes. De organisatie heeft het namelijk nooit verder gebracht dan tot een 85 leden, terwijl bij het vóóroorlogs R.K. Werkliedenverbond een

¹⁾ Mededelingen van de plaatselijke rijkspolitie.

800-tal arbeiders waren aangesloten. Bij de bevrijding hebben verschillende N.S.B.-ers getracht zich door de vlucht aan arrestatie te onttrekken. Na het bovenstaande zal het duidelijk zijn, dat de beweging in onze gemeente weinig geesten heeft besmet.

Om de mogelijkheid onder ogen te kunnen zien, of er tenslotte nog enige correlatie is aan te wijzen tussen de politieke en de niet-politieke criminaliteit, werd de volgende tabel samengesteld. Hierbij zij opgemerkt, dat ook degenen, op wier dossier stond aangegeven „strafregister onbekend”, beschouwd werden als een blanco strafregister te bezitten; vervolgens dat de datum van de delicten, aangetekend op het strafregister, loopt tot 31-12-1948.

Leeftijdsgroep per 31-12-44	Dienstneming Du. krijgsmacht		Collaboratie		N.S.B.-organisaties		Totaal	
	blanco	strafregister	blanco	strafregister	blanco	strafregister	blanco	strafregister
15-19	2	—	1	—	—	—	3	—
20-24	4	—	—	—	1	—	5	—
25-29	—	1	—	1	—	1	—	3
30-34	1	1	1	1	3	1	5	3
35-39	1	—	—	—	2	—	3	—
40-44	1	—	3	—	4	—	8	—
45-49	1	3	1	1	1	3	3	7
50-54	—	—	1	—	1	—	2	—
55-59	—	—	—	—	2	—	2	—
60 e.o.	—	—	—	—	1	—	1	—
Totaal	10	5	7	3	15	5	32	13

Onder de 31 politieke delinquenten troffen wij er 20 aan met een blanco strafregister. Uit het feit, dat laatstgenoemden zich aan 32 delicten schuldig maakten, d.i. 160 per 100 delinquenten, de 11 delinquenten daarentegen met een strafregister slechts aan 13, d.i. 118 per 100 delinquenten, kan uiteraard weinig geconcludeerd worden. Vooreerst zijn de absolute aantallen te klein, vervolgens is de zwaarte der delicten van groter betekenis dan het aantal ervan

voor de bepaling der politieke misdadigheid van beide groepen. Bij een beschouwing van de verhouding in de drie delictsgroepen afzonderlijk blijken de delicten begaan door de delinquenten zonder strafregister in elke groep de meerderheid te vormen. Zonderen we echter een aantal jeugdige personen af, die vanwege hun leeftijd moeilijk in aanmerking konden komen voor een strafregister, dan overwegen althans onder de delinquenten, die tot dienstneming bij de Duitse krijgsmacht overgingen – blijkens de gegevens der processen-verbaal de ernstigste delictsgroep – degenen, die reeds eerder met de strafrechter in aanraking kwamen.

De ernst der politieke vergrijpen kan enigermate worden afgeleid uit hun behandeling door het Bijzonder Gerechtshof of het Tribunaal. Daaromtrent kwamen wij tot de volgende bevindingen. Van de 31 politieke delinquenten werden er 24 niet veroordeeld en wel: 17 wegens voorwaardelijke buiten vervolgingstelling, 3 wegens overlijden, 3 wegens onvoorwaardelijke buiten vervolgingstelling en één wegens seponeren; van de 7 veroordeelde delinquenten werden er 4 door het Tribunaal en 3 door het Bijzonder Gerechtshof berecht.

Over de zwaarte der opgelegde straffen, inclusief vóór-arrest, lichten ons de volgende cijfers in:

Duur der internering	5 jaar	3 jaar	20 maanden	1 jaar	6 maanden
Aantal veroordeelden . .	I	I	I ⁽¹⁾	3 ⁽¹⁾	I

(1) Waarvan 2 voorwaardelijk.

Par. 3. Moraliteit

Tot op zekere hoogte zouden wij onze beschouwingen over de moraliteit van de Goirlese bevolking als een logisch vervolg willen zien op die over haar criminaliteit. Zulks ondanks de waarschuwing van sommige criminologen de criminaliteit overdreven te moraliseren of immoraliteit en criminaliteit te identificeren. In de voorrede bij het werk „Criminaliteit en Kerkgenootschap” van de hand van Prof. Dr W. P. J. Pompe zijn dienaangaande gedachten vervat, die verhelderend kunnen werken bij de afbakening van het studie-object

van criminaliteit en moraliteit en waarop wij daarom aan het begin van deze paragraaf graag de aandacht zouden willen vestigen ¹⁾).

Allereerst wordt door Pompe gewezen op het verband tussen criminaliteit en moraliteit. Voor misdrijven zoals diefstal en doodslag is dit verband zeer voor de hand liggend, aangezien dergelijke misdaden in de regel tevens ernstige morele vergrijpen zijn. Doch de samenhang kan nog algemener gezien worden door uit te gaan van de stelling, dat gehoorzaamheid aan de wettige overheid ook een morele plicht is. Uit dit verband, aldus genoemde auteur, vloeit echter geen gelijkheid voort van criminaliteit en immoraliteit, nog minder een gelijkheid van gemis aan criminaliteit en moraliteit. Derhalve kan men aan de criminaliteit van individu of groep niet zijn of haar moreel peil aflezen.

Deze mening wordt dan verder uitgewerkt door te zeggen, dat criminaliteit een aantasting is van de rechtsorde, die gericht is op een goede gemeenschap en dat voor criminaliteit steeds een uiterlijk waarneembaar handelen of nalaten nodig is, omdat het uitsluitend innerlijke de gemeenschap niet aangaat. Immoraliteit daarentegen doet afbreuk aan de morele orde, die gericht is op een goed mens en afhankelijk is van de wil, de gezindheid, het geweten. Op grond van dit principiële onderscheid kan geen evenwijdigheid aangenomen worden tussen criminaliteit en immoraliteit in deze zin, dat de criminaliteit van een persoon of groep als een weerspiegeling zou moeten worden gezien van zijn of haar immoraliteit.

Nog om een andere reden mogen beide begrippen niet vereenzelvigd worden. Gebrek aan criminaliteit is negatief, moraliteit is positief. Het hoogste peil, dat een persoon of groep ten aanzien van de criminaliteit kan bereiken, is gegeven met het ontbreken van misdaden. Het peil der moraliteit echter is naar boven vrijwel onbegrensd.

Enigszins uitvoeriger worden bovenstaande gedachten uiteengezet door Dr H. van Rooy in zijn opstel „Immoraliteit en Criminaliteit” ²⁾. Volgens hem is criminaliteit bij de stand van onze tegen-

¹⁾ G. Th. Kempe: Criminaliteit en Kerkgenootschap, 1938, bl. XI-XIII.

²⁾ H. van Rooy: Immoraliteit en Criminaliteit in *Miscellanea Moralia*, 1948, bl. 199-208.

woordige strafwetgeving en misdaadvervolging veel meer een maatschappelijk dan een moreel verschijnsel, samenhangend met tal van persoonlijke en onpersoonlijke factoren, waarvan een groot deel niets met immoraliteit heeft uit te staan. Criminaliteit kan zelfs een aanwijzing inhouden voor de aanwezigheid van hoger zedelijk peil.

Om de begrippen criminaliteit en immoraliteit te kunnen afbakenen worden in genoemd opstel achtereenvolgens overeenkomst en verschil nagegaan. Aanknopend aan de hierboven weergegeven opvatting van Pompe wordt er met betrekking tot de overeenkomst op gewezen, dat in verreweg de meeste gevallen crimineel gedrag tegelijk ook immoreel gedrag is. Dit geldt in de eerste plaats voor de zogenaamde rechtsdelicten als moord, diefstal, ontucht, omdat zij een inbreuk vormen op de voorschriften, die uit zedelijk oogpunt de maatschappelijke betrekkingen van de mensen ten opzichte van elkaar en van de gemeenschap regelen. Maar ook inbreuken op voorschriften, die de zedelijke orde niet direct raken als politieverordeningen, verkeersreglementen, de zogenaamde wetsdelicten, zijn ethisch niet neutraal, omdat zij een tekortkoming inhouden in de algemene zedelijke plicht van gehoorzaamheid aan het wettig gezag. Practisch is het derhalve zó, aldus schrijver, dat ieder wettelijk strafbaar of crimineel gedrag objectief gezien onder ethisch opzicht tevens immoreel gedrag impliceert.

Naast de overeenkomst staan echter punten van verschil. Vooreerst strekt zich het verschijnsel der immoraliteit veel verder uit dan dat der criminaliteit. De criminaliteit omvat, ook wanneer we het begrip in zijn ruimste zin nemen, slechts een betrekkelijk klein onderdeel van het terrein der immoraliteit. Tot het domein van de laatste moet namelijk een reeks van maatschappelijk onbehoorlijke gedragingen gerekend worden, die in het geheel niet strafbaar zijn gesteld. Bovendien valt onder immoraliteit nog het veel omvangrijker gebied van immorele handelingen, die het gemeenschapsleven als zodanig niet raken, maar grotelijks afbreuk doen aan het innerlijk moreel gehalte van de persoon.

Als een belangrijk punt van verschil noemt Van Rooy de omstandigheid, dat immoreel en crimineel gedrag naar geheel andere normen gemeten worden. Zo hangt het zedelijk peil van een persoon of

groep niet primair af van het kwade, dat nagelaten, maar van het goede, dat gedaan wordt. Voorts is het niet mogelijk uit iemands strafregister zijn moreel peil te bepalen zonder zijn persoonlijk zedelijke schuld vast te stellen. Bovendien worden vele criminele gedragingen, die wettelijk wel strafbaar zijn, aan het oog van de politie en justitie onttrokken, omdat zij moeilijk op te sporen of zelfs in het geheel niet gerechtelijk vast te stellen zijn, zodat afwezigheid van criminaliteit tenslotte niets anders zegt, dan dat men niet in aanraking is gekomen met de strafrechter of niet door hem veroordeeld is. Bij het onderzoek naar de oorzaken van een hoog criminaliteitscijfer mag men niet uitsluitend aandacht wijden aan factoren, die een lager zedelijk peil veronderstellen; de verklaring kan evengoed verband houden met andere, positief waardeerbare omstandigheden, i. c. het hoger zedelijk peil, waardoor voor iemand de kansen om ontdekt en veroordeeld te worden toenemen. Maar vooral het feit, dat de strafwettelijke beoordeling en de morele waardering van veel maatschappelijk kwaad niet parallel lopen, maakt het criminaliteitscijfer tot een onbetrouwbare graadmeter van het zedelijk peil der delinquentenmassa.

Het valt buiten ons bestek en onze competentie de zienswijze van beide auteurs uitvoerig te bespreken en te beoordelen. Bij de kennisneming van hun uiteenzettingen konden wij ons echter niet van de indruk losmaken, dat te sterk het accent gelegd wordt op de verschillpunten. Het ligt geenszins in onze bedoeling ook maar een poging aan te wenden om de begrippen criminaliteit en immoraliteit te identificeren. Wij hebben op bovenstaande uiteenzettingen de aandacht gevestigd, eerstens omdat het inzicht in het verschil tussen misdadigheid en onzedelijkheid er door verhelderd wordt, vervolgens omdat de erin neergelegde gedachten een aanknopingspunt bieden voor onze beschouwingen over de moraliteit. Dit laatste om tweeërlei reden. Niemand kan ontkennen, dat misdadig gedrag in een rechtsstaat tevens onzedelijk gedrag is. Bovendien staan ons voor de beoordeling der moraliteit alleen maar uiterlijke gedragingen ter beschikking. De maatschappelijk onbehoorlijke en min of meer onduidbare handelingen nu vormen daar een onderdeel van. Daarnaast zal dan gelet moeten worden op de persoonlijk onbehoorlijke hande-

lingen. Uiteraard is beider terrein niet altijd scherp af te bakenen. En vooral die uiterlijk waarneembare gedragingen, die de moraliteit in positieve zin bepalen, mogen niet over het hoofd worden gezien.

Zelfs indien het de statistische methode mocht gelukken, merkt Nagel op, enige cijfermatige zekerheid te verschaffen over de omvang van de locale criminaliteit, dan is daarmee het gewicht van deze criminaliteit nog niet bepaald¹⁾. Op ons rust thans de taak een poging te wagen om niet alleen het gewicht van de onmaatschappelijke gedragingen, maar van het hele doen en laten der Goirlenaren te bepalen of althans te benaderen.

Ter bereiking van dit doel staat ons meer dan één weg open. Ten aanzien van de onmaatschappelijke gedragingen wordt meestal de mate van reactie van de gemeenschap tegen het vergrijp als criterium genomen. Met betrekking tot de wettelijk strafbare feiten, de misdrijven en overtredingen, zou dan kunnen worden volstaan met een verwijzing naar de toegemeten strafmaat. Waar het aantal dezer feiten, dat ons ter beschikking staat, zeer gering is en het merendeel ervan zo niet tot de overtredingen, dan toch tot de lichtere misdrijven behoort, zouden wij tot geen andere conclusie komen, dan dat de criminaliteit in Goirle uit maatschappelijk oogpunt een weinig kwaadaardig karakter vertoont. In aansluiting hierop zou met betrekking tot het wangedrag kunnen worden nagegaan, op welke wijze de gemeenschap hierover haar afkeuring aan de dag legt. Daarbij zou aan het licht komen, dat het grootste deel van dit soort onmaatschappelijke handelingen niet van zo'n ernstige aard is, dat zij met het oog op de integriteit der samenleving als onduldbaar worden beschouwd.

Een andere manier om het onmaatschappelijk gedrag te wegen bestaat in het trachten binnen te dringen in de persoonlijkheid van de delinquent. Doch deze methode kan slechts individueel worden toegepast en de hantering ervan ligt op het terrein van de strafrechter. Over de weg, waarlangs dit begrijpen van de delinquent tot stand kan komen, wordt door Kempe gehandeld in zijn Utrechtse

¹⁾ W. H. Nagel: *De Criminaliteit van Oss*; diss. Groningen 1949, bl. 331.

oratie bij de aanvaarding van het ambt van buitengewoon hoogleraar¹⁾. Volgens hem hebben theorie en praktijk van het strafrecht zich jarenlang wel bevonden bij een rechtsbedeling, die de persoon van de dader over het hoofd leek te zien, omdat zij uitsluitend bekommerd was om de koppeling van een juridisch gekwalificeerde daad aan een door de wet daarop gestelde straf. Daarna is men vervallen in wat hij noemt het andere uiterste van dorheid en levenloosheid; de typenleer van de dader, waardoor diens persoonlijkheid nog grondiger van haar menselijke waardigheid werd beroofd. Tegenover het daad-strafrecht en de dadertypologieën van de criminale psychologie nu stelt hij de op het existentialisme gefundeerde zogenaamde phaenomenologische anthropologie, voorbereid door Freud en Jaspers en verder uitgewerkt door Heidegger en Binswanger²⁾. Zij zou de mogelijkheid bieden tot een „existentiële ontmoeting” van de medemens, waardoor het tezamen zijn wordt tot wat Binswanger gekarakteriseerd heeft als het „liebend mit einander sein”, waardoor m.a.w. de mensen elkaar in de diepste zin kunnen begrijpen. Het misdadig zijn van de delinquent wordt in de phaenomenologische anthropologie herleid tot een bepaalde Daseinsmodus: tot een schuldige wijze van in-de-wereld-staan, terwijl dan de misdaad op zichzelf beschouwd dit gehele schuldige zijn in zich omvat.

Met deze aanduiding van de door Kempe ontwikkelde gedachte moeten wij volstaan. Wat wij beogen, is niet zozeer de psychologisch-individuele gronden als wel de mate van het schuldig zijn te achterhalen ten opzichte van een buiten- en boven-persoonlijke maatstaf. Waar het begrip schuldig zijn een zedelijke veroordeling inhoudt, moeten wij het moeilijk en veel omstreden terrein van moraal en moraliteit betreden, een terrein, dat niet alleen het onmaatschappelijk gedrag of de personen, die zich daaraan schuldig maken, maar het doen en laten der hele gemeenschap omvat.

¹⁾ G. Th. Kempe: *Schuldig zijn*, 1950.

²⁾ Voor een nadere oriëntatie op Heideggers existentie-filosofie verwijzen wij naar J. H. E. J. Hoogveld: *Inleiding tot de wijsbegeerte*, Dl II, 1941, bl. 218 e.v.

Ook hierbij gaat het om een wegen en doet zich dus allereerst de vraag voor naar de aan te leggen maatstaf. Bestaat er reeds geen eenstemmigheid ten aanzien van het begrip criminaliteit, met betrekking tot de inhoud van de termen moraal en moraliteit zijn de meningen nog meer verdeeld. Het ziet er zelfs naar uit, dat men het hieromtrent nooit eens zal worden, omdat het verschil in opvatting uiteindelijk samenhangt met het verschil in levensbeschouwing. Daardoor komt het vraagstuk op wijsgerig niveau te liggen. Men kan het ons moeilijk euvel duiden, wanneer wij ons alleen maar schoorvoetend op dit zo gladde ijs wagen. Slechts specialisten op filosofisch gebied is het betreden van dit terrein toegestaan.

Dat wil niet zeggen, dat wij de moeilijkheden zullen omzeilen en ons niet de moeite zullen getroosten het verschil in opvatting naar best vermogen in het licht te stellen. Een gelukkige omstandigheid is daarbij, dat het meningsverschil weer niet zó ver gaat, dat er terzake van moraal en moraliteit in het geheel geen communis opinio zou bestaan. Bij een poging om haar te ontdekken blijkt zij echter beperkt te zijn tot de opvatting, dat moraliteit het zedelijk gehalte van een menselijke handeling aanduidt, m.a.w. ons in staat stelt om zulk een handeling als goed (moreel) of slecht (immoreel) te kwalificeren en wel door haar te betrekken op een normensysteem, dat wij voorlopig met de term moraal zullen aanduiden. Vanuit dit gezichtspunt bezien is moraal dus het complex van normen, dat als maatstaf fungeert bij de beoordeling van het zedelijk gehalte der menselijke gedragingen en moraliteit de mate, waarin deze gedragingen met die normen in overeenstemming zijn.

Vraagt men echter naar de grondslagen of de oorsprong van het normensysteem, dan blijkt de eenstemmigheid zoek te zijn. Op het eerste gezicht lijkt dit geen onoverkomelijk bezwaar voor de bereiking van het doel, dat wij ons in deze paragraaf stellen. Het schijnt namelijk zó te zijn, dat ons bij de beoordeling der moraliteit van een bepaalde bevolkingsgroep twee criteria ten dienste staan: een van subjectieve of persoonlijke aard, waarbij de onderzoeker zijn eigen opvattingen en inzichten omtrent het zedelijk goede en slechte als toetssteen neemt, en een van objectieve of sociologische aard, waar-

bij de normen geldend in het sociale systeem, waarvan de te onderzoeken individuen of groep deel uitmaken, als maatstaf worden gezien.

Een criterium in laatstbedoelde zin biedt het voordeel, dat het enquêteurs met onderling afwijkende levensbeschouwingen in de gelegenheid stelt tot een gelijkkluidend oordeel te komen. Bovendien schijnt nog een tweede reden te zijnen gunste te pleiten. Wil men zich niet te ver van de realiteit verwijderen, m.a.w. wil men het gevaar ontlopen zich te zeer te verliezen in louter abstracte bespiegelingen, dan mag het sociologisch aspect niet verwaarloosd worden, anders gezegd: dan mag het kwantitatieve en kwalitatieve element in de groepsvorming, de omvang en de structuur der groep, niet over het hoofd worden gezien. In deze gedachtegang wordt moraal voorlopig het complex van normen, dat in een bepaalde samenleving als maatstaf fungeert bij de beoordeling van het zedelijk gehalte der menselijke handelingen en moraliteit de mate, waarin de gedragingen der individuen met die normen in overeenstemming zijn ¹⁾. Wanneer b.v. een primitieve gemeenschap in bepaalde omstandigheden een sneltocht verlangt, moet de handelwijze van de koppen-snellers vanuit de groepsnorm beoordeeld moreel goed genoemd worden.

Menig socioloog en sociologisch georiënteerde criminoloog meent met zulk een criterium genoeg te kunnen en zelfs te moeten nemen. Zo zegt Bouman, dat de socioloog de veranderingen in sociale normen, recht en moraal niet heeft te toetsen aan eigen ethische gevoelens, doch zich alleen heeft af te vragen, in hoeverre zij feitelijk gelden ²⁾. En Nagel meent, dat het gewicht der criminaliteit niet bepaald kan worden zonder wetenschap omtrent de plaatselijke „conduct norm”. Alleen kennis van de gedragsnorm der groep maakt het mogelijk het element van de „subsocialiteit” te waarderen. Hij spreekt van een negatieve afwijking van de groeps-moraal, wanneer door de strafwet veroordeeld gedrag geen of minder afkeuring bij de groep vindt, en van een positieve, indien de bestaande algemene wetgeving volgens de streeknorm niet, niet snel

¹⁾ Verg. A. J. van Lieshout: Uden, 1948, bl. 345.

²⁾ P. J. Bouman: Sociologie, 1947, bl. 57.

genoeg, of niet zwaar genoeg voor repressie zorgt bij krenking van het collectieve rechtsbewustzijn ¹⁾).

Een goed verstaander zal reeds begrepen hebben, dat door Nagel het zedelijk en het strafrechtelijk gewicht van de misdaad zo niet verward, dan toch niet voldoende scherp van elkander worden gescheiden. Dat de poenitenciaire politiek op de hoogte dient te zijn van de sociale normen van het milieu van de delinquent, is toch eigenlijk vanzelfsprekend. Doch waar het op aankomt, is, of de kennis van het normensysteem der groep het aangewezen middel vormt om het zedelijk peil van de delinquenten of van de groep in het algemeen te bepalen. Om hierop het antwoord te kunnen geven, moeten wij nader ingaan op de betekenis en de inhoud van de termen moraal en moraliteit.

Is moraal voldoende gekarakteriseerd door het begrip normensysteem? Om het antwoord op deze vraag te geven willen wij opnieuw ons licht gaan opsteken bij de sociologie. Zij leert ons, dat norm een regel van gedrag of handelen is, die algemeen erkend wordt ²⁾. Doorgaans handelt de mens niet graag improvisatorisch of op goed geluk. Men volgt eerder precedentes en laat zich liever leiden door een min of meer nauwkeurig schema. Ziet men hierin al niet een waarborg voor het succes, men vindt er minstens een zekere steun in. Wanneer een bepaalde situatie zich herhaalt, klampt men zich graag vast aan een handelwijze, die haar deugdelijkheid heeft bewezen. Men onderwerpt zodoende zijn reacties aan een gedragsregel, die enige zekerheid schijnt te beloven ³⁾.

Sommige normen heten van bovenaf te zijn opgelegd, andere door bepaalde groepen zelf te zijn vastgesteld en aanvaard: de sociale normen, die wel hun ontstaan te danken kunnen hebben aan een ingrijpen van bovenaf, b.v. aan autoritaire machtsspreuken of aan religieuze verboden en geboden, maar eerst door het feit, dat zij op de duur het karakter aannemen van door de groep zelf gewilde en

¹⁾ Nagel, l.c., bl. 331 e.v.

²⁾ Bouman, l.c., bl. 55.

³⁾ J. Haesaert: *Essai de Sociologie*, 1946, bl. 351.

vrijwillig aanvaarde gedragsregels, sociale normen worden ¹⁾). Ieder sociaal object heeft zijn eigen systeem van normen: de godsdienst, de moraal, het maatschappelijk verkeer, de aesthetica, de politiek, de economie ²⁾).

De onderwerping aan de norm berust op een vermenging van plichtsgevoelens met de erkenning van morele beginselen. Deze laatste kunnen niet als iets uiterlijks worden beschouwd, maar moeten reeds van te voren in de vorm van psychische factoren in het individu aanwezig zijn. Was dit niet het geval, dan zou de norm slechts de betekenis hebben van een tijdelijk algemeen opgevolgd bevel. Het is echter juist het kenmerk van de ware sociale normen, dat zij een duurzame invloed uitoefenen. Zij vormen een bepaald aspect van de traditie, welke het sterkst is in de oude levensgemeenschappen en het zwakst in de moderne maatschappelijke doelmatigheidsorganisaties. Iedere vorm van sociaal-normatief handelen vindt een grote steun in de aanwezigheid van morele gevoelens, die ten dele hun neerslag hebben gevonden in rechtsregels. Sociale normen, recht en moraal liggen dicht bij elkaar ³⁾).

Blijkens het bovenstaande zijn de begrippen moraal en normensysteem dus niet identiek. De moraliteit van een bevolkingsgroep kan dan ook niet achterhaald worden uit het onderzoek naar het bij haar heersende normensysteem en uit de mate, waarin haar gedragingen daarmee in overeenstemming zijn. De moraal is slechts een onderdeel van het normensysteem en zo rijst opnieuw de vraag naar de begripsbepaling ervan.

Over de betekenis en de verschillende aspecten van de term moraal wordt uitvoerig gehandeld door De Bussy. Naar aanleiding van de vraag: „Wat verstaat men onder moraal?” worden beschouwingen ten beste gegeven, die wij menen de lezer niet te mogen ont-

¹⁾ Bouman, l.c., bl. 55 en 56. Verg. ook F. Tönnies: Einführung in die Soziologie, 1931, bl. 190.

²⁾ Haesaert, l.c., bl. 351.

³⁾ Bouman, l.c., bl. 56 e.v.

houden¹⁾. Niet dat wij het in alle opzichten met zijn gedachten eens zijn. Maar juist voor zover dat niet het geval is, vinden wij daarin een geschikt aanknopingspunt voor onze verdere uiteenzettingen.

Volgens De Bussy wordt de term moraal in hoofdzaak in drieërlei betekenis gebruikt. Allereerst in de zin van levensleer: een doeleinden- en middelenleer. Veronderstelt men, dat de mens het vermogen om zedelijk te beoordelen niet gegeven was, dan zou er toch door hem gehandeld worden, hij zou zich toch doeleinden stellen en middelen beramen om zijn doeleinden te bereiken. In zulk een levensleer zijn dus dooreengestrengeld een leer van de doeleinden, die men waard acht na te streven en een leer der middelen, d.i. de leer, hoe de doeleinden, die men zich stelt, het gemakkelijkst en het best te bereiken zijn.

gere Vervolgens moraal in de zin van zedeleer of zedewet: de moraal in andere zin. De zedewet gaat uit van de tegenstelling goed-slecht en geeft op grond daarvan voorschriften: gedragsregels, die men in acht heeft te nemen, dus geboden en verboden. Moraal wordt dan een overbrenging op het handelen van de maatstaf, die in het zedelijk oordeel gelegen is, ofwel van het geheel der voorschriften, die afgeleid zijn uit de voorstellingen van deugden en ondeugden. De voorschriften gelden slechts de oogmerken, die men zich tijdens het handelen bewust is en hebben als zodanig alleen betrekking op wat nog gebeuren moet. Is ten aanzien van het handelen een zedelijke beoordeling a posteriori, een zedelijk voorschrift is a priori of anterieur.

De moraal of zedewet is dus zelf geen maatstaf of meetsnoer, maar richtsnoer, meestal opgevat als richtsnoer van handelen. Wel bestaat er samenhang tussen de moraal in de zin van zedewet en de maatstaf van het zedelijk beoordelen, dat zijn de voorstellingen van deugden en ondeugden. Bij een beschouwing van het verschil en de overeenkomst van maatstaven van zedelijk beoordelen mag men gebruik maken van de voorschriften van de moraal, waarin zich meestal concreet uitdrukt, wat als deugd en wat als ondeugd wordt gezien. De moraal biedt bij zulk een beschouwing het voordeel meer in het oog te vallen dan de maatstaf. In haar voorschriften moet echter altijd

¹⁾ I. J. de Bussy: De wetenschap der moraal, 1939, bl. 1-21.

gezocht worden naar de deugd of ondeugd, die er achter ligt. Want de erkenning van elk voorschrift, elk gebod of verbod, vindt uiteindelijk haar verklaring in de voorstelling van een deugd of ondeugd. Wij zouden geen moraal erkennen, indien wij geen maatstaf van zedelijk beoordelen hadden. Dat de samenhang tussen beide niet altijd gemakkelijk is aan te wijzen, laat zich ten dele hieruit verklaren, dat het verband tussen een voorschrift van de zedewet en de voorstelling van een deugd of ondeugd, waarin het wortelt, voor ons besef menigmaal is verloren gegaan. Nemen wij echter dit verband aan, dan worden wij voor het probleem gesteld, hoe de zedewet, die wortelt in een niet-bevelende maatstaf van zedelijk beoordelen, haar bevelend karakter verkregen heeft.

Ten derde kan moraal de betekenis hebben van een levensleer, die het verplichtende, de zedewet, in zich opneemt. Men brengt het woord dan in betrekking tot een bepaalde groep van mensen, tot een bepaald verschijnsel of tot bepaalde omstandigheden. In uitdrukkingen als handelsmoraal, sexuele moraal, politieke moraal is de term in laatstbedoelde zin gebruikt.

Veel uitvoeriger dan wij het deden, wordt door De Bussy uitgeweid over de drie betekenissen van moraal. Maar aan het eind daarvan wijst hij er met klem op, dat het bezwaarlijk is tussen moraal in de ene en moraal in de andere zin een scherpe lijn te trekken. Doeleinden, middelen en zedewet zijn innig met elkaar verweven. Zij laten zich in abstracto wel onderscheiden, maar in concreto niet scheiden. Het onderscheid acht hij echter nodig om tot een nader begrip te kunnen komen van wat men verstaat onder moraal of zede-leer in engere zin, d.i. de zedewet.

Twee vragen doen zich voor naar aanleiding van De Bussy's beschouwingen over moraal in engere zin. Zij luiden: waarop berusten de deugd- en ondeugdvoorstellingen en waaraan dankt de moraal haar voorschrijvend of bevelend karakter? Anders geformuleerd: waarin vindt de maatstaf van het zedelijk beoordelen zijn grondslag en met welk recht dient de moraal zich aan als richtsnoer voor 's mensen handelen? Dat beide vragen nauw met elkaar verband houden, is zonder meer duidelijk. Zij worden door bedoelde auteur echter niet voldoende scherp uit elkaar gehouden. Over de eerste

althans wordt door hem slechts zeer terloops gesproken, daarbij verwijzend naar een opstel van zijn hand, waarin de stelling verdedigd wordt, dat tot de deugden wordt gerekend het zich verantwoordelijk gevoelen en tot de ondeugden het zich niet verantwoordelijk gevoelen. In verband met de tweede spreekt hij van een van de grootste psychologische moeilijkheden, waarvoor wij bij de beschouwing van de moraal worden gesteld en volstaat dan met de verschillende opvattingen daaromtrent weer te geven¹⁾.

Voor ons is de beantwoording van beide vragen ook daarom van belang, omdat het van dit antwoord zal afhangen, of wij bij de beoordeling van de moraliteit van een bevolkingsgroep kunnen volstaan met die maatstaf van zedelijk beoordelen als uitgangspunt te nemen, die in die groep heerst, dan wel of wij een algemeen geldende maatstaf kunnen en moeten aanleggen.

Juist met betrekking tot de antwoorden op de vragen, die wij zo-even stelden, geldt hetgeen wij aan het begin van deze paragraaf opmerkten over het meningsverschil inzake moraal en moraliteit: het gaat uiteindelijk terug op een verschil in levensbeschouwing, waardoor het vraagstuk op een wijsgerig niveau komt te liggen. Om dat toe te lichten kunnen wij ons bepalen tot het weergeven der opvatting van twee geheel verschillende levensbeschouwingen, omdat ieder verschil van inzicht op bedoeld gebied tenslotte tot een van beide te herleiden is.

In zijn werk „Essai de Sociologie” geeft Haesaert onder de titel „Les règles morales” de opvatting weer, die als exponent kan gelden van de ene, de positivistische levensbeschouwing. Bij de toepassing ervan op het onderzoek naar de moraliteit van een bevolkingsgroep zou zij, wat wij boven noemden, het sociologisch criterium vertegenwoordigen²⁾.

De auteur begint met vast te stellen, dat de moraal meer omvat dan de zeden, wijl zij haar in alle opzichten als een ideaal voorbij streeft door de heersende gewoonten de weg te wijzen naar een levens-

¹⁾ De Bussy, l.c., bl. 15 en 16.

²⁾ Haesaert, l.c., bl. 355-357.

houding, die door bepaalde invloedrijke personen als voortreffelijk en het meest aanbevelenswaardig wordt beschouwd. Terwijl de moraal een onderzoek instelt naar wat bestaat, dient zij zich aan als een beeld, waarin de realiteit haar bekroning vindt. Zij trekt de curve ervan echter niet altijd tot het einde toe door; soms durft zij er zelfs tegenin te gaan door een helling, die tot dan toe onschuldig bergaf werd gevolgd, weer te bestijgen. Om de wil der mensen te prikkelen stelt zij dan ook onmiddellijke of toekomstige beloningen in het vooruitzicht.

Voortbouwend op zijn uitgangspunt, meent Haesaert, dat de moraal slechts in een min of meer vergeestelijkte beschaving opbloeit. De primitieven en de eenvoudige lieden zouden alleen de overgeleverde zeden kennen en de gedachte, dat sommige ervan van slecht gehalte kunnen zijn, komt bij hen niet op. Wanneer zich echter het wijsgerig denken ontwikkelt, stelt het in zijn omgeving weldra levensgewoonten vast, die niet stroken met zijn inzichten. Het gaat onderscheid maken tussen het goed gedrag, dat wordt aanbevolen en het slecht, dat wordt veroordeeld; tussen de orde, die overeenstemt en de ongebondenheid, die in strijd is met zijn ideeën.

Zolang de cultus zijn overwicht behield, aldus de auteur, was het criterium van de moralist hoofdzakelijk van godsdienstige aard. In een meer gecompliceerde samenleving daarentegen draagt iedere invloedrijke groep haar aandeel bij en naar gelang de plaats, die zij inneemt, komen de gedragingen, welke zij aanprijst, de heersende moraal verrijken. De zeden blijven echter de grondslag vormen – dat blijkt reeds uit de woordafleiding – en de moralist kan ze niet buiten beschouwing laten. Maar in plaats van ze critiekloos te aanvaarden werpt hij ze in zijn smeltkroes en ontdoet ze van de stof, die hem van slecht gehalte lijkt. Alleen de gewoonte, die in zijn oog deugdelijk is, ontvangt zijn waarmerk. Zo ontstaat er een gradatie in de waarden en worden de gedragingen geapprecieerd volgens een bepaalde schaal: de moeilijkste gaan door voor verheven en stichtelijk, sommige worden aanbevolen, de meeste zijn zonder meer verplicht en hier bevindt zich het grensvlak van het goede; daar beneden, waar het kwaad begint, worden enkele nog als toegeeflijk beschouwd en dan volgt het wangedrag, dat ook weer zijn nuanceringen kent.

De logica van een reeds sophistisch geworden rigorisme leidt ertoe om de deugd en de ondeugd te gaan zoeken in de verborgen hoeken van de ziel, zodat het besluit belangrijker wordt dan de daad. De bedoeling wordt de toetssteen van de zedelijkheid, die voortaan in het geweten ligt. Heel dit bouwwerk, aldus Haesaert, verraadt zijn maker : de moraal is minder de schepping van de maatschappij dan de vrucht van een steeds abstracte en vaak vergezochte bespiegeling.

Vervolgens neemt hij stelling tegen de mening, welke de oordelen, waarop het zedelijk gedrag berust, voor onmiddellijk houdt, waardoor de zedelijkheid wordt voorgesteld als een categorie, een denkvorm, van het practisch verstand en de zedewet een objectieve realiteit wordt, geldend voor alle mensen en voor alle tijden. De onjuistheid van deze opvatting staat voor Haesaert vast. De gemeenschappen hebben ieder haar eigen ethica. Elke godsdienst komt met zijn gedragsnormen voor de dag en elk wijsgerig stelsel tracht de zijne op te dringen zonder hun normen ooit te kunnen herleiden tot een gemeenschappelijke oorsprong. In werkelijkheid is het practisch verstand het werk van de omstandigheden en de mensen. De innerlijke stem, waardoor de mens geleid wordt, is de weerklink van de meningen, die heersen in de groep. Vóórdat zij het geweten van de enkeling werd, was zij het geweten van de gemeenschap. Daarom kan zij spontaan en universeel lijken, terwijl zij persoonlijk is en heel en al gevormd door degenen, die haar wilden. Zij hebben haar zó goed ingefluisterd, zij hebben hun propaganda zó handig gevoerd, zij schreeuwen zó hard, wanneer men zich verzet, dat de eenvoudigen er vaak inlopen en met hen instemmen, zonder verder te zien dan hun neus lang is.

Bij de vorming van dit geweten zijn talrijke psychologische factoren betrokken. Allereerst neemt er de emotie deel aan en wel niet een louter gevoel van goed- of afkeuring, maar zeer verschillende beweegredenen zoals sympathie, onnadenkende aanvaarding, inbeelding, afkeer van lichamelijke of gevoelsaard, neiging van het temperament. Vervolgens speelt ook het verstand een rol, hetzij opbouwend, hetzij afbrekend en dit geestelijk element overheerst tenslotte zowel in het voorschrift als in het oordeel. Zulk een grondslag maakt de moraliteit vrij onbestendig. Zij is afhankelijk van de

economische en de sociale toestand, terwijl de plicht grote concessies doet aan het belang.

Door een dergelijke zwakheid ziet volgens Haesaert de zedelijke verplichting zich genoodzaakt haar eisen te matigen en de spanning tussen de orde en het gedrag niet te zeer ten top te voeren. Indien zij te veel vraagt, leidt zij schipbreuk. Want haar enige sanctie is de publieke opinie en die zal zich terugtrekken, wanneer de moralist haar middelmatigheid geweld aandoet. Toch gebeurt het, dank zij bijzonder gunstige omstandigheden, dat het voorschrift voor allen de vorm aanneemt van een bevel, van een categorische imperatief. Dan treedt de moraliteit in de zeden, die haar hechte grondslag vormen.

Bij een vergelijking van bovenstaande gedachten met die van De Bussy blijkt Haesaert zich meer bezig te houden met de vraag naar de oorsprong van de moraal, terwijl De Bussy vooral de begripsinhoud ervan onder ogen ziet. En al geldt ook hier, dat beide aspecten in werkelijkheid in elkaar grijpen, het logisch onderscheid is van belang om tot een uitgesproken standpunt inzake moraal en moraliteit te kunnen komen.

Als de zwakke plek in de gedachtengang van Haesaert zien wij zijn uitgangspunt, i.c. het onderscheid tussen zeden en moraal. Dit onderscheid wordt schijnbaar wel gereleveerd, maar mist bij kritisch toezien de strakke omlijning, die nodig is om een criterium bij de hand te hebben bij de afbakening van het gebied der zeden en der moraal. Zowel de zeden als de moraal zijn een richtsnoer voor het zedelijk handelen. Men kan toch kwalijk beweren, dat de zeden der primitieven, de adat, alleen maar sociale normen zijn. Wel kan grif toegegeven worden, dat het begrip zeden ruimer is dan het begrip moraal, maar dat de zeden tevens moraalvoorschriften bevatten, valt niet te loochenen. Dat beide in elkaar over kunnen gaan, erkent trouwens ook Haesaert, zoals wij zagen aan het eind van zijn betoog.

Maar dan rijst de vraag: betreft het hier niet slechts een gradueel in plaats van een essentieel onderscheid? Voor ons moet het antwoord bevestigend luiden. En is dat het geval, dan heeft het weinig zin te zoeken naar een verklaring van de oorsprong van wat Haesaert onder moraal verstaat, maar moet gespeurd worden naar de oor-

sprong van het richtsnoer voor 's mensen zedelijk handelen in het algemeen, m.a.w. naar de herkomst van de maatstaf van het zedelijk beoordelen.

Wij komen hiermede aan het kernpunt van ons betoog. Als zeden en moraal – om dat onderscheid nu maar even aan te houden – een richtsnoer voor 's mensen zedelijk gedrag beogen te zijn, wijst reeds het loutere bestaan daarvan op een doelgerichtheid van de mens en wel een doelgerichtheid van nature uit. Het probleem zó te zien is niet de moeilijkheid niet erkennen of ontwijken, gelijk De Bussy de aanhangers van deze opvatting in de schoenen schuift, maar is de vraag naar de oorsprong der zedelijkheid naar die diepte verplaatsen, waarin elke positivistische of louter idealistische verklaring niet wil afdalen en daarom onbevredigend blijft. Op deze gedachte steunt de andere, de tweede opvatting inzake moraal en moraliteit, die gebaseerd is op een metaphysische levens- en wereldbeschouwing en neergelegd in de ethica van de aristotelisch-thomistische wijsbegeerte.

De aristotelisch-thomistische wijsbegeerte ziet het wezen van de moraliteit in een transcendente betrekking van de innerlijke, bewuste en vrije menselijke handeling tot de zedewet. Al naargelang zij in overeenstemming of in strijd is met de zedewet, is zulk een handeling goed of slecht. Transcendenteel staat hier tegenover acccidenteel of bijkomstig en duidt aan, dat het een wezenskenmerk van de menselijke handeling is in betrekking te staan tot de zedewet. Uit het feit der transcendente betrekking vloeit logisch voort, dat iedere handeling wetens en willens door de mens gesteld onder het domein der moraliteit valt en als zodanig zedelijk goed of slecht is. Moraliteit is dus strikt genomen niet, zoals wij het vroeger stelden, de mate, waarin 's mensen gedragingen in overeenstemming zijn met de moraal, maar de menselijke handeling zelf, beschouwd onder het opzicht van haar betrekking tot de zedewet. Moreel in de eerder omschreven betekenis is slechts 's mensen handelen, voor zover dit waargenomen wordt in zijn betrekking tot de zedewet.

Dat niet iedere, maar alleen de bewuste en vrijwillig gestelde handeling in betrekking staat tot de zedewet, impliceert bij de mens

een kennis van de zedewet, de norm van de moraliteit. Een wet is immers pas van kracht, wanneer zij ter kennis gebracht is van degenen, voor wie zij gegeven werd. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen een hoogste of laatste norm (*regula suprema*) en een naastbijgelegen, als men wil voorlopige of directe norm (*regula proxima*). De eerste, waarvan de moraliteit primair wordt afgeleid, is de eeuwige of goddelijke wet; de tweede is de richtinggevende uitspraak van het verstand (*dictamen rationis*). Wij noemden dit laatste een voorlopige norm, omdat het een menselijke deelhebbing aan de eeuwige wet is. De richtinggevende uitspraak van het verstand berust nl. op de kennis van de natuurwet en de positieve goddelijke en menselijke wetten, welke alle haar oorsprong vinden in de eeuwige wet, in God.

Bij een nadere beschouwing van de thomistische leer blijkt de kern van haar opvatting inzake moraliteit te liggen bij de erkenning van een natuurwet in de mens. Immers onder natuurwet verstaat zij een natuurlijke deelhebbing van 's mensen verstand aan de eeuwige wet, d.w.z. een deelhebbing vanuit of door middel van de menselijke natuur zelf. Anders gezegd: door een neiging, een streven van de natuur kent het verstand de eeuwige wet. Dit wordt als volgt bewezen. Blijkens een innerlijke ervaring en blijkens het feit, dat de menselijke natuur een rationele natuur is, zodat zij in staat is zichzelf en haar neigingen te kennen, is de mens zich een natuurlijke neiging bewust. Dit bewustzijn of deze kennis nu is een deelhebbing aan de eeuwige wet, want zij openbaart de eeuwige wet door het feit, dat zij een goddelijke ordening openbaart. De natuurlijke neiging is namelijk de goddelijke ordening, zoals zij in het schepsel, dat door God op zijn doel is gericht, is neergelegd. Door het zedelijk bewustzijn, het geweten, wordt de natuurwet, dat wil dus zeggen de kennis van de eeuwige wet, in elk apart geval toegepast¹⁾.

De aristotelisch-thomistische leer erkent dus alleen die norm van moraliteit, die haar oorsprong vindt in de eeuwige wet, m.a.w. die in overeenstemming is met 's mensen gerichtheid op God²⁾. De

¹⁾ J. Gredt: *Elementa philosophiae aristotelico-thomisticae*, Vol. II, 1929, bl. 326-347.

²⁾ Verg. A. Lutterman in *Onrust in de ziel/zorg*, 1950, bl. 99.

zedelijke normen, neergelegd in positieve wetten en in de zeden, dus de gecodificeerde moraal, heeft slechts bindende kracht, voor zover zij niet in strijd is met 's mensen einddoel.

Het sociologisch criterium bij de beoordeling der moraliteit is hier vervangen door een universeel, een voor alle mensen en alle tijden geldend criterium. In ons speciaal geval geeft dat echter geen aanleiding tot verschil van mening bij het bepalen der zedelijkheid, omdat wij met een gemeenschap te doen hebben, door wie dit metafysisch criterium erkend wordt. Voor ons schuilt de moeilijkheid hierin, dat een beoordeling van het zedelijk peil slechts uit kan gaan van de uiterlijk waarneembare gedragingen, terwijl moraliteit in wezen de innerlijke handeling, dus de wil en de gezindheid betreft en als zodanig buiten het menselijk waarnemingsvermogen ligt. Dit betekent, dat onze beschouwingen over de moraliteit van de Goirlese bevolking zeer onvolledig en gebrekkig moeten zijn.

Reeds aan het begin van deze paragraaf merkten wij op, dat wij ter beoordeling van de moraliteit aandacht moeten schenken aan tweeërlei soort uiterlijke gedragingen en wel aan de maatschappelijk en persoonlijk onbehoorlijke, welke beide objectief beschouwd op een afwijking van de moraal wijzen, en op de maatschappelijk en persoonlijk behoorlijke, dus op de uit zedelijk oogpunt positief te waarden handelwijzen. In het licht van onze doelstelling: een bestudering der criminaliteit en moraliteit der Goirlese gemeenschap rond en in de oorlogsjaren, bespreken wij allereerst laatstgenoemde groep gedragingen gedurende dit tijdsbestek.

De Nederlandse militairen brachten tijdens de mobilisatie een groot deel van hun vrije tijd door in het patronaatsgebouw. „Ontwikkeling en Ontspanning” zorgde voor afleiding, maar vanzelfsprekend werd ook in Tilburg vertier gezocht. Hoewel niet gesproken kan worden van een intensief contact tussen de inwoners van Goirle en de militairen, bestond er wel aanraking tussen beide. Zo kwam het nogal eens voor, dat de militairen een avond in de Goirlese gezinnen doorbrachten. Verlovingen zijn er echter niet door tot stand gekomen en evenmin, als wij goed zijn ingelicht, ongewenste

verhoudingen. Wel bleek er van de kant van de Goirlese meisjes een grote belangstelling te bestaan voor zieke militairen. Haar bezoek aan de ziekenafdeling, waarvoor de raadzaal op het gemeentehuis was afgestaan, was zó frequent, dat het wenselijk geacht werd speciale bezoeken in te stellen en daaraan streng de hand te houden. Er werkten dus blijkbaar remmen, die het vriendschappelijk contact tussen beide categorieën in de weg stonden en meer verankerd lagen in de publieke opinie dan in de persoonlijke gesteltenis der meisjes. Van naijver van de zijde der Goirlese jongens ten opzichte van de militairen is niets gebleken.

In de Meidagen van 1940 heeft de bevolking geestelijk geleden onder het besef, dat de verdediging van het land spoedig in elkaar zou storten door de overmacht van de vijand en de zwakte van het eigen militaire apparaat. Eveneens werd zij onaangenaam getroffen door het vertrek van de Koningin en de Regering naar Engeland, met welk besluit men eerst enkele weken later verzoend was.

Het merendeel van de Duitse bezettingstroepen was nazigezind. Slechts enkele Beieren en Oostenrijkers lieten in zeer vertrouwelijke gesprekken uitkomen, dat zij zich niet met de ideeën van het Nationaal Socialisme konden verenigen. Terwijl de houding der manschappen tegenover de burgerij in het algemeen zeer correct en bescheiden was, waren de officieren arrogant in hun optreden. Ofschoon, zoals wij reeds zagen, een deel der manschappen bij particulieren ingekwartierd was, stond de bevolking afwijzend tegenover elk geestelijk contact met de bezetter. Dit blijkt o.a. uit het feit, dat de plaatselijke commandant in Januari '41 de burgemeester te verstaan gaf maatregelen te zullen nemen, indien de schoolkinderen bleven doorgaan met het zingen van anti-Duitse liedjes en de bevolking bleef volharden in haar vijandige houding.

Daarentegen was het contact met de geallieerden hartelijk. De taal bleek geen belemmering te vormen. De bevrijders verschaften de bevolking sigaretten en levensmiddelen in blik en na de bezetting van Duitsland zelfs radio's, meubilair en rijwielen. Zij kon er slechts hartelijkheid en gastvrijheid tegenover stellen. Haar afkeurende houding ten aanzien van de vriendschappelijke omgang tussen de meisjes en de militairen, die zij in de mobilisatie aan de dag had

onze of van
Limburg
naar hebben is
156 hebben!
Als je naar
niet gestoken
doet!

gelegd, liet zij varen. Het was evenwel pijnlijk voor haar te moeten zien, hoe meisjes, die zich hadden opgehouden met Duitse militairen, zich nu in de gunst van de geallieerden mochten verheugen. Wel enkele verlovingsen, maar geen huwelijken zijn van dit contact het gevolg geweest. Alleen tegenover een afdeling van de R.A.F. en van de Red Lion Division, wier gedrag van weinig beschaving getuigde, zoals o.a. bleek uit de schromelijk ontredderde toestand, waarin zij de door haar bewoonde panden achterlieten, stond men minder sympathiek. Met sommige militairen werd nog geruime tijd na hun vertrek schriftelijk contact onderhouden en een paar gevallen zijn bekend van een na-oorlogs bezoek door een oud-militair aan de gemeente om de vriendschapsband te bestendigen.

De houding van de bevolking ten opzichte van de maatregelen van de Duitse bezetter kan in het algemeen gekenmerkt worden als eensgezind en matig vastberaden. De eensgezindheid bleek uit haar gemeenschappelijk vijandige instelling en uit haar solidariteit ten opzichte van elkaar bij dreiging van gevaren. Het optreden van de bezetter is niet in staat geweest enige verdeeldheid onder de inwoners der gemeente te doen ontstaan. Door haar houding als matig vastberaden te karakteriseren willen wij te kennen geven, dat haar afwijzend standpunt in het algemeen zeker niet uitsluitend werd bepaald door vaderlandse motieven. Een strak principiële gedragslijn ligt niet in de aard der Goirlenaren en dit geeft ons het recht bij de beoordeling van het zedelijk gehalte van haar anti-Duitse houding ook te denken aan wat wij zouden willen noemen voor de hand liggende motieven. De houding der boeren was het meest afwijzend. Dat zij in hun materieel bestaan minder afhankelijk zijn van de maatschappelijke omstandigheden en mede daardoor vaak zelfstandiger van oordeel dan velen uit de middenstanders- en arbeidersgroep, lijkt ons een factor toe, die mede in het spel kan zijn. Na de boeren worden de arbeiders als het minst meegaand genoemd, hetgeen enigmate zou kunnen samenhangen met het feit, dat zij op materieel gebied weinig te verliezen hadden. En wanneer de beter gesitueerden nogal eens iets over hun kant lieten gaan, mag daarbij gedacht worden aan de omstandigheid, dat zij in hun vermogen kwetsbaarder waren dan de anderen.

naar
wel

Naar raming werd 10 % van het in de gemeente aanwezige koper en tin ingeleverd. Aan de oproep tot inlevering gaf echter ruim 80 % der gezinshoofden in meerdere of mindere mate gehoor. De radio's daarentegen werden voor ongeveer de helft afgestaan en hierbij was de houding der boeren het meest radicaal: behoudens een enkele uitzondering werden door hen geen toestellen ingeleverd. In hoeverre hun handelwijze in dezen door principiële overwegingen werd bepaald, moeten wij in het midden laten. Overigens behoorden de inleveraars tot alle groepen van de bevolking. Met name durfden de meer gegoeden het risico van niet voldoen aan de inleveringsplicht niet aan, omdat het voorwendsel geen radio te bezitten door hen moeilijk gehanteerd kon worden.

Ongeveer de helft van de niet ingeleverde toestellen zou in gebruik zijn gebleven. Ook werd geregeld naar de Engelse zender geluisterd door middel van de radio's, die op het gemeentehuis werden bewaard. Dat het nieuws van overzee regelmatig werd besproken, getuigt van de eensgezindheid en de solidariteit der bevolking.

Aan de verplichte veelevering hebben de boeren in het algemeen voldaan, omdat de eisen niet veel boven de normale uitstoot lagen. Heel wat varkens zijn gedurende de bezettingstijd clandestien geslacht, zowel ten behoeve van eigen gebruik als met het oog op verkoop aan de burgerij. Dank zij de welwillende houding van de met het toezicht daarop belaste ambtenaren werd naar schatting door 70 % van de boeren een varken meer geslacht dan toegestaan was.

Gewelddadig verzet heeft zich gedurende de bezettingstijd in onze gemeente niet voorgedaan. Een K.P. was er niet. Wel werd er zeer verdienstelijk werk verricht door een groep van 4 personen, die een groot aantal Fransen, leden van de geallieerde luchtmacht, Polen en Joden over de grens hielp. Daarnaast waren er nog verschillenden, die individueel dit werk deden, waaronder een meisje, dat aan tientallen vluchtelingen deze dienst bewees.

Laten we het douanepersoneel – waarover we niet ingelicht zijn – buiten beschouwing, dan zijn met uitzondering van de gemeenteveldwachter alle functionarissen in gemeente- of Rijksdienst tijdens de bezetting betrouwbaar gebleken. Zij hebben zich goede vaderlanders betoond en waren eensgezind in hun houding en streven om

de Duitse bepalingen en aanwijzingen zoveel mogelijk te saboteren. In gevallen, dat hun administratieve medewerking noodzakelijk was, zoals bij de inlevering van koper en radio's, het opmaken van lijsten van Joden en arbeidsplichtigen, was hun stiptheid zoek en hun dienstijver miniem. De uitvoering der verordeningen van de bezetter werd zoveel mogelijk vertraagd; op aangetekende brieven om mensen naar Duitsland te zenden werd niet gereageerd; het bevolkingsregister werd verminkt, toen bekend werd, dat de Nederlandse oud-militairen naar Duitsland zouden worden gevoerd; valse persoonsbewijzen werden uitgereikt.

Het aantal van bedoelde functionarissen heeft gedurende de oorlogsjaren weliswaar een kleine wijziging ondergaan, maar dit hield geen verband met de politieke overtuiging der betrokkenen. Dat de politiek onbetrouwbare gemeenteveldwachter tijdens de bezetting in het corps der marechaussee werd ingelijfd, was slechts een kwestie van administratieve aard, waaruit voor de bevolking geen bijzondere gevolgen of gevaren voortvloeiden.

Zeker kan van enkele ambtenaren – waarbij wij met name ook denken aan degenen, die verbonden waren aan het gewestelijk arbeidsbureau te Tilburg – in onze gemeente gezegd worden, dat zij actief verzet pleegden. Allen lieten zich leiden door hulpvaardigheid en, zij het dan in meerdere of mindere mate, door vaderlandse motieven. Beloningen voor bewezen diensten werden niet aangenomen. In de laatste jaren van de bezetting gingen maandelijks niet minder dan 154 bonkaarten illegaal naar Tilburg ten behoeve van de landelijke organisatie voor hulp aan onderduikers.

Met betrekking tot de verspreiding van N.S.B.-litteratuur en Duitse tijdschriften vermelden wij, dat de „Deutsche Zeitung in den Niederlanden” nogal wat abonné's had, „Volk en Vaderland” minder en „Storm” nagenoeg geen. „Signal” werd vrij veel gekocht in losse nummers, hoofdzakelijk om de illustraties. Bij gebrek aan een bioscoopzaal werden tijdens de bezetting zo nu en dan smalfilms vertoond in een café; de programma's bestonden uit een Duits oorlogs-journaal en een speelfilm, doch trokken weinig bezoekers.

De Februaristaking van 1941 is in Goirle geheel onopgemerkt voorbijgegaan, maar de Meistaking van 1943 was algemeen. Dit ligt

trouwens geheel voor de hand, wanneer men bedenkt, dat de Februaristaking bedoeld was als protest tegen de wegvoering van Joodse landgenoten – waarbij de Goirlese samenleving niet rechtstreeks was betrokken – en de Meistaking als verzet tegen de terugvoering der krijgsgevangenen. Opnieuw bleek de weinig agressieve aard van onze mensen, toen de bezetters erin slaagden door het opstellen van pantserwagens bij enkele fabrieken de staking te breken.

Afwijzend ook stond de bevolking tegenover het vrijwillig verrichten van arbeid ten behoeve van de vijand. Zo zijn in de loop der bezettingsjaren slechts 26 arbeiders bezweken voor het hoge loon en de extra rantsoenbonnen, die in het vooruitzicht werden gesteld voor degenen, die bereid waren arbeid te verrichten op het vliegveld Gilze-Rijen of bij de Organisation Todt en Organisation Speer. De meeste werkzaamheden ten behoeve van de Duitse instanties gebeurden onder dwang.

Ook het verschijnsel der onderduikers vraagt in dit verband onze aandacht. Aanleiding tot onderduiken vormden in onze gemeente gevaar voor terugvoering in krijgsgevangenschap en onttrekking aan arbeidsdienst en tewerkstelling in Duitsland. In de loop van 1941 kreeg Goirle de eerste onderduikers. Hun aantal nam tot Mei 1943 geleidelijk, daarna, vooral als gevolg van de Arbeitseinsatz, sterk toe en heeft nadien vrijwel constant 53 personen bedragen. Uiteindelijk gaven niet vaderlandse motieven de doorslag, maar de vrees voor bombardementen, de onzekerheid van het kampeven en de gehechtheid aan het eigen milieu. De onderduikers waren ondergebracht bij particulieren, meestal bij de boeren, waar het risico van ontdekt te worden veel geringer was en die ook om redenen van behuizing en voedselvoorziening beter dan de anderen in staat waren hun onderdak te verschaffen. Zij hielden zich bezig met het verrichten van allerlei werkzaamheden op het boerenbedrijf en werden in het gezinsleven opgenomen. Kost en inwoning werd hun gratis verstrekt, terwijl ambtenaren van de distributiedienst voor bonkaarten zorgden. Waar zo goed als alle onderduikers uit het dorp zelf afkomstig waren, voelden zij zich spoedig in hun nieuw milieu thuis en konden zij zich na de bevrijding weer gemakkelijk in hun vroeger bestaan schikken. Aan verzetswerk in eigenlijke zin werd door hen

niet deelgenomen; hun houding past veelmeer in het beeld van het lijdelijk verzet van de massa der Goirlese bevolking. Zoals wij reeds zagen bij de bespreking der oorlogsslachtoffers, zijn slechts een vier-tal van hen gearresteerd tengevolge van onvoorzichtigheid en in één geval van verraad.

Tot eer van de Goirlese bevolking moet gezegd worden, dat praktisch iedereen naar best vermogen de onderduikers aan een schuilplaats heeft geholpen. Ook vonden bij haar in de loop der bezettingsjaren honderden uit Duitsland gevluchte krijgsgevangenen en leden van de geallieerde luchtmacht tijdelijk onderdak op hun doortocht naar de grens.

Na gedrag en houding ten opzichte van de militairen en van de maatregelen van de Duitse bezetter onder ogen te hebben gezien, willen wij de gedragingen gedurende de oorlogsperiode nagaan ten opzichte van de eigen landgenoten, zoals die tot uiting komen in de verschillende vormen van hulpverlening, resp. ontvangen en bij het opnemen van évacués. De onderlinge hulpvaardigheid was in de bezettingstijd groot. Behoudens een enkele uitzondering vroegen de boeren voor hun levensmiddelen aan de eigen dorpsgenoten zeker geen exorbitante prijzen¹⁾. En wanneer op de beter gesitueerden een beroep werd gedaan voor liefdadigheidsdoeleinden, werd met gulle hand gegeven.

Uit het door het Nederlands Episcopaat in het leven geroepen Fonds voor Bijzondere Noden werd in de loop der bezettingsjaren ten bedrage van ongeveer f 10.000 financiële steun verleend aan degenen, die om principiële redenen verstoken waren van hun bestaansbron, aan onderduikers en ter bestrijding der onkosten van de gezinshulp.

Na de bevrijding werd een inzamelingsactie georganiseerd ten behoeve van de gedupeerden in de beschietingsperiode met als resultaat, dat ruim 240 stuks meubelen konden worden uitgedeeld. Voor

¹⁾ Medio 1944 was de prijs voor een broodje van 400 gram f 1,25, van een kilo rogge 30 à 35 cent en van een kilo tarwe 50 cent. Aardappelen en melk konden tegen weinig meer dan de normale prijs betrekken.

hetzelfde doel werd toen een collecte gehouden, die f 9.000 opbracht, waardoor een 1000 dekens konden worden aangeschaft. De organisatie en uitvoering van deze hulpverlening berustten bij de geestelijkheid en enkele vooraanstaande leken. De verdeling der gaven had eerlijk en deskundig plaats, d.w.z. eerst na een persoonlijk bezoek aan het betreffende gezin. Zij geschiedde dan ook tot aller tevredenheid. Uiteraard was het vooral de arbeidersbevolking, die bedeed werd; de boeren behielpen zich met wat zij bezaten of hun was overgebleven; de middenstanders en de beter gesitueerden konden zich over het algemeen zelf redden.

Er was geen verschil in hulpvaardigheid te bespeuren bij de diverse bevolkingsgroepen, evenmin een opmerkelijke verandering in dit opzicht in de loop der oorlogsjaren. Medelijden, besef van verantwoordelijkheid en ook wel een gevoel van dankbaarheid, omdat men zelf gespaard was, waren de meest voorkomende motieven, waardoor men zich liet leiden. Natuurlijk zal men hierbij ook niet over het hoofd mogen zien, dat door de veranderde waardering van het bezit er gemakkelijker dan vroeger afstand van werd gedaan.

Naar buiten heeft de Goirlese bevolking eveneens hulp geboden, zowel individueel, b.v. door het zenden van voedselpakketten naar gevangenen, als collectief. In verband met dit laatste wijzen wij vooreerst op de voorbereidingen, die getroffen werden om het Noorden van het land na zijn bevrijding te hulp te komen. Zo werden onder leiding van de gemeente-arts E.H.B.O.-teams in het leven geroepen en getraind. Verder stelde een groep meisjes zich beschikbaar als hulp in de huishouding. Het is evenwel bij voorbereidingen gebleven, omdat actief optreden niet gevraagd werd.

Een andere vorm van hulpverlening naar buiten bestond in het opnemen van een 20 Rotterdamse kinderen in de zomermaanden van 1940, een 120 Amsterdamse in Mei '45 en een 20 Weense in de loop van 1948. De Rotterdammertjes golden als brutaal en ongezeeggelijk, de Amsterdammertjes heetten hongerig, haveloos en zenuwachtig, de Wenertjes vielen behalve door hun nervositeit op door hun handigheid en leidzaamheid. Het verblijf der Amsterdamse en Weense kinderen heeft goede resultaten gehad; naar men zegt, werden de jeugdige gasten opvallend vlugger, levendiger en

geestelijk rustiger. Na hun vertrek werd nog een tijd lang contact gehouden door middel van briefwisseling.

Omgekeerd hebben Goirlese kinderen genoten van de gastvrijheid van het buitenland. In de zomermaanden van 1945 werden 15 jongens en een even groot aantal meisjes door Zwitserse pleegouders opgenomen. Door het feit, dat ze bij zeer gegoede families terecht kwamen, viel het hun bij hun thuiskomst enigszins moeilijk zich weer aan het eenvoudige milieu aan te passen. Wel zijn vanuit Zwitserland later nog pakketten ontvangen, maar het contact met de pleegouders is toch spoedig vervaagd.

Naar Engeland zijn twee uitzendingen geweest: een groep van 30 en een groep van 25 jongens en meisjes. Na drie maanden in een kamp te hebben doorgebracht, waren ze daarna nog twee maanden te gast bij particulieren. Bij gelegenheid van deze kinderuitzendingen werd zowel aan de leidsters als aan de kinderen zelf extra kleding verschaft.

Een ander aspect der hulpverlening biedt de opname der évacué's. Tegen het einde van 1943 en aan het begin van 1944 vestigden zich in onze gemeente een zestal gezinnen uit de kuststrook als gevolg van gedwongen evacuatie. Verder werd het Bondsgebouw van de K.A.B. ingericht voor het onderbrengen van Huize Westhoorn, een verpleeghuis voor een 50-tal ouden van dagen onder leiding van het Leger des Heils uit het Westen des lands.

Onmiddellijk werd voor eerstgenoemde évacué's onderdak gevonden. Wederzijds begrip en tegemoetkoming kenmerkten de houding van évacué's en Goirlenaren. Ook het onderscheid in geloofsovertuiging tussen de bevolking en het Leger des Heils bleek geen belemmering te vormen voor onderlinge toenadering. Slechts één geëvacueerd gezin stond ongunstig bekend. Na de bevrijding zijn de meeste évacué's weer vertrokken; een blijvend contact tussen hen en de ingezetenen is niet tot stand gekomen.

Na gedragingen en houdingen onder ogen te hebben gezien, die in meerdere of mindere mate een positieve waardering van het zedelijk peil inhouden, moet gewezen worden op handelwijzen, die een

diskwalificerend oordeel wettigen. Op meer dan één gebied heeft de Tweede Wereldoorlog het peil der moraliteit aangetast. Dat bleek reeds uit onze bespreking van het wangedrag en de criminaliteit. Hier willen wij vooral nagaan, hoe zijn invloed zich openbaart op het terrein der sexuele moraal.

Vroeger gold het als in strijd met de zedelijkheid, dat verloofden onder één dak de nacht doorbrachten. In de bezettingstijd zag men dit verschijnsel steeds algemener worden, o.a. als gevolg van het instellen van de avondklok en nadien is men er zozeer aan gewend geraakt, dat het gevaar ervan veel minder dan voorheen erkend wordt. Het betreffende moraalvoorschrift heeft dus bij de bevolking aan richtinggevende kracht ingeboet.

Het zijn echter niet alleen oorlogsgebeurtenissen en omstandigheden, die de sexuele moraal hebben aangetast. Een factor van heel andere aard, welke van invloed is op de opvattingen omtrent de verhouding der sexen vóór het huwelijk, zijn de langdurige verkeren. Als oorzaken hiervan moeten genoemd worden de onzekere tijdsomstandigheden gedurende de oorlog, distributiemoeilijkheden en het woningtekort. Blijkens de doopboeken was vóór de oorlog de gemiddelde huwelijksleeftijd van het meisje 24 en van de jongen 25 jaar, terwijl hij in de jaren na de bezetting resp. 28 en 29 jaar bedraagt. Zowel door de geestelijkheid als door de gemeente-arts werd ons verzekerd, dat de langdurige verkeren vaak tot verhoudingen leiden, die niet stroken met de heersende moraal.

In dit verband willen wij aan de hand van onderstaande cijfers, verstrekt door de afdeling Bevolking der gemeentesecretarie, een enkel woord zeggen over het gedwongen huwelijk in onze gemeente.

Ook al doen zich in de diverse jaren niet onbelangrijke schommelingen voor, wanneer wij de beide laatste voorlopig buiten beschouwing laten, mag zowel uit kolom 3 als uit kolom 4 althans dit worden afgeleid, dat het aantal gedwongen huwelijken in de tweede helft van de door ons beschouwde periode groter is dan in de eerste, afgezien van het „abnormale” jaar 1939, voor welk hoog percentage wij geen aannemelijke verklaring kunnen geven. Met het oog op de geringe omvang der absolute aantallen dient overigens een grote

voorzichtigheid in acht te worden genomen bij het opsporen der oorzaken.

Jaar	Totaal aantal huwelijken	Aantal gedwongen huwelijken ¹⁾	Kolom 3 in % van kolom 2
1937	44	2	4,5
1938	43	2	4,6
1939	43	5	11,6
1940	35	2	5,7
1941	32	2	6,3
1942	41	4	9,8
1943	35	4	11,4
1944	36	4	11,1
1945	45	3	6,7
1946	87	7	8,—
1947	70	7	10,—
1948	56	—	—
1949	58	2	3,5

¹⁾ Als zodanig werden beschouwd de huwelijken, waarbij het eerste kind binnen 6 maanden na het huwelijk werd geboren.

Een ernstiger inbreuk op de sexuele moraal was het veelvuldig gebruik van anti-conceptionele middelen in de bevrijdingstijd. Dit moet niet slechts worden opgemaakt uit mededelingen van sociale autoriteiten ter plaatse, doch ook uit het feit, dat toentertijd op verschillende stille wegen voorbehoedmiddelen werden aange- troffen. Ofschoon ons niet bekend is, welke omvang deze immorele praktijk van te voren had, de toepassing ervan op ruime schaal in de bevrijdingsperiode was op de eerste plaats een erfenis van de ge- allieerde militairen. Algemeen wordt erkend, dat de omgang der Goirlese meisjes met de geallieerden in vele gevallen te intiem was en tot moreel onjuiste verhoudingen heeft geleid. Zelfs in het voor- gekomen, dat gehuwde vrouwen de bals der geallieerden bezochten, terwijl haar echtgenoot met eventuele baby de tijd in een aangren- zend café doorbrachten. Daar de laatste jaren anti-conceptionele

middelen weinig meer gevonden worden, mag worden aangenomen, dat het gebruik ervan verminderd is, een mening, die bevestigd wordt door de sociale autoriteiten.

Een ander symptoom van de afbrokkeling der sexuele moraal is de toename van het aantal personen, dat aan geslachtsziekten lijdt. Bij het onderzoek naar de omvang van dit verschijnsel werden ons door het Wit-Gele Kruis te Tilburg de volgende gegevens verstrekt :

1939	'40	'41	'42	'43	'44	'45	'46	'47	'48
—	1	3	3	6	4	6	9	11	9

Bij de beoordeling van deze cijfers moet evenwel rekening gehouden worden met de mogelijkheid van een gedeeltelijke schijn-toename. Het betreft hier immers slechts de geregistreerde gevallen en het ligt in de lijn van de ontwikkeling van de hygiënische verzorging, dat men zich ingeval van geslachtsziekte spoediger en meer onder behandeling stelt dan voorheen. Toch zou naar het gevoelen der medici nog ongeveer tweederde deel der gevallen niet worden geregistreerd.

Ook het verloop van het aantal onwettig geboren kinderen kan een index zijn bij de beoordeling van de verhoudingen op sexueel gebied en de veranderingen, die zich daarin voordoen. Blijkens gegevens ons verschaft door de afdeling Bevolking van de gemeentesecretarie werden in de jaren 1939-1949 de volgende onwettige geboorten geregistreerd :

1939	'40	'41	'42	'43	'44	'45	'46	'47	'48	'49
—	—	—	—	1 (1)	—	3 (2)	—	2 (2)	1	2

(1) gewettigd; (2) waarvan één gewettigd.

Ofschoon zeker niet gesproken kan worden van een sterke toename, mag in bovenstaande cijfers toch een nieuwe aanwijzing gezien worden voor een daling van het morele peil op sexueel gebied, temeer wanneer we bedenken, dat zich ook in de jaren '37 en '38 geen onwettige geboorten hebben voorgedaan.

Doordat het huwelijk volgens katholieke beginselen vóór alles een godsdienstige instelling is, is de norm zowel met betrekking tot de

duur der huwelijksverhouding als ten aanzien van het huwelijksverkeer strak omlijnd in de moraal vastgelegd. Wat de duur der verhouding betreft, kan worden gezegd, dat men zich aanpast aan de voorgeschreven norm, dat wil dus zeggen het katholieke standpunt in praktijk brengt, dat het huwelijk slechts wordt ontbonden door de dood van een van beide echtgenoten. Onderstaande echtscheidingscijfers, ontleend aan de gemeente-secretarie, tonen dit duidelijk aan:

1939	'40	'41	'42	'43	'44	'45	'46	'47	'48	'49
1	—	—	1	—	—	—	1	1	2	1

Anders echter is het gesteld met de beleving van het voorgeschreven huwelijksverkeer. In dit verband herinneren wij aan het reeds vroeger geconstateerde verschijnsel der dalende geboorten gedurende de laatste twee decennia vóór de oorlog. Waar het dalend geboortecijfer niet verklaard kan worden uit de vermindering van het aantal huwelijken, mag men besluiten tot toepassing van geboortebeperking. De katholieke moraal nu erkent binnen het huwelijk slechts één geoorloofde methode van beperking, namelijk onthouding, hetzij algeheel, hetzij periodiek. Beperking der huwelijksvruchtbaarheid door middel van coitus interruptus en het gebruik van voorbehoedmiddelen geldt als immoreel. Deze beide methoden worden volgens het oordeel van terzake deskundigen door de Goirlese bevolking toegepast, maar in welke mate kan moeilijk worden aangegeven. We moeten volstaan met de mededeling, dat coitus interruptus meer voorkomt dan het gebruik van anti-conceptionele middelen.

In de gezinsstructuur is tijdens en na de oorlog over het algemeen weinig verandering gekomen. Slechts van vier gevallen is bekend, dat de hechtheid van het gezin heeft ingeboet als gevolg van politieke conflicten. Zoals wij elders reeds opmerkten, is de verhouding tussen de echtgenoten, tussen de ouders en hun kinderen en tussen de kinderen onderling goed, hartelijk en ongedwongen. Wel heeft het gezag der ouders wat geleden, b.v. ten aanzien van de vrije tijdsbesteding, het uur van thuiskomst en de eisen der kinderen met betrekking tot het zakgeld.

Afgaande op het oordeel van de politie zou men de Goirlese bevolking van vóór de oorlog met betrekking tot de sociaal-ethische normen als betrouwbaar en eerlijkheid kunnen karakteriseren als matig betrouwbaar en enigszins leugenachtig. Vraagt men echter hieromtrent naar de mening van andere tot oordelen bevoegde ingezetenen, dan zou er niet zozeer sprake zijn van onbetrouwbaarheid of leugenachtigheid als wel van onnadenkendheid en oppervlakkigheid. De indruk, die een der schoolhoofden over de Goirlese jeugd op dit gebied had, was, dat de jongens hier aanmerkelijk betrouwbaarder, eerlijker en correcter waren dan de schooljeugd in zijn vroegere standplaats. Dat gevonden voorwerpen werden achtergehouden, kwam volgens hem in de jaren vóór de oorlog vrijwel niet voor. Wat hier van zij, bedoelde sociaal-ethische normen worden op het ogenblik minder in acht genomen dan voorheen, ook al is in dit opzicht weer een tendenz ten goede waar te nemen.

Blijkens hetgeen wij constateerden bij de bespreking der hulpverlening, heeft de offervaardigheid daarentegen weinig geleden onder de oorlogsomstandigheden.

Par. 4. Endogene en exogene factoren

In de samenvatting en conclusies van zijn omvangrijk werk „Criminaliteit van Stad en Land” meent Dr H. van Rooy er op te moeten wijzen, dat het verschijnsel der criminaliteit een sterker bilateraal karakter draagt dan men zich doorgaans bewust is. De oorzaken der maatschappelijke ontsporingen, aldus schrijver, zijn geenszins uitsluitend te zoeken aan de kant van hen, die ontsporen. Bepaalde maatschappelijke verhoudingen zijn soms van die aard, dat zij deraillementen uitlokken, om niet te zeggen bijna noodzakelijk te voorschijn roepen¹⁾.

Wij zijn niet voldoende thuis in de criminologische litteratuur om met de mening, dat men zich over het algemeen niet sterk genoeg bewust is van het bilateraal karakter der criminaliteit, te kunnen instemmen, noch om haar van de hand te kunnen wijzen. Toch aarzelen wij de auteur in dezen zonder meer bij te vallen, althans voor wat

¹⁾ H. van Rooy: Criminaliteit van Stad en Land, 1949, bl. 407.

betreft de aetiologische verklaring van misdadig gedrag. Dat de bestraffing en bestrijding der criminaliteit, dus de poenitentiaire en criminele politiek als anti-criminogene factor misschien te weinig rekening houdt met de maatschappelijke omstandigheden van de delinquent, is een zaak, die ons hier niet aangaat, omdat zij op het terrein van het strafrecht ligt.

Als wij niet voldoende overtuigd zijn van de juistheid van bedoelde zienswijze, is dat op grond van de overweging, dat men bij het opsporen der oorzaken van de menselijke gedragingen toch algemeen aan twee factoren denkt, t.w. aanleg en milieu. Zelfs wint de laatste tijd de neiging veld om het milieu als de hoofdfactor te beschouwen.

Met betrekking tot het crimineel gedrag kunnen wij voor onze stelling een aanwijzing vinden in de opzet van het boek „Criminologie” van Mr J. M. van Bemmelen, waarin in het bijzonder gedeelte allereerst gehandeld wordt over de correlaties met de omgeving in de ruimste zin en daarna pas over de correlaties met algemene en typische eigenschappen van de delinquent. Nog duidelijker spreekt zich Bouman uit, wanneer hij zegt: „De sociologische criminologie zoekt de oorzaken der criminaliteit vooral op maatschappelijk gebied, zonder te ontkennen, dat er een psychologische en fysieke praedispositie tot misdadigheid kan bestaan. Doch waar iedere misdaad kan worden „verklaard” uit milieu + aanleg, blijft het toch alleszins gerechtvaardigd de vraag te stellen of in het algemeen het milieu niet de doorslag geeft. De sociologisch georiënteerde criminologen zijn geneigd deze vraag bevestigend te beantwoorden”¹⁾.

Haesaert daarentegen blijkt een uitgesproken tussenstandpunt in te nemen. Hij ziet het begaan van een overtreding als een daad, die verschillende oorzaken heeft. Zij vloeit voort zowel uit de psychologische gesteldheid van de delinquent als uit een bepaalde aandrang, die plotseling in daarvoor gunstige omstandigheden naar voren treedt. Alles wel beschouwd is zij veelmeer een uitzonderlijk resultaat. Het milieu alleen vermag haar niet in het leven te roepen: immers anders zouden allen, die daarin leven, misdoen; evenmin bestaat er een misdadige gesteldheid: de gelegenheid toch maakt de dief. Iedere overtreding heeft haar eigen geschiedenis. Er is geen

¹⁾ P. J. Bouman: Sociologie, 1947, bl. 124 en 125.

duurzaamheid, noch wat betreft het aantal, noch wat betreft de soort der overtredingen. Het bestaan van een zekere regelmaat in de misdadigheid, zoals dat in rustige perioden het geval schijnt te zijn, is verdwenen, zodra de sociale veranderingen elkaar snel opvolgen¹⁾.

Het ligt niet op ons terrein de vraag naar het overwicht of zelfs ook maar naar de invloed van aanleg en milieu in verband met het verschijnsel der criminaliteit diepgaand onder ogen te zien. Wij bedoelden met het bovenstaande slechts te zeggen, dat men bij het zoeken naar een „verklaring” der menselijke gedragingen en aandacht zal moeten schenken aan de persoonlijke gesteltenis der individuen, m.a.w. aan de endogene factoren, en zal dienen te letten op de uiterlijke levensomstandigheden, de exogene factoren. In tegenstelling met Nagel, die de verklaringsgronden der economische en agressieve criminaliteit der Ossenaren terecht allereerst herleidt tot twee groepen, namelijk factoren uit de persoonlijke en factoren uit de maatschappelijke structuur van de delinquent en alleen binnen eerstgenoemde groep verschil maakt tussen endogene en exogene factoren, geven wij in ons geval de voorkeur aan het onderscheid tussen endogene en exogene factoren zonder meer²⁾.

Zo sluiten wij ons aan bij de opvatting van Feber, dat voor het tot stand komen van een gevolg, i.c. de misdaad, tweeërlei factoren van aetiologische aard dienen samen te werken: die, welke in het milieu en die, welke in het individu gelegen zijn. De oorzaken in het milieu gelegen zijn, juist omdat het milieu het variabele element vormt, practisch van overwegend belang bij een dynamische beschouwingswijze door haar invloed op de toename en afname der criminaliteit en door haar aanwijzingen voor een preventieve criminele politiek³⁾. Met opzet spraken wij zo even van menselijke gedragingen om aldus te kennen te geven, dat deze stelregel toegepast moet worden ter verduidelijking van alles, wat hiervóór ter sprake kwam: het wandgedrag, de criminaliteit en de moraliteit.

¹⁾ J. Haesaert: *Essai de Sociologie*, 1946, bl. 390.

²⁾ W. H. Nagel: *De criminaliteit van Oss*, 1949, bl. 317 e.v.

³⁾ G. H. A. Feber: *Beschouwingen over criminele psychologie*; diss. Amsterdam, 1934, bl. 47 e.v.

Het complex endogene factoren kan, waar wij een min of meer gesloten groep individuen op het oog hebben, herleid worden tot het begrip groeps karakter of volksaard. Uitvoerig wordt over het groeps karakter gehandeld door Prof. Dr E. W. Hofstee in „Het Oldambt”. Met een bemerking vooraf, dat de auteur zich hier op een uiterst moeilijk terrein begeeft, o.a. omdat de deskundigen allerm minst eensgezind zijn met betrekking tot de vraag, wat men onder karakter moet verstaan, wordt begonnen met het opstellen van een definitie van het individuele en het groeps karakter, die als volgt luidt: het karakter van een bepaald individu (bepaalde groep) is de bijzondere, voor hem (haar) kenmerkende vorm, waarin zich de menselijke zielseigenschappen in haar onderlinge samenhang bij hem (haar) voordoen ¹⁾.

Wij willen in dit verband wijzen op het onderscheid tussen psychologische verschillen van genotypische en van phaenotypische aard. Onder de eerstgenoemde categorie worden die verschillen verstaan, welke aangeboren en erfelijk zijn en ontstonden door een zeer langdurig proces van selectie en rasmenging. Zij dienen als gegeven factoren te worden aanvaard. De phaenotypische verschillen zijn in het leven geroepen door uiteenlopende milieu-omstandigheden gedurende het individuele leven ²⁾.

Onder invloed van het milieu kan zich nooit een karaktereigenschap ontwikkelen, die niet reeds in de aangeboren aanleg aanwezig was. Anderzijds mag men de invloed van het milieu weer niet te gering aanslaan. Is de invloed van de omgeving groot, de invloed van de aangeboren aanleg blijft evengoed bestaan. Een kiem, waarin geen kiemkracht schuilt, groeit ook onder de beste omstandigheden niet uit tot een krachtige plant en een sterke scheut zal ook onder moeilijke omstandigheden vrucht dragen. De kwestie, waar het eigenlijk op aankomt, is, in welke mate elk der beide factoren, erfelijkheid en milieu, tot de vorming van het phaenotype bijdragen.

¹⁾ E. W. Hofstee: Het Oldambt, 1937, bl. 42 en 43.

Na informatie bleek ons, dat het juister is bij karakter niet alleen te denken aan de kenmerkende vorm der zielseigenschappen, maar ook aan de dynamiek van die vorm. Karakter is namelijk het consequent volgen van een individuele waardeschaal.

²⁾ De verspreiding van de bevolking in Nederland, 1949, bl. 53.

Op grond van studies van psychologen meent Hofstee te mogen aannemen, dat de betekenis van de overerving zeer groot, zo niet overwegend is ¹⁾).

Het verschijnsel der criminaliteit, zegt Feber, ligt daar, waar het psychische en sociale leven elkaar raken. Beter is misschien te spreken van het individueel psychologische en normatief sociale leven. Omdat in de latere psychologie de richting van haar belangstelling meer dan vroeger bepaald wordt door de sociale gedachte, is deze psychologie meer geëigend geworden voor de criminologische doelstelling ²⁾. Blijkbaar wil Feber de sociale psychologie te hulp roepen bij de verklaring van het misdadig gedrag. Waar wij hier echter het groeps karakter willen benaderen langs meer individueel-psychologische weg, menen wij evenals Hofstee ons te moeten laten voorlichten door Heymans' „Inleiding tot de Speciale Psychologie” en wel op grond van zijn schematische en overzichtelijke typologische indeling en theorieën. Daarbij zijn wij er ons echter van bewust, dat in de moderne sociaal-psychologische opvattingen andere methoden en ideeën veld hebben gewonnen. Weliswaar hebben Heymans' uiteenzettingen vooral betrekking op het bewustzijnsleven van het individu, maar wanneer men de psyche van de enkeling mag en moet verklaren uit factoren, die ten dele vóór en ten dele na zijn geboorte werken, m.a.w. wanneer zij het aangeboren en het verworven karakter omvat, mag aangenomen worden, dat een groep enkelingen, die lange tijd onder bepaalde economische, maatschappelijke en culturele omstandigheden leven, daarvan allen in meer of mindere mate de invloed ondergaan en daardoor ook een onderling gelijkend phaenotype gaan vertonen.

In deze opvatting vinden wij steun bij Mennicke. Of een gelijksoortige innerlijke of uiterlijke maatschappelijke situatie ook een

¹⁾ Hofstee, l.c., bl. 39 e.v.

Voor de Amerikanen, waaronder in dezen de school van Lewin en Brown moet genoemd worden, nemen een uitgesproken standpunt in bij het accentueren van de situatie als constituerende factor van de psychische persoon.

²⁾ Feber, l.c., bl. 4.

In de psychologische vakliteratuur spreekt men van sociaal-psychologische betrekkingen, wanneer het intermenselijke betrekkingen betreft; het sociale behoeft dus niet het maatschappelijk geconstitueerde te betekenen.

gelijksoortige psychische dispositie tot stand brengt, is volgens hem van te voren niet uit te maken. Maar na de mening van de socioloog Simmel tot de zijne gemaakt te hebben, dat er geen aanleiding bestaat om op grond van de eenheid van het gedrag van een groep tot een substantiële psychische eenheid (een groepsziel) als oorzaak te concluderen, zegt hij, dat alleen aangetoond kan worden, dat een zekere gelijksoortigheid van de innerlijke of uiterlijke omstandigheden en de daaruit resulterende psychische invloeden een overeenkomstige psychische dispositie in de leden van een groep bewerken¹).

Wanneer wij Heymans op de voet zouden volgen, moesten wij uitvoerig ingaan op de verschillende functies van het bewustzijnsleven der groep. Wij zouden moeten spreken over haar waarnemings- en voorstellingsleven, over haar verstandelijke vermogens en haar vatbaarheid voor aandoeningen, over haar willen en handelen om tenslotte na dat alles haar trachten onder te brengen bij een of meer der complexe psychologische typen. Omdat echter het benaderen van de gevoelsmatige zijde, die eigenlijk in de onderlinge binding der psychische functies overheerst – en door Heymans te veel over het hoofd wordt gezien – zonder diepgaand-psychologisch onderzoek niet op adequate wijze mogelijk is, hebben wij ons, hoewel overtuigd van de grote onvolledigheid, moeten beperken tot een duidelijk waarneembaar facet uit Heymans' systeem en wel het handelen.

Juist voor zover het groepskarakter zich aan ons openbaart in het willen en handelen, heeft het dus in dit verband zijn betekenis voor de analyse van het gedrag der bevolking²).

Bij het onderzoek naar de verschillen in het willen en handelen moeten twee groepen worden onderscheiden: verschillen, die vóór het wilsproces liggen en betrekking hebben op de ongelijke gegevens, die bij het nemen van een besluit ten dienste staan en verschillen, die in het wilsproces zelf liggen en betrekking hebben op de

¹) C. A. Mennicke: Sociale Psychologie, 1948, bl. 21 e.v.

²) G. Heymans: Inleiding tot de Speciale Psychologie, D I, 3e druk, 1948, bl. 121 e.v.

bijzondere wijze, waarop ook op gelijke gegevens wordt gereageerd.

Allereerst dus iets over de verschillen, die vóór het eigenlijke wilsproces zijn gelegen. Wanneer twee personen in gelijke omstandigheden ongelijk handelen, dan kan dit hieraan liggen, dat zij zich van die omstandigheden en van de gevolgen, die uit hun ingrijpen daarin kunnen voortvloeien, een ongelijke voorstelling maken, m.a.w. dan kan dat een gevolg zijn van een verschil in kennis en inzicht. Men kan hierbij vooreerst te maken hebben met een eenvoudig tekort aan kennis bij de handelende persoon. In dit geval wordt de betekenis der handeling niet beseft, hetzij als gevolg van een tekort aan algemeen denkvermogen, hetzij omdat men gevangen zit in vooroordelen. Vervolgens kan het zijn, dat sommige van de voor een beslissing in aanmerking komende motieven op het ogenblik der beslissing door andere worden verdrongen en daardoor geheel of gedeeltelijk buiten werking gesteld. Men overziet op dat ogenblik slechts enkele kanten van het geval. Zo wordt door sommigen in de regel op grond van een min of meer volledig, door anderen van een zeer onvolledig overzicht der beschikbare motieven tot handelen overgegaan.

Laatstbedoeld verschil hangt vooral samen met de ontwikkeling der secundaire functie, d.i. de psychische werkzaamheid van voorstellingen en aandoeningen, die uit het centrale bewustzijn, de actuele bewustzijnsinhoud, zijn verdwenen. De secundaire functie maakt een handelen op grond van een volledig inzicht mogelijk. Zijn daarentegen slechts enkele naastbijliggende motieven werkzaam, dan ontstaat wat Heymans noemt, een automatisch handelen.

Behalve door een overwegend primaire functie wordt zulk een handelen nog door minstens twee andere factoren in de hand gewerkt. Vooreerst door de mate en richting der emotionaliteit: sterke aandoeningen hebben in het algemeen de strekking een bewustzijnsvernauwing tot stand te brengen. Vervolgens door de ontwikkeling der activiteit: wie snel van besluit is en gemakkelijk in beweging komt, loopt meer gevaar zich te overijlen dan de tragen en besluite-lozen. Als echter in feite geen correlatie aangetoond kan worden van automatisch handelen met activiteit, schijnt dit hieraan te mogen worden toegeschreven, dat de actieven meer vertrouwd zijn met

het praktische leven, zodat zich bij hen motieven en tegenmotieven gemakkelijker opdringen.

Naast de verschillen vóór het wilsproces moet dan gewezen worden op de verschillen in het wilsproces. Zij komen tot uiting in de wijze, waarop op voorstellingen, die motiefkracht kunnen uitoefenen, met een wilshandeling wordt gereageerd. Om ons van deze verschillen rekenschap te kunnen geven zullen wij hebben te letten op eigenschappen als activiteit, resoluutheid en volharding, die de gemakkelijker, snelheid en duurzaamheid van wilsreacties in het algemeen bepalen en op andere, die betrekking hebben op de sterkteverhouding der onderscheiden neigingen en tot uiting komen in de mate, waarin bijzondere motieven van de een of andere soort tot de wilsreacties bijdragen.

Door een motief van gegeven emotionele waarde wordt de een gemakkelijker, de ander moeilijker in beweging gebracht, m.a.w. tegenover de actieve, werkzame staan de niet-actieve, trage naturen. Bij dit onderscheid heeft men zorgvuldig rekening te houden met het verschil tussen emotionaliteit en activiteit. Tot activiteit mag alleen geconcludeerd worden, wanneer ook zwakke of sterk geremde motieven in staat zijn iemand tot handelen te brengen.

De tegenstelling resoluutheid-besluiteloosheid heeft betrekking op de snelheid, waarmee bij tegenstrijdige en ongeveer tegen elkander opwegende motieven een keuze wordt gedaan. Resoluutheid kan het gevolg zijn van een sterke secundaire functie, maar in feite blijkt zij in de eerste plaats op activiteit en in de tweede op geringe emotionaliteit en een overwegend primaire functie te berusten.

De volharding, d.w.z. de neiging een eenmaal genomen besluit ongeacht de moeilijkheden en de in tegenover gestelde richting werkende motieven tot het einde toe door te zetten, wordt weer vooral bevorderd door de activiteit, die het eenmaal begonnen handelen op zichzelf aantrekkelijk maakt en daarnaast door de secundaire functie, die de voorstelling van het gestelde doel op de achtergrond van het bewustzijn vastlegt en daaraan een blijvende werkzaamheid verzekert.

Tenslotte moet nog iets gezegd worden over de mate, waarin verschillende motieven ertoe meewerken het willen te bepalen. Het

gaat hier om de neigingen, die het karakter in meer engere zin vormen en wier onderlinge sterkteverhouding volgens Heymans de zedelijke waarde van het individu bepalen. Deze neigingen worden volgens de Franse psycholoog Paulhan onderscheiden in vitale, egoïstische, sociale of altruïstische en abstracte of supra-sociale neigingen.

De vitale neigingen zijn direct gericht op de uitoefening niet als middel voor iets anders, maar als doel op zichzelf van zekere physiologische of psychische functies. Aan het hoofd ervan wordt de vrijheidszucht gesteld: de algemene neiging om onder alle omstandigheden te kunnen doen en niets anders behoeven te doen dan wat men zelf wil. Voor het overige laten zich dan de vitale neigingen onderscheiden in organische en geestelijke. Op het gebied van de eerste ligt de tegenstelling tussen gulzigheid en matigheid ten aanzien der lichamelijke genietingen; op dat van de tweede is te noemen de drang naar occupatie van de opmerkzaamheid, o.a. zich uitend in een gezelligheidsbehoefte en in de behoefte om met iets bezig te zijn.

Onder egoïstische neigingen zijn te verstaan de neigingen, die de mens tegenover zijn medemensen stellen en een begeerte naar superioriteit over hen in zich sluiten. Hiertoe behoren hebzucht en gierigheid: resp. de neiging om te verwerven en om te behouden met als tegenhangers spilzucht en belangeloosheid; eigenliefde, waaronder moeten worden samengevat alle neigingen, die er op gericht zijn om door anderen gunstig beoordeeld te worden zoals behaagzucht, ijdelheid, eer- en roemzucht met als tegenhanger de neiging om zich op de achtergrond te houden; heerszucht met als tegenhanger leidbaarheid.

De sociale of altruïstische neigingen richten zich op doeleinden, die liggen in anderen dan de handelende persoon zelf. Men kan hierbij twee vormen onderscheiden: neigingen, waarbij enkele individuen – zij het ook omdat zij tot een bepaalde groep behoren – en neigingen, waarbij groepen van individuen het voorwerp der belangstelling uitmaken. Tot de eerste behoren o.a. liefde, familiezin, vriendschap en algemene menslievendheid; tot de tweede de achtting en waardering voor zijn stand, zijn politieke partij, zijn

beroepsklasse, zijn vaderland en eindelijk de mensheid in haar geheel

De abstracte of supra-sociale neigingen gaan niet uit naar enig persoonlijk of collectief wel en wee, maar naar de verwezenlijking van abstracte beginselen. Waarheidsliefde, het eerlijk uitkomen voor zijn overtuiging, betrouwbaarheid in geldzaken, zin voor rechtvaardigheid en algemeen plichtsbeseft moeten hiertoe gerekend worden.

Wij willen thans een poging wagen om aan de hand van bovenstaand psychologisch résumé een beeld te geven van het groeps-karakter der Goirlese bevolking. Waar wij dat doen met het oog op de beoordeling van haar gedragingen, hebben wij dus allereerst te letten op de vraag, hoe haar willen en handelen bepaald wordt door haar kennis en inzicht.

Van een tekort aan kennis en inzicht zonder meer, waardoor zij zich over het algemeen niet of niet duidelijk genoeg bewust is van de gevolgen van haar daden, kan men niet spreken. Weliswaar is blijkens onze beschouwingen over onderwijs en ontwikkeling de kennis bij de gemiddelde Goirlenaar tamelijk elementair en steunt zijn inzicht vooral op traditie- en gezagsargumenten, maar zowel kennis als inzicht zijn in voldoende mate ontwikkeld om de draagwijdte van zijn doen en laten te beseffen.

Anders staan de zaken, wanneer wij ons afvragen, of onze mensen op het ogenblik der beslissing een volledig overzicht hebben van de daarvoor in aanmerking komende motieven, m.a.w. of zij het geval van te voren al of niet in zijn geheel overzien. Heel veel hangt hier af van de ontwikkeling der secundaire functie en van de langs deze weg gemakkelijker opgenomen en vastgelegde ervaring, waardoor immers, zoals wij zagen, een handelen op grond van een min of meer volledig inzicht mogelijk gemaakt wordt.

Blijkens de ons verstrekte antwoorden op desbetreffende, aan Heymans ontleende vragen moet de Goirlese bevolking als sterk overwegend primair functionnerend worden beschouwd. Zo vertoont zij vooreerst duidelijke kenmerken van de activiteit der primairen: zij heeft een neiging om uit te stellen en om een onaangename taak niet aan te pakken of niet af te maken; in haar handelen is

zij impulsief. Eigenschappen der primair-functionnerenden openbaren zich verder in haar aandoeningsleven, wanneer wij horen, dat zij wisselend van stemming is en overwegend vrolijk en luchthartig, maar ook prikkelbaar en heftig. In verstandelijk opzicht wordt zij als oppervlakkig beschreven, terwijl geestigheid, het bezit van verteltalenten en van een levendige fantasie haar niet vreemd zouden zijn. En dat de vitale en egoïstische neigingen meer bij haar opvallen dan de altruïstische en abstracte, wijst eveneens in de richting van een overwegen der primaire functie.

Haar handelen op grond van een onvolledig overzicht der beschikbare motieven wordt verder in de hand gewerkt door de omstandigheid, dat zij meer tot de emotionelen dan tot de niet-emotionelen gerekend moet worden. Dit moge o.a. hieruit blijken, dat zij lang onder de indruk van geleden verliezen blijft en gehecht is aan oude herinneringen, in gewone dingen beslist in haar beweringen is, zich gemakkelijk laat leiden en geneigd is tot napraten, dat zij medelijdend en hulpvaardig is, teder en zorgzaam ten opzichte van huisgenoten en warm godsdienstig.

In de derde plaats speelt ook de ontwikkeling der activiteit een rol op het ogenblik der beslissing. De invloed hiervan op de wilshandeling is evenwel minder duidelijk dan in beide voorafgaande gevallen. Gelijk gezegd, lopen de actieven theoretisch beschouwd meer gevaar een overhaast besluit te nemen dan de niet-actieven, maar in de praktijk blijken eerstgenoemden, gezien de niet te controleren invloed van de emotionaliteit, niet aan dit euvel te lijden. Aangezien wij echter op grond van de binnen gekomen antwoorden de Goirlese bevolking hoogstens als enigermate actief mogen beschouwen, is deze kwestie voor ons van minder belang.

Om een inzicht te krijgen in de wijze, waarop op voorstellingen, die motiefkracht kunnen uitoefenen, met een wilshandeling wordt gereageerd, m.a.w. om te achterhalen, waarom tot een bepaalde wilshandeling wordt besloten, moet blijkens het voorafgaande vooreerst gelet worden op eigenschappen als activiteit, resoluutheid en volharding, waarvan de gemakkelijkheid, de snelheid en de duurzaamheid van de wilsreactie in het algemeen afhankelijk zijn. Wanneer wij ons voorzichtig uitdrukken, kan gezegd worden, dat de

bevolking in onze gemeente iets meer overhelt naar het actieve dan het niet-actieve type. Resoluut is zij enigermate, hetgeen correspondeert met haar overwegend primaire functie; dit houdt dan in, dat ook ten aanzien van de snelheid, waarmee in nieuwe situaties bij tegenstrijdige en ongeveer tegen elkaar opwegende motieven een keuze wordt gedaan, geen hoge verwachtingen gekoesterd mogen worden. En waar de activiteit niet bijzonder uitgesproken en de secundaire functie zwak ontwikkeld is, was het te verwachten, dat onze zegslieden de bevolking als weinig volhardend kenschetsten; de duurzaamheid der wilshandelingen is dan ook zeer beperkt.

Tenslotte moeten wij voor het inzicht in het wilsproces nog aandacht schenken aan de ontwikkeling en de onderlinge sterkte-verhouding der bovengenoemde neigingen, omdat zij aan het licht brengen, hoe bijzondere motieven van de een of andere soort tot het door de wil beïnvloede gedrag bijdragen.

Onder de vitale neigingen blijkt de vrijheidszucht noch in opvallende mate aanwezig, noch duidelijk afwezig te zijn. De organisch-vitale neigingen daarentegen trekken wel enigszins de aandacht, althans voor zover het de waardering van voedings- en genotmiddelen betreft. En nog duidelijker ontwikkeld zijn de geestelijk vitale neigingen blijkens de behoefte aan gezelligheid en afleiding en de belangstelling voor muziek- en toneeluitvoeringen. Ten aanzien van de egoïstische neigingen kan opgemerkt worden, dat er wel een zekere gehechtheid aanwezig is aan stoffelijke goederen, doch geen hebzucht en gierigheid in de bovengenoemde betekenis. De neiging, om zich op de achtergrond te houden, overheerst, wanneer men tegenover vreemden komt te staan, in welk geval zelfs van een zekere timiditeit kan worden gesproken. Ten opzichte van elkaar zijn onze mensen niet vrij te pleiten van een zekere behaagzucht of ijdelheid en zijn zij er op uit om door anderen gunstig beoordeeld te worden. Zo bleek onlangs bij gelegenheid van een declamatie- en muziekkavond voor individueel optreden veel meer belangstelling te bestaan dan men verwacht had. In plaats van heerszucht vindt men, zoals meestal het geval is, althans onder de ouderen meer leidbaarheid en volgzaamheid.

De sociale of, gelijk Heymans ook zegt, de altruïstische neigingen

strekken zich niet verder uit dan tot een genegenheid jegens bepaalde personen of kleine groepen, zoals het gezin en de kring van familieleden of vrienden. Ten aanzien der abstracte neigingen tenslotte luidt het oordeel bevredigend, maar ook niet meer dan dat, want niet één positief waardeerbare eigenschap wordt in dit verband genoemd, die in meer dan gewone omvang de aandacht trekt. De betrouwbaarheid in afspraken is zelfs gering, maar dit is niet zozeer een uiting van een tekort aan eerlijkheid als wel van een soort oppervlakkigheid en goedwillendheid, waardoor men het moeilijk van zichzelf kan verkrijgen een andermans verzoek van de hand te wijzen.

Wij hebben vrij uitvoerig stilgestaan bij de bespreking van het groeps karakter of, zoals wij het boven noemden, bij het complex endogene factoren. Maar zeker niet te uitvoerig tegen de achtergrond van het geheel der exogene factoren, dat in de voorafgaande hoofdstukken behandeld werd. Thans rest ons nog de conclusie uit dit alles. Dat zou tenminste ogenschijnlijk voor de hand liggen. En daarbij zouden twee wegen kunnen worden bewandeld. Nagegaan zou kunnen worden, of er onder de besproken factoren zijn, die krachtens hun aard als criminogeen of anti-criminogeen moeten worden bestempeld en dat wil in ons geval zeggen, of er onder hen zijn, die het onmaatschappelijk, crimineel en immoreel gedrag bevorderen of belemmeren. Wij zouden dit de aprioristische methode kunnen noemen. Zulk een beschouwing zou ons echter niet veel verder brengen dan tot min of meer abstracte bespiegelingen. Het menselijk handelen laat zich nu eenmaal niet afleiden langs strikt causale weg.

Om de invloed van elk van beide groepen enigszins nader aan te kunnen geven heeft men de exogene factoren wel als praedisponerende en de endogene als determinerende oorzaken aangeduid¹⁾. Doch ook dit onderscheid is slechts van zeer betrekkelijke waarde, wanneer men bedenkt, dat tussen beide groepen een wisselwerking bestaat: het milieu bepaalt ten dele de persoonlijkheid en anderzijds

¹⁾ A. van Haersolte: Beschouwingen over enige misdadigers-classificaties; Leiden, diss. 1906, bl. 59.

bepaalt de persoonlijkheid ten dele het milieu. Om dezelfde reden doet het onderscheid van Bonger tussen achtergrond en oorzaak ons niet het geschikte middel aan de hand om de aprioristische methode te hanteren¹). Beide onderscheidingen kunnen wellicht goede diensten bewijzen om de verklaringsgrond van het gedrag van de individuele persoon te benaderen, maar zij zijn weinig relevant bij het onderzoek naar de groepsgedragingen.

Een verkieselijker, wijl de realiteit benaderende methode in een monografische verhandeling over criminaliteit en moraliteit, is uit te gaan van de betreffende gedragingen en ze te plaatsen tegen de achtergrond van die exogene en endogene factoren, die als theoretisch onderscheid beschouwd met het verschijnsel in verband kunnen staan. In deze richting willen wij thans een poging wagen. Geen sociografische monografie pretendeert overigens haar conclusies in pasklare vorm te gieten. Veelmeer is het haar taak de verschillende aspecten der samenleving bloot te leggen om zodoende de lezer het gezicht op het geheel te openen. Een koppeling van oorzaak en gevolg met betrekking tot het menselijk handelen is steeds min of meer voorlopig en voorwaardelijk. Dit geldt uiteraard ook voor eventueel voor te stellen veranderingen in de maatschappelijke situatie, waartoe men zou willen besluiten bij de vaststelling van een waarschijnlijke correlatie tussen een vorm van onmaatschappelijk of onzedelijk gedrag en het milieu.

In beide voorafgaande paragrafen hebben wij ons zoveel mogelijk beperkt tot een weergave der feiten. Zoveel mogelijk, omdat deze opzet niet altijd verwezenlijkt kon worden zonder schade aan het logisch verband. Met name geldt dit het crimineel gedrag in de meer eigenlijke zin van het woord met inbegrip van de politieke criminaliteit.

In dit verband willen wij enkele woorden zeggen naar aanleiding van de vraag, die door Feber in zijn reeds genoemd werk gesteld wordt, in hoeverre elk der beide aetiologische factoren – aanleg en milieu – in zijn criminogene invloed ingeperkt kan worden²). Het

¹) W. A. Bonger in *Mens en Maatschappij*, jrg. 5 (1929), bl. 300.

²) *Beschouwingen over criminele psychologie*, bl. 51–56.

antwoord daarop hangt rechtstreeks samen met de mate van variabiliteit der factoren. De factor aanleg nu is relatief constant, de milieu-factor relatief variabel¹⁾). Bij de bestrijding der verschijnselen van onmaatschappelijk en immoreel gedrag zal men dus de snelste en omvangrijkste resultaten bereiken, wanneer men de schadelijke milieu-invloeden elimineert; daarentegen meer langzame en beperkte, maar relatief blijvende door het nemen van maatregelen op het gebied van rasverbetering als eugenese en selectie.

In welke mate daadwerkelijk door milieuverbetering inperking der criminaliteit te bereiken zal zijn, is een vraag, waarvan de beantwoording speculatief blijft. Zij, die het hoofdgewicht leggen bij de sociale oorzaken van de misdaad, zijn in de beantwoording van deze vraag het meest optimistisch. In ieder geval is volgens Feber een juiste strekking in deze zienswijze betreffende de vermindering van de criminaliteit moeilijk te ontkennen. Door verandering der milieu-voorwaarden in de ruimste zin zou het „budget” der misdaad zeker aanmerkelijk gedrukt kunnen worden, vooral indien met en door het milieu de mentaliteit der individuen ten goede zou kunnen worden gewijzigd.

Bij de bespreking van het wangedrag van de jeugd hebben wij o.m. de aandacht gevestigd op baldadigheid, leugenachtigheid en snoep-lust vóór de oorlog, op diefstal van levensmiddelen tijdens de bezetting en op rookverslaving, zwarte handelpraktijken na de bevrijding. Ter verklaring van het verschijnsel der baldadigheid mag gedacht worden aan onvoldoende ontspanningsgelegenheid en aan de geringe bloei der jeugdverenigingen, waarop wij wezen in de laatste paragraaf van het vierde hoofdstuk. Deze mening wordt gedeeld door Langeveld, wanneer hij zegt, dat de jeugdbaldadigheid nog steeds een ernstig probleem vormt, waarvan de oorzaak z.i. vooral gelegen is in het gebrek aan adequate recreatiegelegenheid²⁾). Als wij op het ogenblik de baldadigheid bij de Goirlese jeugd aanmerkelijk zien af-

¹⁾ Op de veranderlijkheid van genotypische en phaenotypische verschillen in het groepskarakter wordt gewezen door de samenstellers van „De verspreiding van de bevolking in Nederland”, bl. 54.

²⁾ De verspreiding van de bevolking in Nederland, bl. 61.

nemen, is dat zeker niet uitsluitend te danken aan een betere samenwerking tussen school en politie, maar tevens aan de uitbreiding van de ontspanningsgelegenheid, waarop wij ter plaatse wezen.

De snoeplust en het gebrek aan waarheidsliefde schijnen blijkens onze beschouwingen van het groepskarakter meer verankerd te liggen in factoren van endogene aard. Een inperking van deze buitenisigheden moet hoofdzakelijk tot stand komen langs de weg der gezinsopvoeding. Dat aan dit laatste nog wel het een en ander mankeert bij onze mensen, is voor de lezer, die onze vroegere uiteenzettingen heeft gevolgd, geen geheim. Bovendien wordt de bestrijding van dergelijke vormen van wangedrag bemoeilijkt door de verzwakking van het ouderlijk gezag na de bevrijdingstijd, zoals we dat hierboven constateerden. Wij menen deze verzwakking als een symptoom te mogen zien van de verslapping van de eerbied voor het gezag in het algemeen, een verschijnsel, dat zijn oorzaak vindt in allerlei maatschappelijke omstandigheden tijdens en na de bezetting.

Rookverslaving, diefstal van levensmiddelen en zwarte handelpraktijken bij de jeugd moeten daarentegen beschouwd worden als buitenisigheden van tijdelijke aard, die voortvloeiden uit de abnormale oorlogs- en na-oorlogsomstandigheden; zij hangen naar ons gevoelen niet of slechts in zeer beperkte mate samen met karaktereigenschappen en meer permanente milieufactoren. Verwacht mag worden, dat zij zullen verdwijnen met de terugkeer van meer normale verhoudingen.

De oorzaken van het wangedrag der vrouwen, zoals zich dat openbaart in leugenachtigheid en buitensporige snoeplust en in geringere mate in arbeidsschuwheid, sexuele losbandigheid en gezinsverwaarlozing moeten zowel bij karaktereigenschappen als bij milieufactoren gezocht worden. Van overheidswege werd tegen gezinsverwaarlozing opgetreden door middel van huishoudelijke voorlichting, vernieuwing van meubilair en het treffen van maatregelen op hygiënisch gebied. In een enkel geval moest worden overgegaan tot ontzetting uit de ouderlijke macht. De bestrijding van vormen van wangedrag als leugenachtigheid, snoeplust en arbeidsschuwheid is uiteraard moeilijk, omdat zij zeer nauw verband houden met karaktereigenschappen.

Het toegenomen wangedrag op sexueel gebied tijdens en na de bezetting is te zien als een symptoom van de algemene ontremming tengevolge van de oorlogsomstandigheden, terwijl diefstal van levensbenodigdheden toentertijd zich gemakkelijk laat verklaren uit factoren als schaarste en verslapt politietoezicht. Na de bevrijding werd van de zijde der geestelijkheid herhaaldelijk gewaarschuwd voor de gevaren van een te intieme omgang met de geallieerde militairen, evenwel zonder veel succes. Een te gulle gastvrijheid in verschillende gezinnen, een te grote toegeeflijkheid van de kant der ouders en de bewondering met een romantisch avontuurlijke inslag, die men de bevrijders toedroeg, werkten de losbandigheid op sexueel gebied in de hand.

In dit verband willen wij nog even terugkomen op het boven gesignaleerde verschijnsel van het toegenomen aantal gedwongen huwelijken. Met op te merken, dat de diepste grond ook hier gelegen is in een ontremming als gevolg der oorlogsomstandigheden of, algemener gesproken, in de verslapping der zeden, die voorheen de opvattingen en gedragingen der verloofden regelden, is het laatste woord nog niet gezegd. Waar het op aankomt, is de factoren op te sporen, welke tot deze ontremming of verslapping geleid hebben. En dan komt het ons voor, dat in het onderhavige geval zeker ook de aandacht gevestigd moet worden op de langdurige verkeren. Met het geleidelijk aan verdwijnen der oorzaken, welke haar in de hand werkten, zien wij blijkens de in de vorige paragraaf gegeven cijfers het gedwongen huwelijk in de beide laatste jaren afnemen.

Voor moeilijkheden in verband met het huwelijksleven en het huwelijksverkeer kan men terecht op een desbetreffend consultatiebureau, waar een gynaecoloog en een geestelijke van advies dienen. Dit bureau werd omstreeks 1930 in het leven geroepen naar aanleiding van vragen, die zich voordeden als gevolg van de actie voor periodiekeonthouding. Het aantal echtparen uit Goirle, dat ergebruik van maakt, is in de loop der jaren enigszins toegenomen, zoals blijkt uit onderstaande cijfers, verstrekt door de gynaecoloog te Tilburg.

1938	'39	'40	'41	'42	'43	'44	'45	'46	'47	'48
11	9	4	6	9	10	8	7	13	12	13

Naar men meent, zou de belangstelling voor het bureau groter zijn, indien door de parochiegeestelijkheid meer bekendheid werd gegeven aan het bestaan ervan en het bezoek eraan door haar meer werd gestimuleerd.

Wanneer wij aan het eind van onze beschouwingen over de moraliteit der Goirlese bevolking voor de na-oorlogse jaren een achteruitgang constateerden in de nakoming van sociaal-ethische normen, moet daarbij bedacht worden, dat men tijdens de bezetting vaak gedwongen was onwaarheid te spreken en zijn eigen rechter te spelen. Daardoor konden begrippen als betrouwbaarheid en eerlijkheid een sterk subjectieve inhoud krijgen en kon hun betekenis voor de maatschappelijke betrekkingen op de achtergrond worden gedrongen. Pas bij een herstel der rechtszekerheid en van meer normale sociaal-economische verhoudingen kan verwacht worden, dat zij hun vroegere normatieve waarde hervinden.

Het normatief besef van onze mensen kenmerkt zich trouwens door een sterk traditionele inslag. Wijzigen zich de omstandigheden, dan verliezen zij spoedig het houvast. Dit traditioneel bepaald normatief besef treedt zeer duidelijk aan het licht in de houding der bevolking ten aanzien van de smokkelaars. Ofschoon dit soort lieden op grond van hun bestaan voortdurend in strijd zijn met de Nederlandse wetgever, zijn zij zich hun onmaatschappelijke levenshouding slechts weinig bewust. Zij zien zichzelf niet als belagers der samenleving en worden door hun eigen gemeenschap ook niet als zodanig beschouwd. Wij hebben hier te maken met wat Nagel noemt een negatieve afwijking der groepsmoraal ten opzichte van de gecodificeerde wetgeving.

Met opzet hebben wij nog niet gesproken over één factor, die ontegenzeggelijk zijn stempel drukt op de maatschappelijke en zedelijke gedragingen van onze mensen. Wij bedoelen de godsdienst en wel in de zin van de beleving der godsdienstige overtuiging. Een factor, die als zodanig ten dele endogeen en ten dele exogeen van aard is. Voor zover deze beleving tot uiting komt in het in practijk brengen der verschillende voorschriften, zouden wij kunnen

spreken van een sociale norm in de boven omschreven betekenis : een door de groep zelf gewilde en vrijwillig aanvaarde gedragsregel. Zoals wij daar zagen, sluit de erkenning van sociale normen haar ontstaan aan een ingrijpen van bovenaf niet uit. Dit is nu met betrekking tot een bepaalde godsdienstige overtuiging of richting zeker het geval. Vanuit deze gezichtshoek kan dan de beleving ervan als een exogene factor ten opzichte van 's mensen handelen worden gezien en wel als een factor van anti-criminogene en positief-zedelijke aard.

Over zijn daadwerkelijke invloed op de menselijke gedragingen kan weinig met zekerheid worden gezegd. Vooreerst omdat ons het punt van vergelijking ontbreekt. Abstract beschouwd zijn het groepskarakter, de milieu-omstandigheden en de godsdienstige overtuiging factoren van geheel eigen aard, maar in feite is hun werkzaamheid zó innig met elkaar verweven, dat de invloed van ieder afzonderlijk hoogstens individueel benaderd kan worden. Wat wij mogen stellen is slechts dit, dat het maatschappelijk en zedelijk gedrag van onze mensen er zonder hun bepaalde godsdienstige overtuiging anders uit zou zien dan thans het geval is.

Vervolgens omdat het uitermate moeilijk is de vroomheid en godsdienstzin van een groep zelfs maar te benaderen. In het artikel „Godsdienstigheid in Brabant” heeft Reuvekamp het godsdienstig leven van een der parochies te Tongelre trachten te peilen aan de hand van een constateerbaar maatschappelijk gebeuren, waarbij achtereenvolgens o.a. worden nagegaan : het kerkbezoek, het communiceren, de afvalligheid en overgang naar andere gezindten, het naleven van de vasten- en onthoudingswet, de omvang en bloei van zuiver godsdienstige groeperingen¹⁾. Ofschoon dergelijke vormen van godsdienstbeleving onmiskenbaar een aanwijzing kunnen bevatten voor de intensiteit van het godsdienstig leven, komt het ons voor, dat zij ons met betrekking tot het maatschappelijk en zedelijk gedrag weinig hebben te zeggen. Daarom menen wij het onderzoek naar de door Reuvekamp genoemde uitingen van godsdienstigheid achterwege te kunnen laten. Alles hangt hier af van de vraag, hoe diep de godsdienstige overtuiging geworteld is en daaromtrent kan

¹⁾ G. J. Reuvekamp in *Mens en Maatschappij*, 22e jrg. (1947), bl. 149 e.v.

het onderzoek slechts zeer gebrekkig blijven. Wij willen volstaan met op te merken, dat zij samenhangt met 's mensen aard en aanleg en eveneens met zijn opvoeding en milieu.

Wanneer men mag stellen, dat toenemend kerkbezoek wijst op een opbloei van het godsdienstig leven, dan heeft de oorlog op dit gebied tijdelijk een gunstige uitwerking gehad. Het kerkbezoek, dat vóór die tijd reeds als bevredigend gold, is namelijk in deze jaren sterk toegenomen. Ook deed zich tijdens de bezetting de behoefte aan geestelijke leiding sterker gevoelen. De godsdienstige jeugdverenigingen en de vóóroorlogse confessioneel-sociale organisaties werden ondergebracht in de Katholieke Actie, een instituut, dat een kernvorming onder de katholieke leken beoogt. In de loop van '42 en '43 werd zij gesplitst in drie afdelingen: een voor mannen, een voor jongens en een voor meisjes. Toen na de oorlog de jeugdverenigingen en de andere organisaties haar activiteit konden hervatten, is de Katholieke Actie practisch tot stilstand gekomen. Na de bevrijding werd de belangstelling voor het kerkelijk leven geringer en trad een vervlakking in, die nog steeds voortduurt.

Of deze vervlakking zich na korter of langer tijd zal doen gelden op het peil van criminaliteit en moraliteit, is niet te zeggen. Blijkens onze voorafgaande uiteenzettingen over het verloop van het misdadig en immoreel gedrag is dat tot nog toe niet het geval geweest. Wij staan hier voor een vraag, waarop het antwoord slechts a posteriori schijnt gegeven te kunnen worden; „schijnt”, want ook bij een constatering achteraf van de ontwikkeling van criminaliteit en moraliteit moet de grootste voorzichtigheid in acht genomen worden bij het vaststellen der oorzaken ervan.

Een verklaring van het menselijk handelen moet gebrekkig en onvolledig zijn. Dit is minder het gevolg van het feit, dat zulk een handelen bepaald wordt door een veelheid van factoren, dan van de omstandigheid, dat dit complex als het ware onontwarbaar met elkaar is verweven. Als wij in deze paragraaf onderscheid hebben gemaakt tussen factoren van endogene en exogene aard en binnen elk van beide groepen nog op afzonderlijke componenten hebben ge-

wezen, dan deden wij zulks meer om de aandacht te vestigen op de gecompliceerdheid, waarmede de verklaring van criminaliteit en moraliteit te maken heeft dan uit het besef, dat wij door scherpe analyse in staat zouden zijn een algeheel bevredigend antwoord te geven.

INHOUD

	Bl.
Verantwoording	I

HOOFDSTUK I

Inleiding	9
Par. 1. <i>Structuur en geografische ligging der gemeente</i>	9
Geografische ligging, 9 – Bebouwingswijze, 9 – Verkeersligging, 9–12.	
Par. 2. <i>Enkele geologische en agro-geologische aspecten</i>	13
Geologische gesteldheid, 12–13 – Ontstaan der vennen, 13–14 – Gebeurtenissen in het Holoceen, 14 – Hoogteligging, 14–15.	
Par. 3. <i>De eerste sporen van menselijke bewoning tegen de achtergrond van het fysisch-geografisch milieu</i>	15
Het Palaeolithicum en het Mesolithicum, 15–16 – Het Neolithicum en zijn verschillende fasen, 16–17 – Het Bronzen en IJzeren tijdperk, 17–18.	

HOOFDSTUK II

Het welvaartsstreven	19
Par. 1. <i>Overzicht van de economische ontwikkeling</i>	19
De naam Goirle, 19 – Vroegere welvaartstoestanden, 19–21 – De industriële ontwikkeling, 21–24 – Haar schaduw- en lichtzijde, 24.	
Par. 2. <i>De beroepsstructuur</i>	25
Wijzigingen in de beroepsstructuur sinds 1930, 25 – De verhouding tussen de totale bevolking en de beroepsbevolking, 25–26 – Procentuële verdeling der beroepsbevolking over vier groepen van bedrijfsklassen sinds 1930, 26–27 – De verschuivingen binnen de groep industrie sinds 1930, 27–29 – De agrarische bedrijven, 29–30 – De groepen handel en verkeer, 30–31 – De overige beroepen, 31–33.	
Par. 3. <i>Arbeidsverhoudingen in het industriële bedrijfsleven</i> . . .	33
De opname der jongeren, 33–34 – Kentering op het gebied van de ontwikkeling der arbeidersjeugd tijdens en na de oorlog, 34 – De prestaties der jeugdige arbeiders, 34–35 – Het fabrieksmeisje, 35–36 – Stagnatie in het bedrijfsleven tijdens en na de oorlog, 36–37 – De werkgelegenheid in de gemeente, 37 – De uitwisseling van arbeidskrachten tussen Goirle en Tilburg, 37–38 – Omvang en verloop der werkloosheid, 38–39 – De arbeidsproductiviteit, 39.	

<i>Par. 4. Inkomens en vermogens</i>	40
Het aantal aangeslagenen in de inkomstenbelasting, 40-41 - Het gemiddeld inkomen per aangeslagene, 41-42 - De belastbare vermogens, 43-44 - Het gemiddeld vermogen per aangeslagene, 44-45.	

HOOFDSTUK III

De bevolking en haar materiële en sociale verzorging . . .	46
<i>Par. 1. Demografie.</i>	46
Absolute en relatieve ontwikkeling van het bevolkingsaantal, 46-47 - Het geboortecijfer, 47-48 - Het sterftecijfer, 48 - Het geboorte-overschot, 49 - Vestiging en vertrek, 49-50 - De verhouding tussen het geboorte- en het migratie-overschot en de loop der bevolking, 50-51 - De leeftijdsopbouw in 1920 en 1930, 51-52 - Procentuele verdeling der bevolking over de leeftijdsklassen in 1920 en 1930, 53-54 - De leeftijdsopbouw in 1930 en 1947, 54 - Procentuele verdeling der leeftijdsklassen in 1930 en 1947, 54-56 - Verjonging in de leeftijdsopbouw sinds de oorlog, 56-57.	
<i>Par. 2. Het woningvraagstuk en de woningtoestand</i>	57
De tegenwoordige en toekomstige wijze van bebouwing, 57-58 - Aard en toestand der woningen, 59 - De ontwikkeling der woningbouw vanaf het midden der dertiger jaren, 59-60 - Woninggrootte en woningbezetting, 60-62 - De frequentie der samenwoning, 63 - Overzicht van de verdeling der gezinsgrootten bij de alleenwonende en de samenwonende huishoudens, 63-64 - Grootte der woningen bij de alleenwonende en de samenwonende huishoudens, 64-65 - Onvoldoende slaapruiimte, 65-67 - Gemeenschappelijk gebruik van woonvertrekken, 67-68.	
<i>Par. 3. Verzorgende diensten en sociale instellingen</i>	68
Aansluiting op waterleiding, gasleiding en electriciteitsnet, 68 - De voorziening met gas, water en electriciteit tijdens de oorlog, 69 - De brandweer, 69 - Riolering en reinigingsdienst, 69-70 - Medische verzorging, 70-71 - Sociaal-charitatieve instellingen, 71-72 - Het Burgerlijk Armbestuur, 72 - De Volkscredietbank, 72-73 - Het consumentencrediet, 73 - Gestichten voor ouden van dagen, zwakke kinderen en ongehuwde moeders, 73-74.	

HOOFDSTUK IV

Het sociale en culturele leven	75
<i>Par. 1. De sociale structuur</i>	75
Vijf groeperingen van sociaal-economische aard, 75 - Het standsbegrip en zijn toepassing op de Goirlese gemeenschap, 75-77 - Het klassebegrip, 77-78 - Het klassebewustzijn in onze gemeente,	

78 - De groep in sociologische zin, 79 - Levensgemeenschap en maatschappelijke organisatie, 79-82.

Par. 2. Enkele gemeenschapsvormen 82

De vorming van het meisje uit het arbeidersgezin, 82-83 - Idem van het meisje uit het boeren- en het middenstandsgezin, 83-84 - Sexuele voorlichting, 84 - De jonggetrouwde arbeidersvrouw, 84-85 - De arbeidersvrouw als echtgenote, 85 - De boerenvrouw, 85-86 - Gevolgen van de oorlog voor het gezinsleven, 86 - Het gezin als sociale en consumptieve eenheid, 86 - Het moderne gezin als sociologisch begrip, 86-87 - De familieband, 87-88 - De buurtgemeenschap en de buurtvereniging, 88-89.

Par. 3. Het onderwijs 89

Onderwijsmogelijkheden in de gemeente, 89-90 - Het onderwijs gedurende de bezetting, 90-91 - De verstandhouding tussen de leerkrachten en hun verhouding tot de leerlingen, 91 - Het schoolverzuim en de leerprestaties, 92 - Ouderavonden, 93 - Schooleesten, 93 - Voortgezet onderwijs, 94-96.

Par. 4. Het politieke, culturele en ontspanningsleven 96

De politieke groeperingen, 96 - De samenstelling van de gemeenteraad, 96-97 - Het culturele leven, 97-98 - Vrije-tijdsbesteding en ontspanningsgelegenheden, 98-100 - Nationale feestdag en dodenherdenking, 100.

HOOFDSTUK V

Criminaliteit en moraliteit 101

Par. 1. De oorlogsgebeurtenissen 101

De sociologische achtergrond van criminaliteit en moraliteit, 101-102 - Militaire en burgerlijke voorzorgsmaatregelen in de mobilisatietijd, 102-103 - De Duitse inval, 104 - De vijandelijke bezettingstroepen, 104 - Oorlogshandelingen, terreurmaatregelen en razzia's tijdens de Duitse bezetting, 105 - De voedselpositie gedurende de oorlog, 105 - De bevrijdingstijd, 105-107 - De oorlogsslachtoffers, 107-110.

Par. 2. Criminaliteit en wangedrag 110

De juridische opvatting van de misdaad, 110 - De sociologische opvatting van de misdaad, 110-111 - Het anti-sociaal gedrag, 112 - Het wangedrag, 112-113 - De begrenzing van ons object, 113-114 - De betekenissen de bronnen van het statistisch materiaal, 114-115 - Het wangedrag bij de jeugdige personen, 115 - Het wangedrag bij de vrouwen, 115-117 - De criminaliteit bij de volwassenen, 117-118 - In Goirle overwegend van economische aard, 118 - De verklaring ervan, 118-123 - De criminaliteit der Goirlese vrouwen, 123-124 - De leeftijds-groepen der delinquenten, 124-125 - De smokkelhandel en het smokkelaarsgilde, 125-127 - De politieke delinquenten onder-

scheiden naar leeftijdsgroep en geboorteplaats, 128-129 - De politieke misdadigheid in de loop der oorlogsjaren, 129-130 - De sociologische achtergrond der politieke misdadigheid, 130-134 - Overzicht der Nationaal-Socialistische Beweging, 134-136 - De correlatie tussen de politieke en de niet-politieke criminaliteit, 136-137 - De zwaarte der politieke vergripen, 137.

Par. 3. Moraliteit 137

Overeenkomst en verschil tussen criminaliteit en moraliteit, 137-141 - De reactie van de gemeenschap als maatstaf ter beoordeling van de onmaatschappelijke gedragingen, 141 - Het begripen van de delinquent langs phaenomenologische weg, 141-142 - Een buiten- en boven-persoonlijke maatstaf, 142 - Geen eenstemmigheid omtrent de inhoud van de termen moraal en moraliteit, 143-145 - Moraal en normensysteem, 145-146 - De inhoud van het begrip moraal, 146-148 - De moraal in positivistische zin, 149-152 - De zwakke plek in deze gedachtingang, 152-153 - De moraal volgens de aristotelisch-thomistische wijsbegeerte, 153-155 - De verstandhouding tussen de Goirlenaren en de Nederlandse, Duitse en geallieerde militairen, 155-157 - De houding van de bevolking ten opzichte van de maatregelen van de Duitse bezetter, 157-158 - De houding der ambtenaren tijdens de Duitse bezetting, 158-159 - De onderduikers, 160-161 - De houding der Goirlenaren ten opzichte van de eigen landgenoten gedurende de oorlogsperiode, 161-163 - De aantasting der sexuele moraal, 163-164 - Het gedwongen huwelijk, 164-165 - Het gebruik van anti-conceptionele middelen, 165-166 - De omvang der geslachtsziekten, 166 - Onwettige geboorten, 166 - Echtscheidingen, 166-167 - De beleving van het voorgeschreven huwelijksverkeer, 167 - De hechtheid van het gezin tijdens en na de oorlog, 167 - De beleving der sociaal-ethische normen, 168.

Par. 4. Endogene en exogene factoren 168

Het bilateraal karakter der criminaliteit, 168-170 - Het begrip groeps-karakter, 171 - Aanleg en milieu als constituerende factoren van het karakter, 171-172 - De bepaling van het groeps-karakter volgens de methode van Heymans, 172-177 - Het groeps-karakter der Goirlese bevolking, 177-180 - De a-prioristische of de a-posterioristische methode bij de „verklaring” van criminaliteit en moraliteit, 180-181 - Inperking van de criminogene invloed van aanleg en milieu, 181-182 - De verklaringsgrond van het wangedrag der jeugdigen, 182-183 - De oorzaken van het wangedrag der vrouwen, 183-184 - Het consultatiebureau voor moeilijkheden in verband met het huwelijksleven, 184-185 - De oorzaken van de achteruitgang in de nakoming van de sociaal-ethische normen, 185 - De godsdienstige overtuiging als endogene en exogene factor, 185-186 - De invloed van de godsdienstige overtuiging op de menselijke gedragingen, 186-187 - De belangstelling voor het kerkelijk leven tijdens en na de oorlog, 187 - De verklaring van het menselijk handelen is noodzakelijk gebrekkig en onvolledig, 187-188.

Bibliotheek K. U. Brabant

17 000 01061803 2